

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXI. évfolyam

2021/1.

A TARTALOMBÓL

A NATO összhaderőnemi műveletek vezetése és irányítása

NATO-előírások a tömeges sérülésekkel járó események kezeléséhez

Éghajlatváltozás és hatásai a katonai erőre

Vezetői gondolkodás, szervezeti kultúra, vezetési kultúra a Magyar Honvédségben

A magyar külkapcsolatok értékelése a hazai társadalomban

Háborús ideológiák a középkori Magyarországon

A háború multidiszciplináris megközelítésben: az adaptáció

In memoriam M. Szabó Miklós

Az MTA újonnan megválasztott Hadtudományi Bizottsága

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői

- Dr. Balla Tibor* ezredes, DSc, kutatóprofesszor,
NKE HHK
- Dr. Boda Mihály* PhD, tanszékvezető egyetemi docens,
NKE HHK, Hadtörténelmi, Filozófiai és
Kultúrtörténelmi Tanszék
- Csehi Gábor* osztályvezető, EMMI, doktorandusz,
NKE HHK, HDI
- Dr. Mező András* alezredes, PhD,
NATO Transzformációs Parancsnokság,
Norfolk
- Dr. Hausner Gábor* alezredes, PhD, főszerkesztő,
NKE HHK KTSZI
- Dr. Horváth Miklós* DSc, egyetemi tanár,
PPKE BTK
- Dr. habil. Jobbágy Zoltán* ezredes, PhD,
dékánhelyettes, NKE HHK
- Dr. Németh József Lajos* PhD,
tudományos főmunkatárs, NKE HHK,
Elektronikai Hadviselés Tanszék
- Prof. dr. Padányi József* vezérőrnagy, DSc,
egyetemi tanár, KMDI vezető, NKE HHK
- Dr. Szabó I. László* tudományos főmunkatárs,
NKE HHK, Katonai Vezetéstudományi és
Közismereti Tanszék
- Prof. dr. Szenes Zoltán* ny. vezérezredes, CSc,
egyetemi tanár, NKE HHK
- Szücs Péter* alezredes, doktorandusz,
NKE HHK, HDI

Rövidítések:

- BTK – Bölcsészettudományi Kar
EMMI – Emberi Erőforrások Minisztériuma
HDI – Hadtudományi Doktori Iskola
HHK – Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
HM – Honvédelmi Minisztérium
KTSZI – Katonai Tanfolyamszervező Intézet
NKE – Nemzeti Közszolgálati Egyetem
ny. – nyugállományú
PPKE – Pázmány Péter Katolikus Egyetem

A Magyar Hadtudományi Társaság és az

MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Szenes Zoltán, az MHTT elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:

Hegedűs Henrik, az MHTT alelnöke

Elnökhelyettes:

Hausner Gábor főszerkesztő

Angol nyelvi lektor:

Panajotu Kosztasz

Online szerkesztő:

Hegedűs Ernő

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor, Forgács Balázs,
Haig Zsolt, Horváth Attila,
Kátai-Urbán Lajos,
Lakner Zoltán, Palik Máttyás,
Siposné Kecskeméthy Klára,
M. Szabó Miklós, Ujházy László,
Boguslaw Pacek (Krakkó),
Alexei Voskressenski (Moszkva)
Thomas-Durell Young (Monterey).

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X.,

Hungária krt. 9–11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék
(A mellék HM-vonalon
közvetlenül hívható.)

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

www.mhht.eu/?page=ht_archiv

Nyomatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester: Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXI. évfolyam

1. szám

2021. május

Tartalomjegyzék

HADMŰVÉSZET

Mező András

Multidomén műveletek vezetése és irányítása 3

Szücs Péter

Katonai vezetési kultúra a Magyar Honvédségben 21

BIZTONSÁGPOLITIKA

Padányi József

Az éghajlatváltozás hatásai, mint
a katonai erő előtt álló biztonsági kihívások 31

Szabó I. László

Nagyhatalmi erőpozíciók és
a magyar külkapcsolatok percepciója a magyar társadalomban 44

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Boda Mihály

Háborús ideológiák a középkori Magyarországon:
istenítéleti ideológia, az igazságos háború elmélete 62

Jobbágy Zoltán

Adaptáció és ami mögötte van... 75

VÉDELEMGAZDASÁG

Csehi Gábor

A tömeges sérültellátásra vonatkozó NATO-elvárások 88

FÓRUM

Németh József Lajos

Interjú M. Szabó Miklós akadémikussal 98

Horváth Miklós

„Lehelyezett kő...”

M. Szabó Miklós altábornagy, akadémikus életműve 108

A TÁRSASÁG HÍREI

Egy hadtudós emlékére: Ács Tibor (1931–2021) (*Hausner Gábor*) 121

In memoriam M. Szabó Miklós (1942–2021) (*Szenes Zoltán*) 123

Újjáalakult az MTA Hadtudományi Bizottsága (*Balla Tibor*) 125

A Hadtudomány 2020. évi elektronikus számának tartalomjegyzéke 127

Mező András[✦]Multidomén műveletek vezetése és irányítása^{*}

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.3

A NATO multidomén** műveleteinek vezetése olyan nagy méretű és nagy létszámú törzseket és kiterjedt, nagy méretű vezetési pontokat igényel, melyek működtetése nehézkes, de a kiterjedt infrastruktúra és a nagy létszámú kiszolgáló állomány miatt ráadásul még rendkívül vonzó célpontot is jelent az ellenfél számára. A szövetség a jövőben kiszámíthatatlan kihívásokkal fog szembenézni, melyek a hagyományos műveleti doméneken túl az űrre és a kibertérre is ki fognak terjedni, a műveletek teljes spektrumában, azaz az alacsony intenzitású békeidőszaki katonai szerepvállalástól a nagy intenzitású háborús konfliktusig egyaránt. Ezek tovább fogják erősíteni azokat a tendenciákat, melyek a vezetési pontok méretét növelik.

KULCSSZAVAK: vezetés és irányítás, multidomén művelet, NATO, vezetési pontok

Command and Control of Multi-Domain Operations

The command and control system of NATO's joint operations requires large scale command posts, large numbers of staff, and spacious, big sized infrastructure that even to operate are cumbersome, but also are an extremely attractive target for the adversary due to its extensive infrastructure and large supporting staff. The Alliance will face unpredictable challenges in the future, extending beyond traditional operational domains such as space and cyberspace. On top of that, the operations will extend to the full spectrum of operations, that is from low-intensity peacetime military engagement to high-intensity war conflict. These trends will further increase the size of the command posts. This paper presents the requirements for future operational staffs and command posts, while trying to find answers to emerging challenges.

KEYWORDS: command and control, Multi-Domain Operations, NATO, command posts

✦ NATO Transzformációs Parancsnokság, Norfolk –
NATO Allied Command Transformation, Norfolk;
e-mail: Mezo.Andras@hm.gov.hu; <https://orcid.org/0000-0002-2932-7563>

* Ez a tanulmány első díjban részesült az MHTT 2020. évi tudományos cikkpályázatán.

** Az összhaderőnemi műveletek jelölésére használt angol kifejezés (Multi-Domain) magyar megfelelője még nem egységes. Lásd: Hegedűs Ernő – Hennel Sándor: Többdimenziós (multidomain) hadműveletek. *Hadtudomány* 30 (2020/2): 3–27.

A jövő

Ez a tanulmány a jövő hadműveleti törzseivel és vezetési pontjaival szemben jelentkező követelményeket mutatja be, miközben igyekszik választ is találni a felmerülő kihívásokra.

Városiasodás

Miközben a föld lakosságának egyre nagyobb hányada él nagyvárosokban, a fegyveres konfliktusoknak is egyre növekvő százalékát kell sűrűn lakott városi környezetben megvívni. A szövetségnek nincsenek lakott településen vívott harccal kapcsolatos tapasztalatai, és a tagállamok önálló műveletei során is mindig igyekeztek elkerülni városi harcot.¹ Ugyanakkor a városok politikai, gazdasági, kulturális, közlekedési jelentősége mégis megköveteli, hogy a szövetség képes legyen felvenni a harcot a városokban. A nagyvárosi környezet, különösen a fejlődő országok mega városai számos kihívást és fenyegetést jelentenek a szövetséges összhaderőnemi erők számára. Ebben a környezetben a klímaváltozás miatt egyre erősebb a vetélkedés a szűkülő erőforrásokért, a túlterhelt városi közszolgáltatások és infrastruktúrák mindennapos meghibásodásai állandó forrongásban tartják a lakosságot. A gyenge és életképtelen városi önkormányzatok reménytelen bürokratikus küzdelmet folytatnak a korrupció ellen, miközben a katonai, félkatonai, rendőri és önkéntes erők (gyakran törvénytelen eszközökkel is) harcolnak a szervezett (nemzetközi) bűnözéssel. A sűrűn lakott városok sokszínű lakosságának kulturális, vallási és nyelvi súrlódásai folyamatos feszültséget okoznak, ami időről időre lázadásokban, felkelésekben ölt testet. A demonstrációk, lázadások kezelése egyre képzetesebb különleges rendőri erőt követel meg, miközben egyre hatékonyabb (és radikális) jogszabályokat vezetnek be. A hatékony rendőri és jogi intézkedések tovább radikalizálják a tömegeket. A nagyvárosok által létrehozott hatalmas kaotikus rendszerben könnyen rejtőzhetnek el vagy álcázhatják tevékenységüket terroristák, kiber bűnözők, szakadár szervezetek, és így a rendvédelmi és a katonai feladatok is egyre gyakrabban fedik át egymást. A kialakult emberi hálózatok és a szociális média eddig sosem látott mértékben és sebességgel képes ellenőrizetlen (és ezért könnyen manipulálható) híreket továbbítani, kommentálni, széleskörűen befolyásolni a lakosság érzéseit, váratlan és heves tüntetéseket generálni. A városok tehát minden szempontból kedvező terepet nyújtanak a hibrid és aszimmetrikus fenyegetéseknek, a bomlasztó, centrifugális erőknek és elemeknek, melyek előkészítik a terepet a NATO-val szembe szálló, hasonlóan felkészült reguláris hadsereg támadásának. A NATO stabilizáló műveletei vagy a város visszaszerzésére irányuló műveletei egyáltalán nem lesznek egyszerűek. A városi környezet erősen korlátozza a szövetséges erők manővereit a lakosság befolyásolására, területek megtartására vagy visszaszerzésére egyaránt, így a városi műveletek stratégiai kockázatokkal és következményekkel járnak.²

1 Grau 1997, 46.

2 Clemente et al. 2019, 14.

Technológiai kiszolgáltatottság

A nemzetközi vállalatok egyre gyakrabban veszik át a kezdeményezést kulcsfontosságú katonai technológiák fejlesztésében. Az állami szerepvállalás háttérbe kerülése a NATO számára három következménnyel fog járni: egyfelől a megszerzett technológiai tudás monopóliumhelyzetbe hoz egy-egy céget vagy cégcsoportot, és ezzel a védelmi beruházások teljesen kiszolgáltatottá válnak. A mesterséges intelligenciával jelenleg foglalkozó, tőkeerős cégek például rövidesen diktálni fognak ezen a téren. Fejlesztéseik iránya, a termékek ára és terjesztése nem lesznek állami kontroll alatt, és azok a hadseregek, melyek megvásárolják termékeiket, gyakorlatilag magánkézbe helyezik a nemzetbiztonságot, kénytelenek lesznek megbízni a cég által készített termékekben és a frissítésekben. Másfelől a cégek politikája mindig is a profit maximalizálására fog törekedni, azaz semmi garancia sem lesz a szövetség kezében, hogy közvetve vagy közvetlenül nem kerül az ellenfél kezébe is ugyanaz a kifinomult haditechnika vagy szoftver. A harmadik következmény talán a legsúlyosabb. A megerősödő nemzetközi társaságok, vállalatok máris sokkal nagyobb globális befolyással bírnak a szövetségre, mint egy-egy közepes méretű és fejlettségű ország. Idő kérdése, hogy mikor döbbenek rá a nemzetközi vállalatok a pénzügyi képességeikkel összefüggő politikai befolyásukban rejlő lehetőségekre, és mikor lépnek fel érdekeik nyílt érvényesítésének igényével. A NATO azzal a dilemmával szembeesül, hogy vagy elfogadja a kereskedelemben kapható technológiát, amelyet magánvállalatok fejlesztettek ki, ezzel kockáztatva a tőlük való függőséget, vagy saját magának kell fejlesztenie katonai technológiát, ezzel vállalva azt, hogy az soha nem lesz olyan színvonalas és hatékony, mint amit a nagyvállalatok fejlesztettek ki.³

A hadviselés változó természete

A jövő konfliktusainak természete gyökeresen fog eltérni az elmúlt korok háborúitól. Sőt, talán maga a háború szó is el fog avulni rövidesen. A múltban a háború alapvetően a katonai műveleteket jelentette, melyek csak a politikai, stratégiai döntések után kezdődhettek meg, melyek során nagy méretű szárazföldi seregek, légi- és tengeri flották csaptak össze. Ezek a csaták és hadjáratok jellemzően egyetlen doménban⁴ zajlottak, és hatalmas emberáldozatokkal és technológiai veszteséggel jártak, céljuk és eredményük pedig szárazföldi területek birtokbavétele vagy tengeri útvonalak ellenőrzése és megtartása volt. A harcoló egységek irányítása és vezetése szigorúan szabályozott szolgálati úton keresztül valósult meg.

Ezzel szemben a jövő konfliktusainak megoldására már nem lesz elegendő katonai erőt alkalmazni, hanem használni kell a nemzeti erő valamennyi összetevőjét, a diplomáciai, információs, gazdasági és pszichológiai eszközöket egyaránt. A katonai

3 Zsebe 2020, 1.

4 Szárazföldön, levegőben és tengeren. Ritkán, de előfordult domének közötti csapás is. Érdekes adalék, hogy 1795-ben a Zuiderzee-öbölben, Den Helder kikötőjénél állomásozó és az öböl vizébe belefagyott holland flottát a francia könnyűlovasság foglalta el. Az első világháborút követően a domének közötti együttműködés azonban egyre szorosabbá vált.

eszközök önmagukban csak nagyon korlátozott célok elérésére lesznek alkalmasak. A nemzeti erő összetevőit a szövetség tagállamainak alkalmazni kell belsőleg, a saját ellenálló képesség (resilience) kialakítására, például a kibervédelemre, valamint a pénzügyi és energiaágazat ellenőrzésére. És természetesen külsőleg is alkalmazni kell a globális helyzet befolyásolására, például a nemzetközi intézményekkel való kapcsolatfelvétel során. A nemzeti erő egyéb tényezői (diplomáciai, információs, gazdasági) jelentőségének növekedése, a műveleti környezet kiterjesztése (politikai, szociális, infrastrukturális stb.), illetve azon belül a katonai műveleti környezet bővülése újabb doménekkal (űr és kibertér), azt eredményezi, hogy a konfliktusok hivatalos, állami, stratégiai szintű döntések nélkül fognak kitörni, például a kiber doménben. Az ebben a doménben indított támadások jól álcázhatók, könnyű letagadni, ugyanakkor hatásai stratégiai, politikai következményekkel járhatnak, és alapot teremtenek a többi doménben indított további csapásokra vagy támadásokra. Ezért a szövetségnek és a tagországoknak rendelkeznie kell megfelelő kibervédelemmel, ami nem csak háborús állapotban, hanem gyakorlatilag folyamatosan aktív (azaz háborús üzemmódban) van.

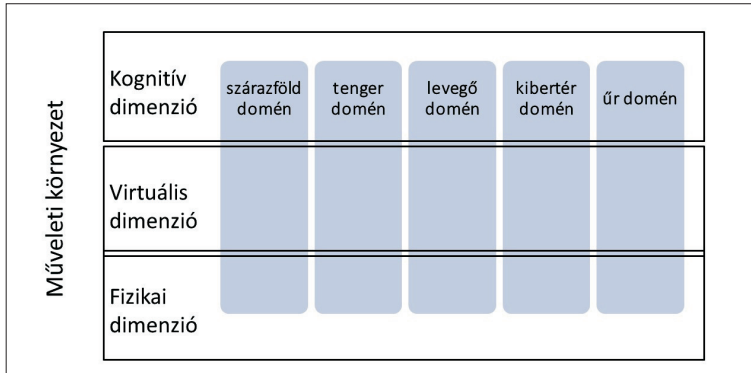
A jövő konfliktusai előtt, már a stratégiai és politikai döntéseket megelőzően kell megkezdeni harcoló csoportosítások előzetes telepítését. A harcoló erők azonban már nem csak a hagyományos összefegyvernemi vagy összhaderőnemi egységeket jelentik, hanem olyan multidomén osztagokat és harccsoportokat, melyek képesek mind az öt doménben szinergikus, egymást kiegészítő és támogató (doménközi) műveleteket végezni az ellenség területének teljes mélységében. A nagy pontosságú és/vagy különleges műveleti csapások célzottan az ellenfél katonai-gazdasági potenciáljának csökkentésére irányulnak, olyan kritikus katonai és civil infrastruktúrák elpusztítására, melyek nélkülözhetetlenek, de nincsenek járulékos veszteségek, civil áldozatok. A műveletek során olyan új, forradalmi technológiákat is bevetnek, mint robotok, mesterséges intelligencia, új fizikai elveken alapuló fegyverek. A multidomén műveletek vezetése, ellentétben a hagyományos szolgálati úttal, már egyetlen információs térben valósulnak meg.

A (közel) jövőben a hadviselés ki fog terjedni az új doménekre és új dimenziókra. Az új domének (űr, kiber) taktikai szinten valószínűleg nem fognak megjelenni, de műveleti szinten már jelentős lehetőségek rejlenek a kiber domén és a virtuális dimenzió felhasználásában. Harcászati szinten a fizikai környezet (például levegő, szárazföld, tenger) sokkal nagyobb hatással van a tevékenységekre, a kibertérben rejlő lehetőségek nem eléggé direkttek ahhoz, hogy érdemben figyelembe lehessen venni.⁵

Vezetés és irányítás

Mit fog jelenteni mindez a jövő műveleti vezetése szempontjából? A katonai vezetés és irányítás (C2), melyet hagyományosan a kinetikus hatások elérése, pontosabban azok összehangolása, irányítása érdekében hoztak létre, új, nem-kinetikus és kinetikus tevékenységeket hangol össze mind az öt doménben úgy, hogy a hatások elsősorban

5 Clemente et al 2019, 15–18.

1. ábra.

A műveleti környezet felosztása doménekre és dimenziókra

(Forrás: Ducheine, P.: NATO' s challenges in Multi-Domain aka Full Spectrum Operations, presentation)

a kognitív, virtuális dimenzióban jelentkezzenek. Ez azt jelenti, hogy a műveleti szintű vezetési pont (VP) nem-kinetikus műveleteket, kiber és szociális technológiákat és eszközöket fog alkalmazni.

A vezetés és irányítás rendje rövidesen meg fog változni. A parancsnoki és törzsmunka sorrendjét át fogja írni az, hogy a törzsekben mesterséges intelligenciát alkalmaznak a döntések támogatására. A feladatközpontos vezetés tovább fejlődik, addig, amíg elérjük azt a pontot, hogy az alárendelt törzsek és csapatok zökkenőmentesen tudnak működni akkor is, ha teljesen elveszítik a kapcsolatot az előjáró parancsnoksággal. Ennek érdekében ki kell alakítani a vezetési rendszernek és a vezetési pontoknak olyan mobil, szétagoltan települt, hálózatos rendszerét, amely még jelentős zavarás vagy a rendszer jelentős részének kiesése esetén is képes átvenni egymás szerepét, ezáltal a C2 sebezhetősége jelentősen lecsökken mind a kiber, mind a kinetikus támadásokkal szemben. Végül a legfontosabb: a törzset alkalmassá kell tenni a közösségi médiában, a kibertérben végzendő műveletekre, annak érdekében, hogy a kognitív és a virtuális dimenzióban is döntő hatásokra legyen képes.

A törzs szervezeti felépítésének módosítása más funkciók adaptálása miatt is szükséges. A nemzeti erő valamennyi komponensének összehangolása ugyan nem katonai feladat, de a törzseknek úgy kell gyűjteni és feldolgozni az információkat, hogy az összkormányzati együttműködés többi szereplőjének is értelmezhető legyen, és a katonai tervezés teljes mértékben szinkronban legyen a diplomáciai, gazdasági stb. erőfeszítésekkel. A katonai és nem katonai entitások közötti interakció új struktúrákat és új döntéshozatali folyamatokat igényel annak érdekében, hogy a döntések időben szülessenek meg. A technológia megváltoztatja az információk feldolgozásának és terjesztésének módját, és ez további változtatást igényel a katonai szervezetek irányításában és felépítésében, valamint a döntéshozatalban.⁶

⁶ Clemente et al. 2019, 19–22.

Műveleti vezetési pont

Napjaink katonai szervezeti stratégiai, műveleti és harcászati szinten jöttek létre. Ez a szervezeti rend alkalmas a kiterjedt műveletek vezetésére, ez biztosítja a stratégiai célok és a harcászati tevékenységek közötti kapcsolatot. A vezetési pont rendeltetése a parancsnok döntéshozatalának támogatása és a döntések alárendeltekhez történő eljuttatásához szükséges infrastruktúra biztosítása. A műveleti terület megnövekedése, a harc összetettsége, az egyre növekvő mennyiségű információ egyre több szakértőt, elemzőt és egyre nagyobb és nagyobb létszámú törzseket igényel. A törzsek igyekeznek a parancsnok számára pontos képet adni a helyzetről és vázolni a lehetséges forgatókönyveket, de a törzsek munkasebessége gyakran csak kullog a műveleti tempó mögött, ezért a 20. század végére általánossá vált a feladatközpontú vagy küldetésorientált vezetés.⁷ A NATO-ban elterjedt feladatközpontos vezetés lehetővé teszi, hogy az alárendelt parancsnokok és törzsek a nekik delegált jogkörben és keretek között önálló döntéseket hozzanak, és kihasználják a helyzetükből fakadó jobb informáltságot. A feladatkörök és döntési jogosultságok delegálása bizonyos mértékig megfékezi a törzsek létszámának növekedését, de azok még így is hatalmas, rugalmatlan szervezetek, melyek belső kommunikációs zavaroktól terhelten működnek, és nagy méretük miatt könnyen azonosíthatók és támadhatók. Egy, a NATO-hoz mérhető képességű haderő számára a szövetség vezetési pontjainak rendszere nem csak vonzó célpont, de egyben lehetőség is nagy pontosságú és nagy pusztítóerejű fegyverek alkalmazására. A vezetési pontok jövőbeni rendszere mobil, széttagolt, rejtett pontok rendszere lesz.

Forradalmi technológia a vezetésben

A műveleti vezetési pont információtechnológiai értelemben olyan hatalmas információs csomópont, ahol az input a felderítési adatok, információk, jelentések formájában jelenik meg, a feldolgozás után az output pedig parancsok, intézkedések, utasítások formájában lép ki. A jövőben az információs technológia fejlődésével tovább nő a beérkező információ mennyisége, és minősége is javulni fog, növekszik az átvitel és a feldolgozás sebessége is. A hálózati eszközök széleskörű alkalmazása csökkenti az információ biztonságot, ezért törekedni kell ésszerű egyensúly kialakítására az információ megosztásának szükségessége és a vezetés és irányítás hatékonysága közt.

A mesterséges intelligencia (Artificial Intelligence – AI) fogja megkönnyíteni a beérkező hatalmas mennyiségű adat elemzését és kivonatolását, értelmezését, elemzésekkel, mintázatok felismerésével és bizonyos mértékű előrejelzésekkel támogatni fogja a döntéshozatali folyamatokat. Az AI-nak az sem jelent gondot, hogy egyszerre kövesse a magasabb szintű, stratégiai politikai, katonai, gazdasági, szociális, információs és infrastrukturális (PMESII) tényezők változását és a szűkebb, műveleti szintű diplomáciai, információs, katonai és gazdasági (DIME) helyzetet, miközben a harcászati szintű szenzorok jelzéseire is marad kapacitása.

7 Mission command: magyarul két változatban terjedt el: feladatközpontú vagy küldetésorientált vezetés. A téma magyar szakértője, Lippai Péter, a küldetésorientált kifejezést használja.

A hatalmas mennyiségű adat olcsó és biztonságos tárolása és széleskörű megosztása lehetővé teszi a különféle vezetési pontok egységes helyzetképének kialakítását és fenntartását. A különféle platformok érzékelői, a kamerák által gyűjtött képek, felvételek tárolása, feldolgozása és elemzése lehetővé teszi, hogy a lakosság mozgásának mintázatait elemezzék, megállapítsák annak szokatlan megváltozását, új arcok, idegenek azonosítását, összevetését más adatbázisokkal, veszélyes elemek, folyamatok és tendenciák azonosítását.

Az AI lehetővé teszi a törzsek méretének csökkentését, miközben sokkal gyorsabban kidolgoz különféle cselekvési változatokat, forgatókönyveket, és számszerűsíti azok előnyeit, hátrányait. Sőt, az AI szimulációs és virtuális képességei odáig terjednek, hogy a parancsnok számára animált virtuális valóságban bemutatja nem csak a pillanatnyi PMESII és DIME helyzetet (input), hanem a cselekvési szándékának megfelelő tevékenységet és annak hatásait is. Míg a virtuális valóság szintetikus leképeződése a valóságos világnak, addig a kiterjesztett (augmented) valóságban már a valóságos helyzetre lehet szintetikus elemeket kivetíteni.⁸ Például a vezetési pont által kidolgozott cselekvési szándékot (output) az alárendeltek a sisak képernyőjükre vetített kiterjesztett valóság segítségével értik meg és a hajtják végre.

2. ábra.

A parancsnok a virtuális valóság segítségével érti meg alárendtjei helyzetét

(Forrás: Virtual Reality Command Centres)

3. ábra.

Az alárendeltek a kiterjesztett valóság segítségével értik meg a parancsnok szándékait

(Forrás: Military Aerospace Electronics)

Kezdetben az AI eszközök egyáltalán nem lesznek tökéletesek, és sokáig csak kiegészítik és támogatják a parancsnoki döntéshozatalt, de a jövőben a bizalom kialakulásával a törzsek egyre nagyobb mértékben fognak támaszkodni az AI javaslataira, és el fog jönni az idő, amikor bizonyos fokú önállóságot kaphat az AI rendszer. Az AI autonómiájának szintjei:

1. szint: a döntéstámogató,
2. szint: a konszenzusos,
3. szint: a felügyelt,
4. szint: a teljesen automatizált.

⁸ Kiterjesztett valóság és Virtuális valóság, a jövő fogalmai. De melyik micsoda?
<https://codinglab.hu/kiterjesztett-valosag-es-virtualis-valosag-a-jovo-fogalmai-de-melyik-micsoda/>
 (Letöltés ideje: 2020. 03. 07.)

A döntéstámogató AI javaslatokat tesz a törzsnek, de a döntés és a végrehajtás teljes mértékben emberi tevékenység. A konszenzusos AI a törzs hozzájárulásával hajtja végre saját maga javaslatait, míg a felügyelt AI már automatikusan, teljesen önállóan hoz döntést, kivitelezzi azt, de a törzsnek még mindig van vétőjoga. A legmagasabb szinten az AI már teljes mértékben automata üzemben, emberi beavatkozás nélkül tevékenykedik. Ez utóbbi félelmetes lehetőségnek tűnhet, és nyilvánvaló jogi, etikai kérdéseket vet fel, ha emberi élet kioltásáról kell(-ene) az AI-nek döntést hoznia, de kikerülhetetlen szükségszerűség lesz például a kiber és az űr doménben végzett műveleteknél. Ezekben a doménekben az emberi érzékelés és felfogás számára követhetetlen gyorsasággal (percek, másodpercek) alatt következnek be események, melyekre adekvát (időszerű és helyénvaló) választ ember képtelen lenne kidolgozni.

Noha az AI-technológiák teljes spektruma hasznos lehet műveleti szinten, várhatóan szűkíteni kell a kutatásokat és fókuszálni kiemelkedően fontos területekre. Ilyen kiemelkedő terület a strukturálatlan adatok, rendezetlen adatbázisok és a gépi tanulás és a képesség az adatok értelmezésére a sok közül.

Az adatok és információk adatfelhőn történő tárolásának módja rendkívül fontos a további elemzéshez. Az adatfelhőnek a hagyományos adattároló központok helyett adattónak kell lennie, ami olyan tárház, amely nagy mennyiségű adattal rendelkezik natív, nyers formátumban. Ez a tó megkönnyíti a további elemzéseket, lekérdezéseket, és végül a helyzet sokkal teljesebb ismeretét fogja eredményezni. A Data Lake biztosítani fogja nagy mennyiségű nyers adatok összegyűjtését és tárolását alacsony költséggel, képes lesz sokféle típusú adat tárolni ugyanott, képes az adatok átalakítására, azok szerkezetének meghatározása a felhasználás időpontjában, adatfeldolgozás végrehajtására.⁹

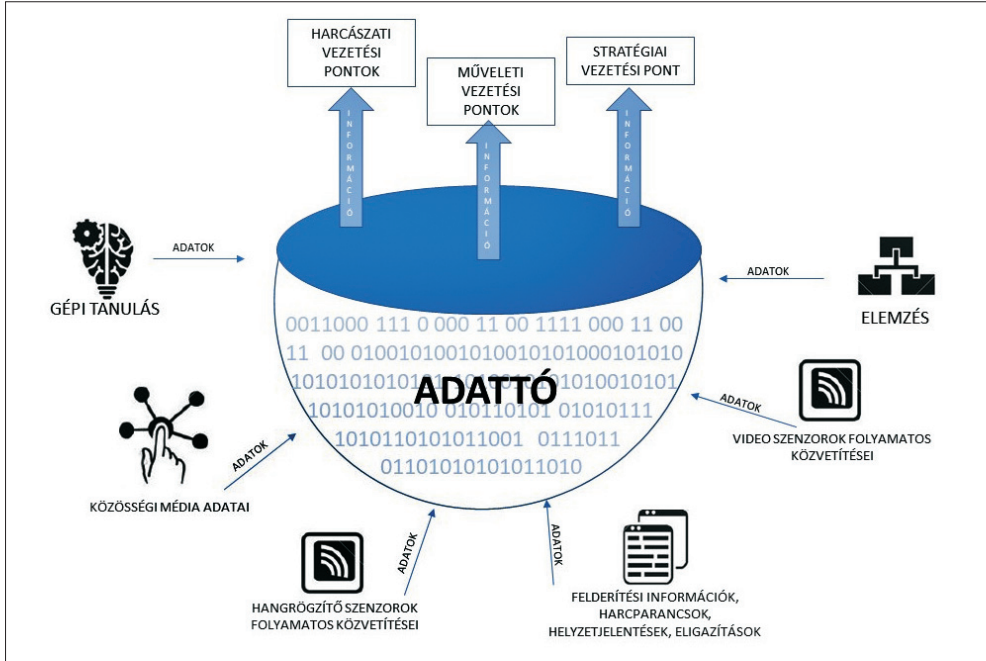
Az összhaderőnemi funkciók elemzése

Az összhaderőnemi feladatok (funkciók) teremtik meg a keretet a parancsnok és a törzs számára, ezzel lehet szemléltetni az alárendeltek tevékenységét, és biztosítani a művelet minden aspektusának figyelembevételét. A parancsnok az összhaderőnemi funkciókat veszi figyelembe, amikor meghatározza a művelet képesség igényeit:

- manőver;
- tűzcsapások;
- vezetés és irányítás;
- felderítési információ és információ-előállítás,
- információs tevékenységek;
- harcképesség fenntartása harcbiztosítás;
- civil-katonai együttműködés (CIMIC).¹⁰

⁹ Data Lake tárolók. <https://docs.microsoft.com/hu-hu/azure/architecture/data-guide/scenarios/data-lake> (Letöltés ideje: 2020. 03. 07.)

¹⁰ Ált/44. 2018, IV-2.

4. ábra.

Az adattó koncepció

(Forrás: Clemente et al. 2019, 32. alapján a szerző)

Manőver

Az összhaderőnemi parancsnok manővereihez nélkülözhetetlen a helyzet ismerete. A helyzetismeret nem korlátozódik a saját és az ellenfél erőinek ismeretére, hanem kiterjed a fizikai környezetre (terep, időjárás, földrajz és vízrajz); valamint a társadalmi környezetre és a kibertérre. A helyzetre vonatkozó ismereteket az alárendelteken túl meg kell osztani más, kormányzati és nem-kormányzati szereplőkkel. A különféle érzékelők megfelelő kombinációja és mennyisége megbízható és egymást alátámasztó adatot biztosít. Az érzékelők nem csak az adattóba (felhőbe) töltik fel a felderített objektum helyét és célkezelési adatait, hanem egymással is megosztják azokat, és egymást irányítják, hogy további adatokat nyerhessenek, vagy a meglévőket pontosítsák, finomítsák. Az AI az adattóban rendelkezésre álló nyers adatok értelmezésével alakítja azokat (felderítési) információvá, majd átfogó helyzetismeretté. A helyzetismerete megkönnyíti a műveleti értékelés (operations assessment) elvégzését és az elért helyzet összevetését az eredeti műveleti tervekkel.

Az AI segíti a törzset a teljesítménymutatók¹¹ és a hatékonysági mutatók¹² jobb kidolgozásában és elemzésében, valamint a trendek felismerésében. Az AI képes lesz

11 Measures of Performance (MoP).

12 Measures of Effectiveness (MoE).

megjósolni a cselekvési változatok lehetséges következményeit, feltárni a bennük rejlő lehetőségeket és kockázatokat, alternatívákat kínál és azok különféle változatait azok fejleményeit és következményeit is figyelembe veszi. Műveleti elgondolásokat dolgoz ki, és javaslatot tesz a rendelkezésre álló harci erő manővereire. Az AI számára természetes, de a hagyományos katonai gondolkodástól idegen váratlan megoldási javaslatokat tesz, mely a hagyományos törzsmunka során fel sem merült volna. Az AI értékeli, hogy a meghatározott műveletek és műveleti hatások alkalmazsak-e a műveleti célok elérésére, vagy módosítani kell azokat.

A forradalmi technológiának a manőverre gyakorolt legnagyobb hatása a valós idejű helyzetismeret (helyzetkép) lesz. A modellezés és a szimuláció további számos lehetőséget kínál a törzs számára hadijáték lefolytatására, hogy megtalálják a legjobb cselekvési változatot a műveleti célok eléréséhez. A modellnek, mint mindig, a lehető legpontosabban kell tükröznie a valóságot, azaz közvetlenül kapcsolatban kell lennie az adattóban tárolt helyzetképpel. Ez a kapcsolat a modellezés során nemcsak a saját és az ellenséges erők helyzetét fogja frissíteni, hanem a lakosságra, a kormányzati- és nem-kormányzati szereplőkre vonatkozó adatokat egyaránt.

Tűzcsapások

Ez az összhaderőnemi funkció teszi lehetővé a műveleti célok elérését az ellenfél ellen végrehajtott kinetikus, mind a nem kinetikus tevékenységek szinkronizálásával. Az összhaderőnemi célkezelés¹³ segít meghatározni a parancsnok céljainak eléréséhez szükséges hatásokat, a hatások létrehozásához szükséges tevékenységet, segít kiválasztani a célokat és rangsorolni őket, összehangolja a képességeket, felméri a képességek kumulált hatékonyságát. Az AI javaslatot tehet a célok kiválasztására, a tűzcsapások és a végrehajtáshoz szükséges eszközök meghatározására, de etikai okokból a végleges döntést természetesen mindig embernek kell meghoznia.

Vezetés és irányítás

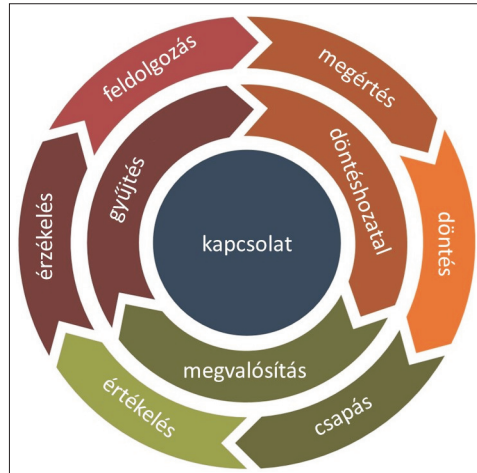
2018-ban a NATO új vezetési és irányítási koncepciót mutatott be.¹⁴ Ez a vezetési és irányítási elmélet váltotta fel a jó ideje használt OODA¹⁵-hurkot, de ahhoz hasonlóan a ciklus célja, hogy gyorsabb működésével megelőzze az ellenfél döntési ciklusát, és így vezetési előnyre tegyen szert. A jövőben ez a C2 ciklus már nem emberi erőforrások extenzív bevonásával fog működni, hanem az AI-re és más forradalmi technológiára támaszkodva, a ciklus egyes lépései külön-külön is felgyorsulnak és ezáltal az egész ciklust intenzíven pörög fel.

A vezetés és irányítás új koncepciójának központi gondolata a kapcsolat, ez kapcsolja össze és harmonizálja a modell három fő szakaszát. A kapcsolat magában

13 Célkezelés: A célok kiválasztásának és fontossági sorrendbe állításának, valamint a célokra történő megfelelő reagálás kialakításának folyamata a műveleti követelmények és képességek figyelembevételével. (KaTÉSZ)

14 Command and Control (C2) Capstone Concept Version 0.4 (draft). 2018.

15 Maga a kifejezés John Boyd amerikai ezredestől ered. A rövidítés az Observe, Orient, Decide, Act szavakat takarja, azaz: megfigyelés, orientáció, döntés, cselekvés.

5. ábra.

A vezetés és irányítás ciklusa

(Forrás: Clemente et al. 2019.)

foglalja a kézi, félautomata és automatizált kommunikációs és információs képességek halmazát, amely ahhoz szükséges, hogy a szereplők és a különféle platformok összekapcsolódjanak.

A VP kiépítéséhez, felállításához szükséges infrastruktúra és áttelepítéséhez szükséges idő kritikus sebezhetőséget jelent. A még ki nem épült harcálláspontok nem tudnak érdemben vezetni, ezért a parancsnok kénytelen lépcsőzetesen áttelepíteni a vezetési pontot. Többfelé kell osztani a vezetési ponthoz szükséges infrastruktúrákat, fenntartani a régit, az újat előre küldi települni, majd az új VP készenlétekor a törzset több lépcsőben átszállítani, úgy, hogy a folyamatos vezetés elve ne sérüljön meg. Kénytelen megosztani a vezetési pontot biztosító erőket is. Ezenkívül az antennák és a létesítmények összpontosulása, a költözködés miatt megnövekedett gépjárműforgalom egy adott helyre egyértelműen jelzi a vezetési pont létezését, és nagyértékű céllá válik az ellenség számára.

Napjaink korszerű felderítő és csapásmérő rendszerei továbbra is súlyos fenyegetést jelentenek a műveleti szintű VP számára. A vezetési pontok jövőbeli védelmének kulcsa annak rejtése, álcázása és gyakori áttelepítése. Az ilyen intézkedések ellenére is a vezetési pontok megsemmisítése vagy semlegesítése továbbra is lehetséges, ezért másodlagos tartalék vezetési struktúrára van szükség a műveleti szintű vezetés és irányítási képesség folyamatosságának biztosításához.

A műveleti vezetési pontok semlegesítésének vagy megsemmisítésének megakadályozására szolgáló egyik megoldás azok szétszórt és elaprózott telepítése. A jövő vezetési pontja több apró, állandó mozgásban lévő decentralizált sejt, melyek mindig kapcsolatban állnak egymással, de mindig a lehető legkevesebb fizikai és elektromágneses kisugárzással járnak. Az új kommunikációs technológia segítségével a vezetési pont-sejtek nem összpontosulnának egy adott területen, nem mutatnak célpontot az ellenségnek, beleolvadnak a környezetbe.

Természetesen egy decentralizáltan elhelyezkedő törzs információáramlásának biztosítása egészen más megközelítést igényel, mint amit napjaink ügyviteli és törzskultúrája követel. Ma a törzstisztek szövegszerkesztő programokban elkészített iratokon, és powerpoint prezentációkon keresztül kommunikálnak egymással. Hatalmas munkaterhet ró az ügyintézőre, hogy a valóságot diák és szövegek segítségével próbálja megjeleníteni. A kiterjesztett valóság segítségével a szétszórta elhelyezkedő törzselemek képesek lesznek információkat szemléltetni anélkül, hogy papírra kellene vetniük vagy más formában torzítaniuk azt.

A jövő vezetési pontja hatalmas mennyiségű input-ot kap és output-ot küld olyan hálózaton keresztül, melyben több csomópontja és kommunikációs útvonala lenne, a törzs vagy törzselemek összekapcsolásához, függetlenül azok helyétől. A hálózat elemeinek zavarása vagy elpusztítása nem akadályozza meg az információk eljuttatását a címzetthez, mert az AI a mai internethez hasonló módon a megmaradt hálózat elemein keresztül is képes lesz megteremteni az összeköttetést. A törzselemek képesek a virtuális valóságban folytatni megbeszéléseket, eligazításokat, értekezleteket anélkül, hogy fizikailag egy helyen lennének. Ez csökkentené a vezetési pont méretét, növeli a decentralizáltságot és tagolt település képességét, és javítaná a döntéshozatal ritmusát, hatékonyabbá és rugalmasabbá téve őket.¹⁶

Felderítési információ¹⁷ és információelőállítás

Az információ előállítás a hagyományos értelemben felderítési információkat szolgáltat a parancsnok részére a műveleti területről (terepről, időjárásról), az ellenség elhelyezkedéséről, erejéről, összetételéről, képességeiről, jelenlegi és várható tevékenységéről. Azonban a közelmúlt konfliktusai jelentősen megváltoztatták ezt a felfogást, és nyilvánvalóvá vált, hogy az információelőállítás csak abban az esetben lehet eredményes, ha a törzs a parancsnok rendelkezésére tudja bocsátani az adott műveleti területen ható valamennyi rendszerről (politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, infrastrukturális és információs), azok hatásairól, interakcióiról rendelkezésre álló információkat. A működési környezet több egymással összefüggésben lévő tényező együttes hatásaként írható le, melybe beletartoznak a politikai, katonai, gazdasági, szociális, információs és infrastrukturális tényezők (political, military, economic, social, information and infrastructure – PMESII). A PMESII tényezők elemzése teszi lehetővé a parancsnokok és a törzsek számára a működési környezet megértését, melyben a nemzeti erő összehangolt alkalmazásával olyan hatást kell kelteni, mely hozzásegít a célkitűzések teljesüléséhez. A működési környezet megértése nélkülözhetetlen a nemzeti erő sikeres alkalmazásához.

Az összhaderőnemi információelőállítás kiindulópontjai a rendelkezésre álló nyers adatok, amelyekből információ állítható elő. A nyers adatok különféle forrásokból származhatnak, például az érzékelőkből, az előljáró tájékoztatásából, az alárendeltek

16 Clementeet. al. 2019, 37–39.

17 Felderítési információ: Szereplők szándékaira, képességeire és környezetére vonatkozó információk irányított gyűjtésének és feldolgozásának eredménye, a döntéshozók számára a fenyegetések azonosítása és lehetőségek kihasználása céljából. (Forrás: NatoTerm online terminológiai adatbázis.)

helyzetjelentéseiből vagy nyílt forrásokból. Az adatok formátuma is változatos lehet: írásbeli jelentések, fényképek, videók és hangfelvételek. Hatalmas kihívás az adatok kezelhetetlen mennyisége, nyilvántartása, tárolása, frissítése és ezzel szorosan összefüggő feldolgozása. Megoldást nyújthat az, hogy az AI által felügyelt érzékelő komplexumok saját maguk módosíthatják érzékelőik beállításait úgy, hogy csak értékelhető minőségű és már előzetesen szűrt, vagy valamilyen szinten értelmezett rekordot továbbítsanak az adattóba. A beérkezett rekordok feldolgozását végző AI lehetővé teszi a törzstisztek (elemzők) számának csökkentését és kiegyensúlyozott, objektív felderítési információk biztosítását. A kialakított összhaderőnemi általános műveleti helyzetképet¹⁸ az adattóból mind az előjáró törzsek, mind az alárendeltek képesek letölteni.

Információs tevékenységek

Az új kommunikációs technológiák, különösen a közösségi médiával kapcsolatos technológiák, nem csak kormányokat, intézményeket és médiumokat tesznek képessé a társadalom véleményének alakítására, hanem lehetővé válik műveleti vezetési pontok számára is, hogy a műveleti terület lakosságát érdemben tájékoztassák, átadják a NATO narratíváját és a műveleti célok teljesítése érdekében befolyásolják. A közösségi média azonban nem csak a NATO-üzenetek továbbításának lehet megfelelő eszköze, hanem felhasználható a műveleti parancsnokság helyzet tudatosságának növeléséhez és a partnerek, különösen a nem kormányzati szervezetek közötti információcsere javításához is.

Műveleti szinten az információs tevékenységeket 1. szintű AI (döntéstámogatás) támogatja az információs környezet elemzésében és értékelésében, valamint a célkezelési (targeting) folyamatban való közreműködésben. Az AI és a géptanulás elősegíti a célközönségek azonosítását, valamint a PSYOPS és a médiakampányok hatékonyabb megtervezését. Hasonlóképpen, az AI segít azonosítani azokat a botokat (például a közösségi média botjait), amelyek megpróbálnak megtévesztő vagy irracionális információkat közzétenni, vagy fake news terjesztésével NATO ellenes érzelmeket felkorbácsolni.

Annak eldöntése, hogy a NATO felhasználhatja-e vélemény-trendek létrehozására a botokon alapuló közösségi média eszközeit vagy nem, teljesen elméleti. Ellenfeleink már huzamosabb idő óta sikeresen alkalmaznak információs műveleteket a NATO és EU politikai kohéziójának meglazítása érdekében, átengedni számukra ezt a domént egyenlő lenne azzal, mintha a levegőt vagy a világot engednének át nekik. Természetesen a Szövetség hitelessége megköveteli, hogy a közösségi média eszközrendszerét a NATO megfelelő politikai szintű döntések után, etikus és legális keretek között alkalmazza. Másfelől azonban ezek az elvek és értékek egyáltalán nem univerzálisak, és nem tartja tiszteletben minden nemzet. Felmerülhet például ezeknek a szolgáltatásoknak a privatizálása, azaz magán szolgáltatóktól való megrendelése is, ami lényegesen leegyszerűsítene a jogi aggályok rendezését és a műveletek is

18 Joint Common Operational Picture (JCOP) létrehozása a Federated Mission Network projekt egyik részfeladata.

könnyen letagadhatókká válnak. Ellenségeink például egyáltalán nem haboznak „kiszervezni” katonai kiber akcióikat vagy „hazafiakra” támaszkodni külföldi információs műveleteik során. Ezeket a kérdéseket nagyon gyorsan meg kell oldani, hiszen a kibertérben már „eldördültek az első lövések”.¹⁹

Harcképesség fenntartása

A haderő és annak harcereje fenntartása a műveletek minden fázisában nagy jelentőségű, mely magában foglalja a személyzeti, logisztikai, egészségügyi és a katonai műszaki támogatást.²⁰ A támogatások rendszere a multi-domén műveletek követelményeihez alkalmazkodva felhasználja az új forradalmi technológiákban rejlő lehetőségeket. A megnövekedett számú érzékelő által az adattóba feltöltött valós idejű helyzetjelentések lehetővé teszik a logisztikai ellátó rendszereknek a valós logisztikai igények kielégítését, ahelyett, hogy a korábbi tapasztalatokra alapuló előrejelzésekre és a szokásos fogyasztási normákra támaszkodva végeznének számításokat. A tényleges logisztikai igények kiszámítása valós idejű érzékelőkből származó adatokkal fog megkezdődni, melyet az AI által készített prediktív modellekkel dolgoznak fel. A rendszer nem csak a felhasználók aktuális igényeinek megfelelő ellátmányt szállít előre, hanem figyelembe veszi a műveleti helyzet lehetséges változásait és az így módosított ellátmányokat küldi a harcérintkezésben álló alegységeknek közvetlenül. Az autonóm szállítási rendszerek (UAV-k, önvezető járművek) ugyanis lehetővé teszik, hogy lecsökkentsék a logisztikai lépcsők szintjét, és közvetlenül a stratégiai szint raktáraiból juttassák el a harcászati szinthez az ellátmányt anélkül, hogy időt veszítenének az előre szállítás lépcsőzésével és emberéletet veszélyeztetnének nehézkes konvoj műveletekkel.

Ezzel a módszerrel csökkenthető lesz a munkaigényes, drága, nagy raktárakat és nyilvántartásokat igénylő rendszer, amely túlterheli a logisztikai lépcsőket, és hatékonyabb lesz a műveleti és logisztikai tervezők közötti koordináció. Harcászati szinten a logisztikai tervező jobb áttekintést nyújt a logisztikai helyzetről, gyorsabban fel tudja mérni és előre tudja jelezni a műveleti cselekvési változatok logisztikai hatását, mert rálátása van a folyamatban lévő műveletre (helyzetismeret). A műveleti tervező pedig képes egy adott művelet logisztikai hatását is szimulálni.

Az AI a harcképesség fenntartás érdekében az összhaderőnemi parancsnokok számára is lehetőséget dolgoz ki a logisztikai hálózatok optimalizálására. Az AI segíthet a törzsnek abban, hogy a logisztikai műveletek természetét megváltoztassa. Reaktív helyett proaktív tervezés, feltételezések helyett pontos előrejelzések, kézi irányítás helyett autonóm irányítás, szabványos szolgáltatások helyett személyre szabott szolgáltatás, ez a harcképesség fenntartásának jövője.

A testre szerelt érzékelők kiterjedt használata révén a műveleti szintű orvosi logisztika és annak automatizálása is javul. Az egyes harcosok egészségi állapotát figyelő érzékelők automatikusan továbbítják a mért adatokat az adattóba, azokat

19 Clemente et al. 2019, 48–49.

20 AJP-3(C) 2019, 1–24.

az AI folyamatosan figyelemmel követi, összekapcsolja korábbi egészségügyi adatokkal, és szükség esetén javaslatokat tesz (vagy intézkedik) a beavatkozásra. Mindez azonban csak harcászati szint. Műveleti szinten az AI a tömeges megbetegedésekre, veszteségekre hívja fel a figyelmet, és az AI szintjétől függően a rendelkezésre álló egészségügyi eszközök és források célirányos átcsoportosítására javaslatot tesz, vagy saját maga intézkedik rá. A hátraszállítás során a sebesültek állapotát folyamatosan figyelemmel kíséri érzékelői révén, és állapotuktól függően folyamatosan pontosítja a triázs szintjüket, javaslatot tesz (vagy intézkedik) a betegek orvosi létesítményekben történő optimális elosztásáról és fogadásáról, az életmentő beavatkozások előkészítéséről.²¹

*Harcbiztosítás*²²

Műveleti szinten a harcbiztosítás összes alapvető elemének összehangolása és integrálása elengedhetetlen az összhaderőnemi koherencia hatékony biztosításához. A különféle FP-elemek összetételét a fenyegetés szintje, a művelet nagyságrendje, az éghajlat és a civil környezet határozza meg. Alacsony intenzitású konfliktus során a biztonság és az egészség védelme lehet az egyetlen alapvető elem, amelyre szükség van. A fenyegetés szintjének növekedésével további óvintézkedésekre lehet szükség, például légvédelem, lőszer és robbanótest hatástalanítás (EOD) és kémiai, biológiai, radiológiai és nukleáris (CBRN) védelem. Hibrid fenyegetések esetén az intenzitás a teljes spektrumra kiterjedhet, bármilyen intenzitású szinten, tehát a harcbiztosítás is kiterjed a feladatok és tevékenységek teljes spektrumára.²³

A NATO-műveletek cselekvési szabadságához nélkülözhetetlen a biztonság,²⁴ az ellenséges tevékenységek korlátozása és a saját erők sebezhetőségének csökkentése. A NATO biztonságfogalma magában foglalja a beléptetést és annak ellenőrzését, a fizikai biztonságot,²⁵ a műveletek biztonságát,²⁶ a felderítés elleni tevékenységeket,²⁷ az információs műveleteket és tevékenységeket, a számítógépes, a kiber,

21 Clemente et al. 2019, 50–52.

22 Harcbiztosítás (Force protection), erők és eszközök megóvása: minden olyan rendszabály és eszköz, mely csökkenti a személyi állomány, anyagok a harci technikai eszközök és a műveletek sebezhetőségét bármilyen fenyegetéssel szemben, minden körülmények között azért, hogy megőrizze a fegyveres erők cselekvési szabadságát és a működési hatékonyságát. Katonai terminológiai értelmező szótár. 2015, 240.

23 AJP-3.14 (A) 2015, 3–2.

24 Biztonság: olyan állapot, amelyben az információk, anyagok, a személyi állomány, a tevékenységek és létesítmények védve vannak a kémkedés, a szabotázs, a felforgatás és terrorizmus, továbbá a veszteség és az illetéktelen hozzáférés ellen. Katonai terminológiai értelmező szótár. 2015, 69.

25 Fizikai biztonság: a biztonság azon része, ami a személyek védelmével, az eszközökhöz, létesítményekhez, anyagokhoz és az ügyiratokhoz való jogosulatlan hozzáférés megelőzésével, továbbá a kémkedés, szabotázs, rongálás és eltulajdonítás elleni rendszabályokkal foglalkozik. Katonai terminológiai értelmező szótár. 2015, 159.

26 (Had-)műveleti biztonság: az a folyamat, aminek célja a katonai tevékenység vagy gyakorlat megfelelő biztonságának megteremtése passzív és aktív eszközökkel, amik meggátolják az ellenséget abban, hogy információkat szerezzen a saját erők csoportosításairól, képességeiről és szándékairól. Katonai terminológiai értelmező szótár. 2015, 212–213.

27 Felderítés elleni tevékenység: az ellenséges hírszerző szolgálatok, szervezetek, illetve a kémkedéssel, szabotázzsal, felforgatással, terrorizmussal foglalkozó egyének által a biztonságot veszélyeztető fenyegetések felderítésére és elhárítására irányuló tevékenységek. (A nemzetbiztonsági szolgálatok által végzett ilyen irányú tevékenység megnevezése: elhárítás.)

a személyi és a légi szállítás biztonságát. Az olyan új technológiák, mint az AI megkönnyítik ezeket a tevékenységeket, különösen az információs tevékenységeket és a kibervédelmet. A kiber domén különösen alkalmas terep az AI felhasználására: a felügyelt vagy teljes automatizált (3–4. szint) AI képes a kiber támadások felderítésére, valamint azonnali reagálásra a károk helyreállításához. A műveleti vezetési pontok személyzete nem képes az összes fenyegetés elfogadható határidőn belüli elemzésére és válaszingedések kidolgozására. Az AI és a gépi tanulás alkalmazásában hatalmas lehetőségek rejlenek a harcbiztosítás végrehajtása során. Az új technológia alkalmazása megoldja azokat a problémákat, amelyek a harcbiztosítás során felmerültek: az emberi tényező, a munkaigényes vizsgálatok és elemzések, az emberi elfoglaltság, a tapasztalatok hiánya, a szakemberhiány stb.

Civil-katonai együttműködés (CIMIC)²⁸

Noha a polgári lakosság és a műveleti vezetési pontok közötti információcsere legnagyobb nehézsége nem technológiai természetű, itt is adódik lehetőség a fejlődésre. Az egyik kezelhető nehézség a NATO és a nemzetközi civil szervezetek közötti információcsere elégtelensége, ami elsősorban az interoperabilitás hiányával magyarázható. A Federated Mission Networking (FMN) projekt célja többek között a polgári-katonai interoperabilitás javítása. A másik, szintén kezelhető kihívás, amikor éppen ellenkezőleg, túl sok adat áll rendelkezésre, és nincs elegendő törzstiszt a feldolgozására, és ezért megbénul a döntéshozatal. Az AI a felderítési információ előállításához hasonlóan olyan megoldást nyújthat, ami elősegítheti az információkezelést a civil-katonai együttműködésben is.

Az összhaderőnemi funkciók keretet biztosítanak a hatalmas információmennyiség kezeléséhez (érzékelés, feldolgozás és végrehajtás), az erők tevékenységének megjelenítésére, ábrázolására, a művelet minden szempontjának figyelembevételére, valamint a parancsnok szándékainak egyértelmű megfogalmazására. Mint látható, az AI hatalmas előrelépést jelent(-het) a multi-domén műveletek vezetésében.

Javaslatok, következtetések

A jövő vezetési pontjának legfontosabb képessége, hogy a törzsfunkciók számos apró vezetési pont között oszoljanak el úgy, hogy a parancsnok továbbra is képes maradjon átlátni a helyzetet és szándékait világosan közölni alárendeltjeivel. A kis-méretű vezetési pontok, a törzsrészlegek képesek legyenek egymással kapcsolatban maradni, megosztani információikat és egymás feladatait átvenni is, azaz pótolni egymást a másik zavarása vagy megsemmisülése esetén.

Alapvető fontosságú a nyílt és minősített hálózatokhoz való hozzáférés és a titkosított információk automatikus cseréje. Biztosítani kell a virtuális és a kiterjesztett

28 Civil-katonai együttműködés: az a tevékenység, amely kiépíti és fenntartja az együttműködést a parancsnok és a katonai műveletek civil környezetét alkotó különféle civil szereplők (helyi lakosság; nemzeti és nemzetközi, kormányzati és nem-kormányzati szervezetek és ügynökségek képviselői) között a támogatott parancsnok küldetésének eredményes végrehajtása érdekében. CIMIC-doktrína.

valóság széleskörű használatát, hogy a parancsnok és a tőle fizikailag távol lévő törzs között folyamatos maradjon a kapcsolat. A műveleti összhaderőnemi parancsnok számára fontos, hogy biztonságos és ellenőrzött információcsere történjen nem csak az alárendelt parancsnokságokkal, hanem a stratégia szinttel, összkormányzati szereplőkkel, nemzetközi és nem-kormányzati szereplőkkel egyaránt.

A jövő parancsnokának képesnek kell lennie arra, hogy cselekedni tudjon a kiber doménben, és fölényt tudjon elérni a kognitív és a virtuális dimenzióban egyaránt.

A manőverek sikeres végrehajtásához az összhaderőnemi parancsnoknak rendelkeznie kell olyan helyzetismerettel, melyet könnyen meg tud osztani alárendeltekkel, előljárókkal és a civil szervezetekkel egyaránt. A felügyelt (3. szint) AI képes szűrni az adatokat, összefüggéseket állapítani meg és egyesíteni azokat majd megjeleníteni az így előállított információt az összhaderőnemi általános műveleti helyzetképben. Az adatelemzési technikák és a felügyelt AI lehetővé fogja tenni a törzs számára, hogy megértse a jelenlegi helyzetet, és összehasonlítsa azt a műveleti tervben előírt véghelyzettel. Az AI segíti a törzset a teljesítménymutatók, a hatékonysági mutatók és a trendek kidolgozásában és elemzésében. A modellezés és a szimuláció lehetőséget kínál számos hadi játék lefolytatására, hogy meghatározzák a célkitűzések elérésének legjobb módját. Az információtovábbítás a valóságos helyzetkép és a szimulációs modell között közvetlen és automatikus, így a cselekvési változatok modellezése a valósághoz legközelebbi virtuális környezetben történik meg.

A tűzcsapások tervezésében a felügyelt AI kiválasztja és rangsorolja a célokat, de rövid távon még szükség lesz egy üzemeltetőre, aki ellenőrzi és jóváhagyja azokat (konszenzusos AI). A jövőben azonban, mihelyt létrejön a rendszerbe vetett bizalom, és a rendszer teljes mértékben helyesen tudja értelmezni a parancsnok szándékát, az automatizálás a 4. szint felé fog fejlődni. A virtuális és a kiterjesztett valóság lehetővé teszi a célkezelés folyamatának (közel) valós idejű működtetését ugyanakkor lehetővé teszi a vezetési pontok méretét csökkentését, valamint szétszórta, decentralizált elhelyezését, miközben fokozza az információ áramlásának hatékonyságát.

Az AI-vel támogatott információ előállítás lehetővé teszi a parancsnok számára, hogy mély betekintést nyújtson a művelet politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, infrastruktúrális és információs vetületeibe. Alapvető fontosságú az adatok rendelkezésre állása és a releváns információk feldolgozása. Az Adattó létrehozása, minden műveleti szintnek (harcászati, műveleti és stratégiai) rendelkezésre bocsátja a közös műveleti helyzetképet. A hatalmas mennyiségű adat gyűjtése, szelektálása, feldolgozása, magas szintű automatizálást igényel.

Műveleti szinten az információs műveleteket (valamint a lélektani műveleteket és a társadalmi kapcsolatokat) a döntéstámogató (1. szintű) AI fogja támogatni az információs környezet elemzésével és értékelésével, valamint a (kinetikus és nem-kinetikus) célkezelési folyamathoz való hozzájárulással. Az AI elősegíti a célközönségek azonosítását, valamint a lélektani és a média kampányok hatékonyabb megtervezésében. Az AI segít azonosítani azokat a botokat (mint például a közösségi média botjait), amelyek megtévesztő vagy irracionális információkat próbálnak küldeni, téves információval bombázzák a célközönséget és NATO-ellenes érzelmeket korbácsolnak.

Az új, forradalmi technológia használata a harcképesség fenntartásában lehetővé teszi, hogy a logisztikai ellátó rendszerek egyre inkább aktív szerepkörbe kerüljenek, és proaktívan szolgálják ki az igényeket.

Az AI a harcbiztosítás során támogatni fogja a biztonsági feladatokat, különös tekintettel az információs tevékenységekre és a kibervédelemre. Az AI előnye a veszélyek és fenyegetések (közel) valós idejű elemzésében alapul, mely összehangolt intézkedések gyors kidolgozását eredményezi.

Összefoglalva tehát, a multidomén műveletek vezetésének meghatározó feltétele a mesterséges intelligencia. Megválaszoltalan kérdés maradt, hogy ilyen forradalmi technológia hiányában a műveleti vezetés hogyan maradhat hatékony a jövő öt doménre kiterjedő műveletei során.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AJP-3.14 (A) 2015. *Allied Joint Doctrine for Force Protection*. Edition A, 2015. NSO.
- AJP-01 (E) 2017. *Allied Joint Doctrine*. Edition E Version 1, NATO, 2017. February.
- AJP-3 (C) 2019. *Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations*. Edition C Version 1, 2019. February.
- Ált/44. 2018. Magyar Honvédség összhaderőnemi doktrína. 2018. Budapest: Magyar Honvédség, 4. kiadás.
- Command and Control (C2) Capstone Concept Version 0.5 (draft).
Norfolk: Allied Command Transformation, 25 July, 2018.
- Clemente et al 2019. Frederico Clemente, Jan Willem Streefrkerk, Marcel Scherrenburg: *The Future of the Command Post*. Utrecht: NATO Command and Control Centre of Excellence.
- Grau, Lester W. 1997. "Bashing the laser range finder with a rock." *Military Review* 78 (May-June): 46–55.
- Groleik, Alex 2020. "Introduction to Data Lakes."
<https://www.oreilly.com/library/view/theenterprise-big/9781491931547/ch01.html>
(Letöltés ideje: 2020. 03. 07.)
- Katonai terminológiai értelmező szótár. 2015. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Political guidance on ways to improve NATO's involvement in Stabilization and Reconstruction, 2011, paragraph 17.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_78314.htm (Letöltés ideje: 2020. 03. 15.)
- Rejcek, Peter 2019. "Undeclared wars in Cyberspace are becoming more aggressive and automated."
<https://singularityhub.com/2019/08/01/undeclared-wars-in-cyberspace-arebecoming-more-aggressive-and-automated/>
- Ventura et al. 2018. Sara Ventura, Rosa M. Banos, Cristina Botella: *Virtual and Augmented Reality: New Frontier for Clinical Psychology*. May 23, 2018.
<https://www.intechopen.com/books/state-of-the-art-virtual-reality-andaugmented-reality-knowhow/virtual-and-augmented-reality-new-frontiers-for-clinicalpsychology>
<https://doi.org/10.5772/intechopen.74344>
- Zsebe Zsolt: A katonai magánvállalatok szabályozása a nemzetközi jogban. 2014. május 19.
<https://biztonsagpolitika.hu/elemlzesek/a-katonai-maganvallalatok-szabalyozasa-anemzetkozi-jogban>
(Letöltés ideje: 2020. 03. 05.)

Szücs Péter[✦]

Katonai vezetési kultúra a Magyar Honvédségben

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.21

A katonai vezetési kultúra, a katonai vezetés egyik legmeghatározóbb tényezője, és a minősége határozza meg a vezetés sikerét. Értéke és erőssége abban rejlik, hogy a vezető mennyire hisz benne, és mennyire tudja közvetíteni azt. Amíg a vezetői gondolkodás egy olyan folyamat, amelynek célja a problémamegoldás és a lehetséges legmegfelelőbb út megtalálása a feladatok rendszerében, addig a vezetői kultúra egy olyan komplex jelenség, amely magába foglalja azokat az értékeket, amiket a vezető a beosztottjaival együtt közösen teremt vagy ápol a saját cél és előljárói szándék elérése érdekében.

KULCSSZAVAK: katonai vezető, vezetői kultúra, szervezeti kultúra

Military Leadership Culture in the Hungarian Defence Forces

Military leadership culture is one of the most determining factors of military leadership and its quality stipulates the success of the leadership itself. Its value and strength depends on how much the leader believes in it and his or her capability to transfer it to others. The leadership thinking is a process whose aim is problem solving and finding the most sufficient way in the system of different tasks, while on the other hand, leadership culture is such a complex phenomenon that involves values which are created or cultivated by the leader along with his or her subordinates in order to support the intention of their superior.

KEYWORDS: military leader, military leadership culture, organizational culture

Bevezetés

A Magyar Honvédség az elmúlt harminc évben tömeghadseregből önkéntes haderővé vált. Ez egy nagyon hosszú és komplex folyamat volt, tele kihívásokkal. A kihívások olyan követelményeket állítottak a teljes haderővel szemben, amik gyökerelesen megváltoztatattak mindent. Változtak a működést szabályzó dokumentumok,

✦ Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktoranduszhallgató – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences; PhD Student; e-mail:szucs.peter2@mil.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3026-128X>

a szervezeti felépítések, technikai eszközök, valamint ezekkel együtt kellett változni a vezetési rendszereknek, ami a katonai gondolkodás változását is eredményezte. Ebben a harminc évben az egyik legmeghatározóbb esemény a NATO-csatlakozás volt. A magas követelmények és az új kihívások folyamatos részei lettek a mindennapi életnek. A nemzetközi jelenlét és a missziós szerepvállalás lehetőséget adott a katonák számára betekintést nyerni más haderők működésébe, szervezeti felépítésébe és vezetési rendszerébe. A többnemzeti kontingensek működése során többre volt szükség, mint egymás megismerésre. Alkalmazni és használni kellett a közös elveket, és megérteni egymást a műveletek során olyan mélységekig, hogy a kitűzött műveleti célt közös erővel legyünk képesek elérni.

Ha a haderőre gondolunk, annak mindig részei lesznek a benne szolgálatot teljesítő katonák, a technikai eszközök, az eljárásrendek vagy akár a felépítési rendszere. De mi a fő mozgató rugója ennek a hatalmas szervezetnek? Azok a katonák, akik a szakmai tudásuk legjavát adják a mindennapokban, akik erőn felül teljesítik a szervezeti célok eléréséhez szükséges erőforrás-mozgatásokat, és felelősséget vállalnak a meghatározott feladatok végrehajtásáért. Vezetik a rájuk bízott katonákat itthon és külföldön egyaránt. Ezek a katonák a katonai vezetők. Az elmúlt harminc év számukra volt a legmegterhelőbb. Minden változáshoz alkalmazkodni kellett, ami folyamatos tanulást és gondolkodást, magatartásváltozást követelt meg tőlük. A vezetői gondolkodás gyökeres változása az idő rohanásával egyre gyorsabb lett. Akik nem tudták vagy nem akarták ezt követni, azok kiestek, vagy kiváltak a rendszerből, ezzel alkalmatlanná váltak vezetőnek lenni. A vezetői gondolkodás fejlődését meghatározó és befolyásoló tényezők: a szervezeti és a vezetési kultúra.

Rövid történelmi áttekintés

Ha arra gondolunk, hogy nemrég ünnepeltük a Magyar Honvédség 170 éves születésnapját, akkor látható, hogy ez milyen hosszú idő. Hány háború, hány forradalom, mennyi változás, amely befolyásoló tényező, ami komoly hatással volt nem csak a katonai, de a civil társadalom életére is. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején már nyomokban jelen volt a magyar katonai gondolkodásban a porosz vezetési kultúra, ami a küldetésorientált vezetés kialakulásának a bölcsője.¹ A második világháború végéig ennek jelenléte érezhető volt a magyar katonai vezetői gondolkodásban, különös tekintettel a Horthy idősakra, de a világháború után megkezdődött az orosz hatás jelenléte miatt a tömeghadseregre jellemző vezetési kultúra felvétele a magyar katonai vezetésben. Az orosz hatás azért volt speciális, mert az ő hagyományaik is a porosz kultúrából erednek, de sajátosan értelmezett és kiegészített változatban. Majd a varsói szerződésből történő kiválás a nyitást jelentette, megkezdődött a Magyar Honvédség béketámogató műveletekben való részvétele. Kicsivel később a NATO-tagság már komoly változást jelentett az új, nagyon magas követelmények megjelenése miatt. Eltűnt a tömeghadsereg fogalma, a kötelező katonai szolgálatot teljesen

1 Czeglédi 2015, 94.

http://epa.oszk.hu/02400/02463/00028/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2015_03_089-100.pdf
(Letöltés ideje: 2020. 11. 12.)

felváltotta az önkéntes szolgálatvállalás. A haderő fejlődése a nyitás óta eléggé változóan zajlott. Voltak nagyon nehéz időszakok, olyanok is, amik inkább visszafejlődés-ként voltak érzékelhetőek, néhány esetben pedig mindenki a tűzoltás időszakát élte meg. Az új eszközök megjelenésével, a nemzetközi feladatokban történő egyre nagyobb létszámú részvétellel és az ezzel járó felelősséggel kezdett az elismerés is nőni. A jelenleg zajló, minden területet érintő modernizációs folyamat pedig több mint mérföldkő a Magyar Honvédség 170 éves történelmében. Egy olyan pont, amire elődeink egész életükben vártak, egy olyan lehetőség, aminek eredménye egy nagyon modern, jól strukturált, jó vezetéssel rendelkező haderő. Ahogy pedig azt korábban már írtam, ennek az egész folyamatnak a mozgató ereje a katonai vezetőkben van.

Vezetési kultúra és szervezeti kultúra kapcsolata

A vezetési kultúra fogalmának meghatározására nagyon nehezen találunk bármilyen tanulmányt vagy tudományos kutatást, és ha valaki megemlíti a meghatározást bármilyen tanulmányban, akkor is maximum csak érintőleg foglalkozik vele. Ha azt a pár említést értelmezzük, akkor talán sokan egyszerűen azt gondolják, hogy a vezetési kultúra a szervezeti kultúra kivetülése, vezetői szinten. Azonban azt gondolom, hogy ezt nem lehet egzakt tényként kezelni. Az alábbiakban elsőként próbálom meghatározni a vezetési kultúra fogalmát, értelmezni összetevőit és definiálni azokat a típusokat, amelyek jelen vannak a Magyar Honvédségben.

A szervezeti kultúra fogalmának nagyon sokféle meghatározása létezik, ezek kutatásonként változnak, és a különböző kutatások empirikus eredményei ellentmondásosak. A fogalom kulcsszavai vagy szóösszetételei is változnak, de van pár olyan, amelyik mindegyik megfogalmazásban megtalálható. Eszerint a szervezeti kultúra a szervezet minden tagja által elfogadott, közösen értelmezett, értékek, meggyőződések, hiedelmek és ezek összességének a rendszere. Nyilván a megfogalmazások szervezet típusonként változnak, és a szervezetre jellemző sajátosságokkal ruházzák fel azokat. Éppen emiatt nehéz a definíció pontos meghatározása.²

A szervezeti kultúrát Geert Hofstede, holland kultúrakutató vizsgálta, akinek tudományos eredményei között szerepel a szervezeti kultúra öt dimenziójának, a szervezeti kultúra ideál típusainak és a szervezeti kultúra alapköveinek a meghatározása. „Geert Hofstede a kultúrát a gondolkodás kollektív programozásaként definiálja, amely kizárólag egy csoportra vagy egy bizonyos kategóriára jellemző, s azokat a közös jellemzőket tartalmazza, amelyek a környezet változásaira adott válaszainkat befolyásolják. Kultúra mindaz, amit az emberek tesznek, gondolnak, és amivel rendelkeznek, mint a társadalom tagjai.”³

A vezetéssel kapcsolatosan azt mondja: a vezetés során nem lehet vezetési és szervezeti elméleteket exportálni egy szervezet életébe anélkül, hogy ne vennénk figyelembe a kulturális kontextust.⁴ Erre a kijelentésre alapozva vizsgálom a katonai vezetési kultúrát, sajátosságait és összetevőit. Geert Hofstede 2020-ban hunyt el.

2 Málóvics 2004, 153. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/5629/> (Letöltés ideje: 2020. 11. 12.)

3 Török 2012, 7.

4 Uo. 16.

Tudományos eredményeit az elmúlt évtizedekben sokan kritizálták, és voltak, akik hibásnak tekintették, de az alapköveket, amelyeket lerakott a szervezeti kultúra kutatása során, építőkövekként lehet tekinteni.

A szervezeti kultúra folytonosságát biztosító és érvényesítő személy a szervezetek életében a vezető. A vezető pedig egy személy, akinek saját gondolkodása, tapasztalása és érzelme van, ezek mindegyikének figyelembe vétele szükséges ahhoz, hogy meg tudjuk határozni a vezetési kultúra fogalmát.

A vezető mindig sok oldalról vizsgálható. Tanulmányozni lehet a tevékenységét vezetői stílusa vagy akár a felvett vezetői szerepe alapján. A vezető vezetői kultúrájának a vizsgálata és meghatározása nagyon összetett folyamat. Amíg a vezető a vezetői stílust egy feladat végrehajtására alkalmazza, a vezetői szerepet pedig egy beosztás ellátására választja magának, addig a vezetői kultúra megválasztása, felvétele vagy hozzá való igazodása nem ennyire egyértelmű folyamat. Figyelembe kell venni a szervezet sajátosságait, történelmi hagyományait, a benne dolgozók összetételét, a szervezeti célokat és a közösen értelmezett és elfogadott értékeket. Amíg a vezető stílusa vagy a választott szerepe változtatható, addig a vezetői kultúra csak nagyon nehezen, és a változásra nagyon sok időre van szükség. A vezetői kultúra magába foglalja a szervezeti kultúrát, hisz a szervezetben lévő vezetőre hatással van, ezért nem tudja magát függetleníteni tőle.

A haderőben a szervezeti kultúra nagyon erősen van jelen. Hatással van az alegységek életére, és ezáltal a bennük szolgálatot teljesítőkre. Többretű, és alegységként is változhat. Gondoljunk arra, hogy egy alakulat névadója okkal lett kiválasztva, hisz hősi tettei vagy esetleg kapcsolódása az adott egységhez a történelem során bizonyítható. Azonban az is előfordul, hogy egy egységen belül lévő alegység, egy másik ikonikus személyt választ magának példaként. Ilyen például a vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár esetében a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység, amely a 32-es Gyalogezred jogfolytonosságát megőrző ezredszintű szervezet, és ezt a szellemiséget megőrizve örökíti tovább a szellemi és szervezeti kultúráját a régi, Mária Terézia által alapított gyalogezrednek. A nevek és a hadrendi számok, amelyek a katonai egységek élén találhatók, mind azt mutatják, hogy egy katonai szervezet életében mennyire fontos a hagyományokon és értékeken alapuló szervezeti kultúra. A katonai vezetőkre, akik az adott katonai szervezetben vezetik a katonákat, nagy hatással van ez a szellemiség.

Egy másik szemszögből is lehet vizsgálni, és keresni a vezetői kultúra jelenségét. A haderőben mindenki számára ismert jelenség a fegyvernemi sovinizmus. Ennek a fogalomnak a legegyszerűbb megközelítési módja, a büszkeség és elfogultság érzése, ami az adott csapathoz vagy testülethez való ragaszkodás legerősebb jelképe. Gondoljunk a harcokozókra, a lövészekre, a felderítőkre, a tüzérekre vagy akár a logisztikusokra is. Mindegyik fegyvernemhez történő tartozás önállóan is egy nagyon erős összekötő kapocs a katonai szervezeteken belül. Ezt nevezhetjük fegyvernemi kultúrának is, amelynek sajátossága és erőssége abban rejlik, hogy az adott fegyvernem milyen technikai eszközökkel rendelkezik, milyen harceljárásokat alkalmaz, milyen típusú és mennyire erős a kiképzési követelménye, vagy éppen milyen speciális képességek jellemzik, amelyeket a katonáknak mind magáénak kell tudnia. A fegyvernemhez való tartozás szocializációjának már kezdeti időszakában mindenkiben

rögzül ez a speciális fegyvernemi kultúra, ami az előbb felsoroltaknak köszönhető. Ennek a megvalósulása, fenntartás pedig ismét a vezetőkön keresztül történik.

Nagyon sok oldalról lehetne még vizsgálódni (akár a műveleti feladatban való részvételek típusa alapján is), de bármely oldalt is állítjuk előtérbe, ahogy azt korábban is írtam, egy dolog biztosan igaz, a szervezeti és vezetői kultúra kialakításában, fenntartásában, ápolásában vagy akár modernizálásában a katonai vezetőnek van a legnagyobb szerepe, feladata és felelőssége. Nélküle ez a folyamat elképzelhetetlen.

A vezetési kultúra összetevői

A vezetési kultúra nagyon összetett jelenség. Az összetettségéből következik, hogy annak meghatározáskor sok mindent kell figyelembe venni. Belső és külső tényezőket egyaránt.

Belső tényezők:

- szervezeti kultúra
- szervezeti profil
- szervezeti célok
- elöljárói célkitűzés
- vezetési stílus
- vezetői szerep
- vezető személyisége
- beosztott állomány összetétele

Külső tényezők:

- társadalmi megítélés
- társadalomban betöltött szerep

A katonai vezetőre, mint katonára mindkét tényező hat. A társadalom részeként vannak önálló gondolatai, nézetei. Hatással is vannak rá ezek a közös vagy különböző társadalmi szemléletmódok vagy nézetek, de mint katona, a legbefolyásolóbb tényező számára a katonai élet sajátosságát jellemző szabályrendszer és szemléletmód.⁵ Ennek a specialitásáról Huntington azt mondja: „Ha az emberek hosszú időn át azonosan cselekednek, általában jellegzetes és tartós gondolkodási szokásokat fejlesztenek ki. A világgal való, csakis rájuk jellemző viszonyuk révén, csakis rájuk jellemző módon tekintenek a világra, ami oda vezet, hogy ésszerű magyarázatot találnak viselkedésükre és szerepükre. Ez kivoáltképp akkor igaz, amikor a szerep professzionális jellegű. A hivatást szűkszavúbban meghatározottan, intenzívebben és kizárólagosabban művelik, és egyértelműbben elszigeteltek más emberi tevékenységektől, mint a legtöbb foglalkozás esetében.”⁶ Jól tükröződik az a komplex feladat-, elvárás- és befolyásolási rendszer, ami a katonai vezetőkre hat. A vezetési kultúra talán az egyik legmegfoghatatlanabb jelenség, amit nem lehet egy definícióban leírni, és valószínűleg mindenki, aki megpróbálná, hozzá tenne vagy elvenne belőle valamit, ami ugyanúgy értelmessé tenné azt a fogalmat. Ami egyértelműen leírható tény, hogy létezik és hatást gyakorol a vezetőre, alakítja a szervezetet, ápolja és védi az értékeket és újakat teremt.

5 Farkas 2010, 3. http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2010_cikkek/Farkas_Imre.pdf (Letöltés ideje: 2020. 11. 13.)

6 Huntington 1994.

Vezetői gondolkodás és a vezetői kultúra kapcsolata

A katonai vezetői gondolkodást az elmúlt évtizedek alatt, de valójában az elmúlt évszázadban is ugyanazok a jellemző hatások változtatták. Új haditechnikák, új harceljárások, új hadszínterek, új kihívások és e hatások megjelenésének vizsgálati eredményei. Sokáig a Clausewitz⁷ által leírtak voltak az alapszabályok, amelyek alkalmazása során volt olyan katonai vezető, aki kereste a magyarságot a porosz elvek mellett. Ilyen volt Szombathelyi Ferenc tábornok, aki azt mondta, a háborúra politikailag kevesebbet kell készülni, mint katonailag. Egyértelműen bizonyítható volt, hogy a magyar katonát nem a gondolkodása, hanem a tettei határozták meg a harcban.⁸ A magyar út keresése után az orosz hatás jelenléte sok mindenben változtatta meg a gondolkodást, amely még ma is fellelhető a rendszerben. Erre bizonyíték, ha csak arra gondolunk, hogy mai napig vannak ellentmondások fogalom szintjén annak értelmezésében, hogy parancsnok vagy katonai vezető. Ezután jelentek meg az amerikai Military Leadership⁹ elvek, amelyek gyökeresen mást képviseltek, mint a korábbiak. A katonai vezetés emberközpontúsága és feladatorientálása kapta a legnagyobb szerepet. Megjelentek azok a követelmények, amelyek ma már megkérdőjelezhetetlenek egy katonai vezető számára, mint például példamutatás, hitelesség vagy emberségesség. A vezetői gondolkodás változása és alkalmazkodása nyomot hagy a vezetői kultúrában. A történelemben leírt események hatásai egyértelműen és vitathatatlanul bizonyítják, hogy a magyar katonai vezetők mindig képesek voltak megújulni, és alkalmazkodó képességük az egyik legnagyobb erényük. A NATO megjelenése olyan mintákat adott a vezetők számára, amelyek teljesen megváltoztatták az értékeket és a normákat a feladatok végrehajtása során. A vezetői gondolkodás fejlődésével együtt változott a vezetési kultúra is. Alkalmazkodott a kor követelményeihez, és vele együtt formálódott megőrizve a múltból azt, ami továbbörökíthető érték és építően hat a jelenben. A katonai vezetési kultúra összetevői alapján elmondható, hogy a katonai vezetés egyik legmeghatározóbb tényezője és minősége határozza meg a vezetés sikerét. Értéke és erőssége abban rejlik, hogy a vezető mennyire hisz benne és mennyire tudja közvetíteni azt. Amíg a vezetői gondolkodás egy olyan folyamat, amelynek célja a problémamegoldás és a lehetséges legmegfelelőbb út megtalálása a feladatok rendszerében, addig a vezetői kultúra egy olyan

7 „A politikum mindig meghatározza a katonai műveleteket – Clausewitz szavaival élve: A háború a politika más eszközökkel való folytatása csupán. Látjuk tehát, hogy a háború nem pusztán politikai aktus, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés folytatása, annak más eszközökkel való megvalósítása.”

Forgács 2017, 123. http://real.mtak.hu/85130/1/123_Forgacs_A_haboru_es_a_politika_viszonyrendszereAz_igazsagos_haboru_elvetol_az_igazsagos_bekeig.pdf (Letöltés ideje: 2020. 11. 19.)

8 Kaló 2010, 19–21.

<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/97153/ertekezes.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (Letöltés időpontja: 2020. 11. 14.)

9 FM 22-100: Az USA haderejének vezetési doktrínája, amely a Military Leadership vezetési elgondolást tartalmazza. 1953-ban íródott, és egészen 1999-ig frissítették. A jelenleg hatályos koncepciókat tartalmazó vezetési doktrína az USA haderejében, az ADP 6-22, amelynek legfrissebb kiadása 2019-ben jelent meg.

komplex jelenség, amely magába foglalja azokat az értékeket, amiket a vezető a beosztottjaival együtt közösen teremt vagy ápol a saját cél elérése és az előljárói szándék megvalósítása érdekében.

A katonai vezetési kultúra kialakulása

A vezetési kultúra a katonai vezetőkben sok tényező hatása következtében fejlődik ki. A katonai szocializáció kezdeti időszaka, az iskolapadban vagy az alapkiképzésen kezdődik el. Ez a tanulás és a tapasztalás alapjain nyugszik. Később már a megtanult ismeretek alkalmazása és tovább fejlesztése a táptalaja. Minél több külső tényező hat a katonai vezetőre, annál többre lesz a vezetési kultúrája. A kihívások, a szélsőséges helyzetek, a felelősségvállalás hatása, az ismeretlenség érzete, a helytállás kényszere, mind formálja a vezető kultúráját. A felsorolt helyzetek pozitív és negatív tényezői, mint siker és kudarc megélése az egyik legmeghatározóbb formáló erő. Egy katonai vezetőtől elvárható, hogy rendszerszemlélete legyen, minimum három szinttel lejjebb és két-tővel feljebb gondolkozzon, hosszú távra tervezzen, képes legyen a változásra, legyen rugalmas, proaktív, de szabálykövető, és mindig a szervezeti célokat részesítse előnyben a sajátjaival szemben. Az ezeknek való megfelelés önmagában elég elvárás, de ennek az útnak az eredménye, egy sajátos vezetői kultúra kialakulása. Az, hogy melyik vezetői milyen vezetési stílusokból merít, vagy milyen vezetői szerepeket képes felvenni magára, mind ennek a folyamatnak köszönhető és eredményezi a vezetési kultúrát. Az egyéni kultúra kialakulásának másik befolyásoló tényezője a szervezeti kultúra. Minden katona tudat alatt és tudatosan is alkalmazkodik ahhoz a katonai egységhez, ahol szolgál. Felveszi a szervezeti kultúrájának a sajátosságait, és egy idő után azonosul vele. A katonai vezetőknél ez a hatás még erősebben érvényesül. A saját véleményüket, meggyőződésüket, gondolatvezetésüket alakítja, formálja, de olyan helyzet is előfordulhat, amikor visszahúzza. Természetesen lehetnek és vannak olyan helyzetek is, amikor a katonai vezető nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem tudja elfogadni azt a szervezeti kultúrát, amit az adott szervezet képvisel. Ebben a helyzetben a vezető két dolgot tehet. Megpróbálja önmagát formálni, a saját kultúráját közelíteni a szervezetihez, hisz az a vezető, aki nem fogadja el a saját szervezete működési koncepcióját, az nem is tudja megfelelően képviselni azt, így nem tudja közvetíteni a beosztottak felé, és az általa vezetett alegység hatékonysági mutatói nem lesznek az elvárásoknak megfelelőek.

Katonai vezetési kultúra típusok

Charles Handy 1986-ban megalkotta a négyféle szervezeti kultúra típust:

- *Hatalomkultúra*: a hatalom, befolyás, tekintély többnyire egy kézben van, és köré csoportosul. A vezetést a kulcspozíciókban lévők határozzák meg. Az egyéneket az eredményeik alapján értékelik. A döntéseket az erőviszonyok alapján hozzák.
- *Feladatcultúra*: itt fontos a teljesítmény és annak az eredménye. A döntési jogkörök megosztottak, az értékelés pedig mindig teljesítmény alapján történik. Fontos a kreativitás és a rugalmasság is.

- *Szerepkultúra*: fontos összetevője a szervezeti szerepek. A hatalom forrása a betöltött pozíció. A személyes jellemzők, ambíciók, újítások, ötletek nem számítanak. Sok munkaköri szabály jellemzi, bürokratikus rend és ügyrend van.
- *Személyiségkultúra*: nagy szakértelemmel rendelkező emberek alapítanak egy szervezetet, így a hatalom csak formálisan van jelen, egyenrangúak, a döntések közösen történnek, közös megegyezéssel, nincs vezetői hierarchia.¹⁰

Jól látható a kultúrátípusok jellemzői alapján, hogy nincs egy olyan tipikus, amit teljes mértékben illeszteni lehetne a Magyar Honvédség szervezeti kultúrájára. Mind-egyikből integrálható néhány jellemző, és így a négy típus vegyesen van jelen, kiegészülve napjaink sajátosságaival.

Ezekre alapozva a vezetési kultúra kialakulása során a már korábban többször említett komplexitás miatt tapasztalatom alapján a következő katonai vezetési-kultúra-típusok alakultak ki:

Dinamikus

Vezetési stílusát és szerepét úgy választja meg, hogy a szervezeti kultúrát figyelembe véve, abból a leghasználatóbb értékeket maga mellé állítva, a saját elképzeléseit menedzser gondolkodással közvetíti a beosztott állomány felé. Azt képviseli, hogy minden helyzetre képesnek kell lenni reagálni a lehető leggyorsabb és legprofesszionálisabb módon úgy, hogy mellette a szervezet értékei nem sérülhetnek, és az általa vezetett alegység a legjobb színben tűnjön fel.

Fejlődő

A fiatal vagy nem kiforrott, de fejlődni képes vezetőkre jellemző vezetői kultúra. Jellemzője, a meglévő szervezeti kultúrához való alkalmazkodási út keresése. Saját kultúra kialakulása és igazítása a szervezeti értékekhez és szervezeti célokhoz.

Kényelmes

Saját egyéniségét megőrizve, a szervezeti célok figyelembevételével úgy alakítja az alegység vezetését, hogy a szervezeti kultúrát elfogadja, azzal azonosulni képes, és közvetíti is a beosztott állomány felé, de ennél többet nem tesz bele. Ennek gyakorlati tükröződése, hogy a feladatok elvégzése pontosan határidőre megtörténik, de konstruktív ötletei nincsenek, ez által a szervezeti kultúra fejlődéséhez nem járul hozzá.

Szervezett

Minden megtesz azért, hogy a szervezeti célok és a szervezet által képviselt értékek soha ne sérüljenek. Vezetési kultúráját jellemzi a szervezet teljes támogatása és alárendelése annak, ezzel biztosítva gyakorlatban azt, hogy a feladatok tervezése és végrehajtása alegység szinten maradéktalanul történjen. Ezzel biztosítja az egység és alegység szervezeti kultúrájának a fenntartását.

¹⁰ Kiss, Csillag 2014, 9.

Problémamegoldó

Különleges vezetési kultúra, amely során a vezető azokat a képességeit részesíti előnyben saját magában és a beosztottjaiban is, amelyek azt segítik elő, hogy a szervezet a lehető leghatékonyabban tudjon reagálni minden helyzetre, feladatra és problémára. Építően hat a szervezeti kultúrára, hisz ez által sok megoldási javaslat kerül kidolgozásra egy adott helyzetre, amelyek akár új eljárásrendek kidolgozását is eredményezhetik, ennek következményeként pedig, alkalmazásával a többi szervezeti elem is jobban, eredményesebben tud működni. Így jobban valósulnak meg a szervezeti célok, amelyek ápolják és építik a szervezeti kultúrát.

Ellenálló

Teljes mértékben tagadja, és nem fogadja el a szervezeti kultúra sajátosságait, ezáltal képtelen alkalmazkodni hozzá, így az általa közvetített kultúra teljesen negatívan hat az általa vezetettekre, ez pedig hatással van a szervezeti és előljárói célok elérésére.

A vezetési kultúra, a vezető személyiségben történő kialakulása függ attól, hogy milyen típusú vezetési stílusokat, vezetői szerepeket részesít előnyben, és azok milyen személyiségi jegyekkel társulnak együtt, valamint függ a szervezeti kultúra jelenlétének erősségétől, és attól is, hogy az adott szervezet milyen értékeket részesít előnyben a beosztott állományánál.

Összegzés

Tanulmányomban igyekeztem meghatározni a katonai vezetési kultúra fogalmát a saját vezetői tapasztalatom alapján, értelmezni összetevőit és definiálni azokat a típusokat, amelyek jelen vannak a Magyar Honvédségben. A szervezeti és vezetési kultúra nagyon szoros kapcsolatban állnak egymással. A szervezeti egy komplett rendszer értékeit, hagyományait, meggyőződéseit és közös céljait tartalmazza, a vezetői pedig a saját személyiségéből, képességéből merít, alkalmazkodva a szervezeti kultúra egyéni szintre történő leképeződéséből. Látható, hogy hatással vannak egymásra, hisz a szervezeti kultúra közvetítője a vezető így, az közvetlenül a vezetőn keresztül érvényesül. Fontos, hogy a vezetőnek hinnie kell benne, hisz csak akkor tudja hitelesen átadni azokat az értékeket, amik fontosak a szervezeti kultúra megőrzésében és ezzel tud hozzájárulni annak fejlesztéshez. A vezetői kultúra kialakulása a vezetőben hosszú folyamat és annak megfelelő, hatékony szintre emelkedése a cél. A kiforrottság a kulcsa annak, hogy a vezető már tudatosan tudja közvetíteni a közös értékeket. Ennek az alapja a jó vezetői kultúra. A vezetőnek hinnie kell abban, amit képvisel, vagy amit közvetít, hisz csak így képes támogatni a szervezetet a mindennapi úton a céljai elérése érdekében. Az alkalmazott gyakorlati megjelenése az alárendelteknel biztosítja a vezető számára a közvetítés minőségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Czeglédi Mihály 2015. A küldetésorientált vezetés kialakulása. *Hadtudományi Szemle* 8 (3): 89–100.
http://epa.oszk.hu/02400/02463/00028/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2015_03_089-100.pdf
- Farkas Imre: A Magyar Honvédség vezetésfelfogása változásainak lehetséges irányai és beépülése a kiképzés rendszerébe. *Repüléstudományi Közlemények különszám*, 2010. április 16.
http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2010_cikkek/Farkas_Imre.pdf
- Forgács Balázs 2017. A háború és a politika viszonyrendszere.
In *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*, szerk. Góczy István, 123–130.
Budapest: Dialóg Campus Kiadó. http://real.mtak.hu/85130/1/123_Forgacs_A_haboru_es_a_politika_viszonyrendszereAz_igazsagos_haboru_elvetol_az_igazsagos_bekeig.pdf
- Huntington, Samuel P. 1994. *A katona és az állam*. Budapest: Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó.
- Kaló József 2010. *Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén*.
Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem BTK.
- Kiss Csaba, Csillag Sára 2014. *Szervezeti kultúra*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Málovics Éva 2004. Szervezeti kultúra és identitás.
In *A szociális identitás, az információ és a piac*, szerk. Czagány L. és Garai L., 151–167.
(SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei 2004)
Szeged: JATE Press. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/5629/>
- Török Judit 2012. *Kultúrák a szervezeti történetek tükrében, Kultúra összehasonlító kutatás*.
PTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola Kommunikáció Program, Doktori téziszfüzet. Budapest.

Padányi József[✦]

Az éghajlatváltozás hatásai, mint a katonai erő előtt álló biztonsági kihívások

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.31

Az éghajlatváltozás okozta változások közvetlenül érintik a katonai erő életének minden szeletét. Igaz ez a működési elvek kialakítására, a kiképzésre, a haditechnikai eszközök fejlesztésére, a feladatokra és az együttműködés kérdéseire egyaránt. A katonai erő egyúttal maga is hozzájárul a változásokhoz, hiszen infrastruktúrájának fenntartása, az eszközök üzemeltetése mérhető kibocsátással jár. Van tehát teendő ezeken a területeken, melyet a hadtudomány képviselői már évek óta hangoztatnak, és a legtöbb országban meg is hallották hangjukat. A következőkben erről villantok fel néhány gondolatot.

KULCSSZAVAK: éghajlatváltozás, NATO, kibocsátás, energiahatékonyság, változó környezet

The Impact of Climate Change as Security Challenges Faced by the Military

Climate change directly affects every aspect of the military. It is especially true in the case of operational methods, training, development of military hardware, tasks, and cooperation. On the other hand, the military is also responsible for these changes since maintaining its infrastructure and operating its equipment causes measurable emission. There are many questions left to be answered in this area, which have been raised by military scientists for some time and have been considered in most countries. The following article deals with some of these questions.

KEYWORDS: *climate change, NATO, emission, energy efficiency, changing environment*

Az éghajlatváltozás egyre nagyobb szerepet játszik mindennapi életünkben. Nem kivétel ez alól a katonai erő sem, amely egyrészt elszenvedője, másrészt okozója ennek a jelenségnek. A hadtudomány művelői évtizede kiemelt figyelmet fordítanak erre

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar –
National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training;
e-mail: padanyi.jozsef@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0001-6665-8444>

a kérdésre, hiszen – a tudományág sajátosságainak megfelelően – megkerülhetetlennek tartják az elmélet és a gyakorlat állandó egyensúlyának fenntartását. A gyakorlati tapasztalatok pedig azt mutatják, hogy az éghajlatváltozás hatással van a felkészítésre, az alkalmazásra, a katonai műveletek jellegére, az elhelyezésre, a katonai táborok működtetésére, a humán és technikai erőforrás egészére.

A NATO reagálása az éghajlatváltozással kapcsolatos kérdésekre

A NATO-ban is egyre nagyobb figyelmet kapnak az éghajlatváltozással kapcsolatos kérdések.¹ A tagállamok között teljes az egyetértés abban, hogy az éghajlatváltozás és a biztonság összefüggéseinek, illetve a kérdés NATO-tevékenységekre gyakorolt hatásainak átfogó vizsgálatát a szövetségben folytatott párbeszéd részévé kell tenni. Ennek megfelelően a NATO-külgügyminiszterek 2021. évi márciusi értekezletének egyik eredménye az „éghajlat és biztonság” kérdésének megtárgyalása és az ehhez kapcsolódó akcióterv elkészítése. A tagállamok azzal is egyetértenek, hogy a kérdéssel az idejű csúcstalálkozóknak is foglalkozni kell. Annál is inkább, mert – Jens Stoltenberg főtitkár NATO 2030-as elképzeléseivel összhangban – az új stratégiai koncepcióban is hangsúlyos szerepet kap ez a téma.² A főtitkár a következő javaslatokat fogalmazta meg az éghajlatváltozással kapcsolatban:

- A NATO váljon a vezető nemzetközi szervezetté az éghajlatváltozás hatásának megértésében, mérséklésében és az ahhoz való alkalmazkodásban.
- Ezen cél elérése érdekében a NATO-nak foglalkoznia kell azzal, hogy az éghajlatváltozás miként hat a NATO létesítményeire és a kritikus infrastruktúrára, illetve miként befolyásolja a műveleteket és egyéb tevékenységeket. A NATO alapvető szervezetként szolgálhat a Szövetségesek számára az éghajlatváltozás biztonsági hatásainak azonosításában, nyomon követésében, valamint megvitatásában.
- Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodásban a NATO-nak vezető szerepet kell betöltenie. Csökkentenie kell az éghajlati sérülékenységet, és ehhez kell alkalmazkodnia a NATO tradicionális feladatainak, beleértve a védelmi tervezést és a képességek fejlesztését is.
- Meg kell vizsgálni a katonai műveletek okozta kibocsátást azért, hogy csökkenjen annak mennyisége, ezzel párhuzamosan javuljon a műveleti hatékonyság. A Szövetségnek élen kell járnia a katonai szektor kibocsátás csökkentésében.

1 Ilyen NATO-alapdokumentumnak tekintjük a 2014-ben megalkotott Green Defence Framework programját. Ebben három csomópontra koncentráltak: a NATO-erők műveleti hatékonyságának további növelése az energiafelhasználásban bekövetkezett változásokon keresztül; az erők és műveletek fenntarthatóságának növelése, a környezetvédelmi elvárások kevesebb erőforrás használatával történő teljesítése. Ugyancsak ide tartozik a NATO SMART ENERGY program (2015), melynek legfontosabb eredménye annak kimondása, hogy az üzemanyag-fogyasztás csökkentése és alternatív energiával történő kiváltása műveleti szempontból elengedhetetlenül szükséges, mivel az nem csak költség-hatékony módszer és javítja a műveleti mozgékonyt, de egyben biztonsági megoldás is. Nyitrai 2018, 104–117.

2 NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General. 2020. november 15. 1–67.; Stoltenberg 2021, 31–35.

kentésében, és hozzá kell járulnia a 2050-re kitűzött karbon semlegesség eléréséhez.

- Megfontolandó továbbá, hogy 2022-től induljon rendszeres, magas szintű, globális éghajlati és biztonsági párbeszéd, ahol a Szövetségesek, a partnerek és más országok találkozhatnak és megvitathatják az éghajlatváltozás biztonsági hatásait.³

Az éghajlatváltozás jelentette kihívásnak, mint látjuk számos vonatkozása van. Egyrészt a NATO nem vonhatja ki magát a nemzetközi együttműködésből, másrészt a változó biztonsági környezet befolyással van a Szövetség működésére is. Ugyanakkor elsődleges marad a védelmi szempont, azt nem írhatják felül az éghajlatváltozással kapcsolatos esetleges elvárások. Az éghajlatváltozás okozta kihívásokra ezzel együtt válaszolni kell, mind a tervezés (elemzés és helyzetértékelés), mind a kivitelezés (alkalmazkodás) területén. Utóbbi igaz a képességfejlesztésre és igaz a megnövekvő feladatokra egyaránt. Felértékelődik a civil-katonai együttműködés, mint a katonai vezető egyik fontos támogató eleme.

Azt, hogy a főtitkár kiemelt figyelmet szentel a kérdésnek mutatja, hogy amikor 2021. március 16-án, Brüsszelben bemutatta a szövetség 2020-as tevékenységéről szóló jelentését, újra szóba hozta ezt. Jens Stoltenberg hangsúlyozta, hogy a transzatlanti egység megerősítése szavatolhatja csak a szövetségesek biztonságát, a NATO tagországok közötti együttműködés a szövetséget fenyegető kihívások kezelése érdekében most fontosabb, mint valaha. A főtitkár a Szövetség előtt álló kihívások közül az orosz vezetés destabilizáló magatartására, Kína gazdasági és katonai erősödésére, a terroristafenyegetésekre és az egyre kifinomultabb kibertámadásokra, valamint az éghajlatváltozás biztonságot fenyegető hatásaira hívta fel a figyelmet.⁴ Azt, hogy a gondolat már a NATO csúcs előtt is széleskörű támogatást élvez, mi sem bizonyítja jobban, mint az amerikai külügyminiszter szavai, aki az éghajlatváltozás biztonságra gyakorolt hatásainak NATO-napirendbe történő felvételét határozottan támogatta. Blinken bemutatkozó beszédében kiemelte, hogy az éghajlatváltozás az újonnan megjelenő fenyegetések széles körét erősítheti fel – kiemelten a tömeges migrációt –, így annak NATO szintű kezelése teljesen indokolt.⁵

Ma már az országok több mint felének védelempolitikai dokumentumaiban említik az éghajlatváltozást, mint biztonsági kérdést. Az Egyesült Államokban már 2007-ben megjelent az első ilyen jellegű dokumentum,⁶ és a 2010-es, négyéves védelmi felülvizsgálat is nemzetbiztonsági fenyegetésként azonosította az éghajlatváltozást.⁷ A 2014-es felülvizsgálat már átfogó megközelítésben tárgyalta ezt a témát,

3 Stoltenberg 2021, uo.

4 A NATO főtitkára megnevezte a legnagyobb biztonsági fenyegetéseket. Portfolio.hu 2021. február 15. <https://www.portfolio.hu/global/20210316/a-nato-fotitkara-megnevezte-a-legnagyobb-biztonsagi-fenyegeteseket-474386> (Letöltve: 2021. 03. 17.)

5 Halmai 2021. https://nepszava.hu/3114065_bemutatkozott-a-nato-ban-az-uj-amerikai-kulugyminiszter (Letöltve: 2021. 03. 26.)

6 CNA Corporation, National Security and the Threat of Climate Change (Alexandria, VA: CNA Corporation, [2007]), https://www.cna.org/cna_files/pdf/national%20security%20and%20the%20threat%20of%20climate%20change.pdf (Letöltve: 2021. 03. 10.)

7 Quadrennial Defense Review Report. 2010. február. 84.

<https://archive.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%202029JAN10%201600.pdf> (Letöltve: 2021. 03. 10.)

nevesítve az éghajlatváltozás hatásának elemzését a katonai létesítményekre, a katonai műveletekre, az alkalmazkodás kérdéseire. Utóbbira a Pentagon részletes útmutatót is készített, melyben a következő célokat fogalmazták meg:

- azonosítani és értékelni az éghajlatváltozás hatásait a védelmi szférában;
- összehangolni a védelmi szférán belüli és kívüli erőforrásokat ezen a területen.⁸

A védelmi miniszterek 2015-ben tartott párizsi találkozóján is egyetértettek abban, hogy a globális felmelegedés „legalább annyira biztonsági, mint környezeti probléma”.⁹

Érdemes áttekinteni, hogy az éghajlatváltozás mely területeken érinti a katonai erő mindennapjait, hiszen így jutunk közelebb a szükséges és lehetséges alkalmazkodáshoz. Egyféle csoportosítása lehet ennek a vizsgálatnak a következő:

- Az éghajlatváltozás hatása a katonai létesítményekre, az élőerőre és a haditechnikára.
- A védelmi szféra kibocsátásának csökkentése.
- Az éghajlatváltozás okozta hatások fokozott figyelembe vétele a védelmi stratégia megalkotásában.
- A katonai erő lehetséges hozzájárulása a humán biztonság és a katasztrófák elleni védekezés feladataihoz.
- A katonai erő lehetséges feladatai az éghajlatváltozás okozta konfliktusok megelőzésében és a következmények felszámolásában.

Nemzeti kezdeményezések és kutatások

Vannak jó nemzeti és nemzetközi gyakorlatok, kutatások, melyek megosztása növelheti az alkalmazkodás hatékonyságát. A teljesség igénye nélkül mutatok be néhány kezdeményezést, melyek ajánlásait érdemesnek tartok szélesebb körű megfontolásra.

Egyesült Államok

2019-ben adták ki azt a dokumentumot, amelyben összefoglalták az éghajlatváltozás közvetlen és közvetett hatásait a védelmi szférára.¹⁰ Ebben egyértelműen rögzítették, hogy az éghajlatváltozás hatásait nemzetbiztonsági kérdésnek tekintik. 79 katonai létesítmény esetében vizsgálták a hatásokat és azok lehetséges következményeit, különös tekintettel az áradás, az aszály, az elsivatagosodás, a permafroszt (örök fagy) olvadása és a tűzkár bekövetkezésére.

A jelentésben azt a következtetést fogalmazták meg, hogy a védelmi létesítmények működésére komoly hatással van a változó éghajlat. Ez a hatás egyrészt veszélyezteti a folyamatos működést, növeli a fenntartási költségeket, és elengedhetlenné teszi ezen létesítmények állóképességének növelését. A katonai létesítmények

8 Department of Defense FY 2014 Climate Change Adaptation Roadmap. https://www.acq.osd.mil/eie/downloads/CCARprint_wForward_e.pdf (Letöltve: 2021. 03. 10.)

9 In Paris, top officials warn climate change poses major security threat. <https://www.dw.com/en/in-paris-top-officials-warn-climate-change-poses-major-security-threat/a-18784110> (Letöltve: 2021. 03. 10.)

10 Report on Effects of a Changing Climate to the Department of Defense. Office of the Under Secretary of Defense for Acquisition and Sustainment. 2019. január.

állóképességének növelésére jelentős összegeket költ a védelmi tárca, de ezek hatékonysága egyelőre kérdéses. A 2020-ban erre biztosított 67 millió dollárt felhasználták, de a fejlesztés hatásainak mérésére nem készültek fel.¹¹

Az Egyesült Államokban született az az elemzés is, amely tételesen veszi sorra az éghajlatváltozás hatását a katonai erőre, és az arra adott lehetséges (szükséges) válaszokat.¹² Előre mutató gondolatok ezek, különösen annak fényében, hogy Trump elnöksége idején születtek, akit nem neveznek az éghajlatváltozás elleni küzdelem élharcosának.

Az írás tételesen felsorolja, hogy mely területeken és milyen módon van hatással a változás a haderő mindennapi működésére. Megállapításainak lényege a következő:

- A tengerszint emelkedése, a víz- és élelmiszerbiztonság változásai, a szélsőséges időjárás gyakoriságának növekedése jelentős tömegek vándorlását indítja meg, ami közvetlen biztonsági kockázatokat okoz. Nehezíti a helyzetet, hogy ezek az események jellemzően az egyébként is szegényebb régiókat sújtják, ahol az állam nem képes kezelni ezeket a változásokat. Ez pedig elvezet ahhoz, hogy a katonai erőnek fokozottan kell támogatnia a humanitárius műveleteket, szélsőséges esetben pedig be kell avatkozni az erőszakos cselekmények visszaszorítása érdekében.
- Az éghajlati változások egyik következménye az édesvíz szűkösség megjelenése, azaz csökken a hozzáférés lehetősége, miközben a növekvő hőmérséklet miatt nő az igény. Ez befolyásolja a katonai erő ellátását is, hiszen nagyságrendekkel emelkedik a vízigény. Ez jelentős terhet ró a logisztikára, különösen a missziós feladatok során.
- A felmelegedés megfelelő körülményeket teremt az új, eddig ismeretlen vagy adott területen szokatlan fertőző betegségek megjelenéséhez. Ebben az esetben a haderő egészségügyi támogatása kiemelt szerepet kaphat, mind a katonák, mind a civilek ellátásában.
- A sarkvidéki jég olvadása, az állandó jégtakaró visszahúzódása növeli a versenyt az így hozzáférhetővé váló ásványkincsekért. További következménye ennek a változásnak az, hogy az északi kereskedelmi útvonalak felértékelődnek, ami stratégia szintű változásokat hoz a világkereskedelemben és a katonai egyensúly fenntartásában. Ez új katonai képességek kialakítását igényli.¹³
- Az Egyesült Államok honi területén is közvetlen problémákat okozhat a felmelegedés. A túlterhelt energiahálózatok időről-időre összeomolhatnak, ami gazdasági kockázatokat jelent.
- A katonai erő rendelkezésére álló anyagi forrásokat is befolyásolja az éghajlatváltozás hatásainak megjelenése a közgondolkodásban. A védelmi szférának

11 Myers 2020.

12 Implications of Climate Change for the U.S. Army. 2019.

13 Ennek első elemei már megjelentek a haderőben. „Több területre kiterjedő csoportok létrehozását vizsgáljuk a nagyrégióban, valamint egy sarkvidéki képességű dandár felállítását, kombinált kapacitásokkal” – mondta James C. McConville tábornok, a szárazföldi hadsereg vezérkari főnöke az ENSZ-ben, egy 2021. januári konferencián. De már az új sarki stratégia része a négy B-1 stratégiai bombázó és 200 fős személyzete Norvégiába telepítése is. Forrás: <https://hu.euronews.com/2021/03/17/biden-mar-az-uj-vilagrendre-akarja-szabni-az-amerikai-haderot> (Letöltve: 2021. 04. 03.)

élen kell járnia a környezettudatosabb gondolkodásban, a kibocsátás csökkentésében, a környezet védelmében. Hozzá kell kezdeni az intenzív fejlesztéshez a doktrínák kialakítása, a kiképzési rendszer átalakítása, a haditechnikai eszközök beszerzése, az együttműködések átgondolása területén. Mindez hozzájárulhat ahhoz, hogy élenjáró szervezetként példát mutasson, és ezzel is javítsa megítélését, a forrásokhoz való hozzájutás feltételeit.¹⁴

A Biden adminisztráció hivatalba lépésével kormányzati szinten jelentős változás várható, amit az első nyilatkozatok valószínűsítenek. Az elnök nemzeti összefogást szorgalmazott az éghajlatváltozás elleni küzdelemben, kiemelt céljának nevezve ennek a területnek a fejlesztését. Többek között épületek millióit akarja energetikailag felújítani országszerte. Azt is megígérte, hogy mindent megtesz majd azért, hogy az amerikai villamosenergia-termelés 2035-re a CO₂-kibocsátástól mentessé váljon. Biden kilátásba helyezte az elektromos mobilitás bővítését is.¹⁵

Antony Blinken amerikai külügyminiszter a minisztériumban mondott, első terjedelmesebb beszédében az Egyesült Államok előtt álló „legnagyobb próbatételnek” nevezte, hogy miként kezeli kapcsolatát Kínával, ami az új amerikai kormányzat külpolitikájának központi részét képezi. A politikus Pekingen kívül az éghajlatváltozás elleni harcot és a világhátrányt nevezte az amerikai kormányzat előtt álló legfőbb külpolitikai kihívásnak.¹⁶ Mindezek a kormányzati törekvések hatással lesznek a védelempolitikára is, így várható, hogy ott is nagyobb teret kapnak az éghajlatváltozás és a biztonság kérdései, valamint a katonai erő fejlesztésének ilyen irányú erőfeszítései.

Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban az éghajlatváltozással kapcsolatos értékelések nagyon széles kört fednek le. Igen figyelemre méltó a 2020-ban megjelent – a Védelmi Minisztérium által megrendelt – elemzés, amelyben a szerzők átfogó képet adnak az éghajlatváltozás és a biztonság összefüggéseiről.¹⁷ Ebben az anyagban kilenc csomópont köré szervezték a védelmi szférát érintő hatásokat:

Cselekvési tervek és doktrínák

- megnő az igény az éghajlatváltozás hatásaira is figyelő cselekvési tervek, doktrínák és tervek megalkotására;
- nő a gyakorisága és emiatt a jelentősége a már korábban is ismert és alkalmazott programoknak (polgári hatóságok katonai támogatása, katasztrófák elleni védekezés katonai támogatása);

14 Csak a katonai bázisok – támaszpontok, repülőterek, kiképzőközpontok, melyek szerte a világon több mint 100 000 km² felett rendelkeznek – működtetési költségei eléri az évi 200 milliárd dollárt. Forrás: <https://hu.euronews.com/2021/03/17/biden-mar-az-uj-vilagrendre-akarja-szabni-az-amerikai-haderot> (Letöltve: 2021. 04. 03.)

15 Éghajlatváltozás: nemzetközi összefogást sürget Biden. *Világgazdaság*, 2020. december 20. <https://www.vg.hu/kozelet/kornyezetvedelem/eghajlatvaltozas-nemzetkozi-osszefogast-surget-biden-3440764/> (Letöltve: 2021. 04. 03.)

16 Molnár 2021. <https://index.hu/kulfold/2021/03/04/washington-pekings-anthony-blinken-egyesult-allamok-diplomcia/> (Letöltve: 2021. 03. 26.)

17 Cox, Knack and Robson et al. 2020, 1–45.

- megnő a szerepe a hivatalos szervek és szervezetek erőfeszítései kormányzati szintű – egységes cselekvési tervben történő – összehangolásának.

Kiképzés

- megnő a jelentősége a kiképzési programok térbeli és időbeli összehangolásának, hiszen az éghajlatváltozás korlátozza az ilyen jellegű kapacitásokat;
- a kiképzés ideje és tartalma – az éghajlatváltozás okozta egészségügyi és biztonsági követelmények változása miatt – jelentősen módosul;
- bizonyos képességek – műszaki támogatás, kutatás-mentés, kimenekítés, építés, légi-irányítás – iránti igény megnő;
- az éghajlatváltozás hatásaira való felkészülés megnöveli a kiképzés (hadijátékok, tervezési gyakorlatok, szimuláció) fontosságát, valamint megköveteli a résztvevők körének szélesítését.

Személyi állomány

- a szélsőséges éghajlati-időjárás viszonyok között végzett munka kihat a személyi állomány fizikai és pszichikai állapotára;
- az éghajlatváltozás hatással lehet a fertőző betegségek terjedésére, ami fokozott egészségügyi támogatást igényel.

Katonai létesítmények

- a katonai létesítmények mind az Egyesült Királyságban, mind a tengeren túli területeken egyre inkább kitettek az éghajlatváltozás következményeinek;
- a növekvő hőmérséklet káros hatással van a személyzet és a technikai eszközök mozgatására, egyre nagyobb kihívás elé állítva a katonai erőt;
- a növekvő hőmérséklet befolyásolhatja a katonai eszközök hatékonyságát, növeli a légkondicionálás iránti igényt, ezzel az energiafelhasználást és a kibocsátást;
- az éghajlatváltozás a kritikus infrastruktúra civil elemeire (ellátó rendszerek) is hatnak, melyek hatékonyságának romlása közvetlenül érinti a katonai feladatok ellátását.

Haditechnikai eszközök és felszerelések

- a növekvő hőmérséklet rontja a meglévő eszközök hatékonyságát, így a fejlesztések a hőmérsékletre kevésbé érzékeny eszközök irányába mutatnak;
- a szélsőséges időjárás megváltoztathatja a ritka ásványkincsekhez való hozzáférést, ami akár fegyveres konfliktusokhoz is vezethet;
- a haditechnikai eszközök tárolásának – éghajlatváltozás miatt – megváltozott követelményei jelentős költség növekedéssel járnak;
- a katonai műveletek szempontjából kritikus civil infrastruktúrára is fokozott terhet ró az éghajlatváltozás, ami így újabb nehézségként jelentkezik.

Információ

- a védelmi szféra szerepét felmutató elgondolás megalkotása az éghajlatváltozás okozta káros hatások csökkentése területén, mind a nemzeti, mind a nemzetközi szinten felértékelődik;
- a fenti szándék felmutatása segíti a legfontosabb döntéshozók támogatásának megszerzését a védelmi szféra ilyen irányú erőfeszítéséhez, és a végrehajtáshoz is többlet forrásokat biztosíthat;

- további előnye ennek az, hogy a stratégiai szintű kezdeményezés mind a szövetségesek, mind az ellenfelek számára üzenet értékű;
- elkerülendő az a lehetőség, hogy az ellenfelek aktívabban vegyenek részt az éghajlatváltozás okozta kihívások kezelésében, mert ennek stratégiai szintű hatása lehet az Egyesült Királyság nemzetközi diplomáciai befolyásoló képességére.

Szervezés

- az éghajlatváltozás okozta kihívások a katonai feladatok rendszerének át gondolását is kikényszerítik;
- mivel az éghajlatváltozás hatásai elleni védekezés az állami és civil szervek és szervezetek széles körét érinti, elengedhetetlen a velük való együttműködés és feladatmegosztás megvitatása és megszervezése;
- a változó műveleti környezet újabb és újabb műszaki-technikai, diplomáciai és humanitárius ügyekben jártas szakemberek bevonását igényli.

Együttműködési készségek

- mivel az éghajlatváltozás minden területre kihat, elengedhetetlen a magas szintű együttműködés feltételeinek megteremtése a vészhelyzeti szolgálatokkal, más kormányzati szervekkel, nem kormányzati szervekkel, nemzetközi szereplőkkel, elsődlegesen a NATO-val;
- a szövetséges országok képességeit is befolyásolja az éghajlatváltozás, ami közvetlenül érinti a NATO képességeit is. Utóbbi miatt megkerülhetetlen a probléma kezelése szövetségi szinten, ami lehetőséget ad arra, hogy az Egyesült Királyság kezdeményező legyen ezen a területen.

Logisztika

- a katasztrófa sújtotta körzetek infrastruktúrájának pusztulása miatt nehezebbé válik azok megközelítése;
- a hőmérséklet emelkedésével növekszik az igény a kritikus készletek (víz, az üzemanyag, gyógyszer) iránt, és emelkedik a hűtőkapacitás iránti igény is;
- az áradások gyakoriságának növekedése miatt megnő az igény a mentésben részt vevő felszíni hajók, helikopterek és az összeköttetést biztosító, mobil kommunikációs eszközök iránt;
- a katasztrófák elleni védekezésben való növekvő részvétel növeli a logisztikai támogatás költségeit, és feltételezi az egészségügyi, légi szállítási, és a forgalom irányítási erőforrások intenzívebb bevonását a műveletekbe;
- az északi-sarki és északi területek és útvonalak megnyílása hatással lesz a kereskedelmi szállítási útvonalakra – benne a védelmi szállításokra –, amit mutat az ide irányuló, növekvő nemzetközi érdeklődés is.
- Mindezekre alapozva a tanulmány világos kereteket ad ahhoz, hogy a védelmi minisztérium előtt milyen feladatok állnak ahhoz, hogy az éghajlatváltozás okozta kihívásokra megfelelő válaszokat adjon. Ez a megfelelés egyrészt összhangban kell, hogy legyen a kormányzati törekvésekkel, másrészt hatékony támogatást kell, hogy adjon a védelmi szféra mindenirányú fejlesztéséhez. Ahhoz, hogy ide eljussanak a következő lépéseket kell megtenni:
- az éghajlatváltozás hatásairól rendelkezésre álló ismeretek összefoglalása, értékelése;

- a kormányzati erőfeszítések elemzése, értékelése, a társadalmi szintű összefüggések feltárása;
- a kihívásokra adott válaszok meghatározása a védelmi szférában;
- az éghajlatváltozás okozta negatív hatások súlyának meghatározása, fontossági sorrend kialakítása;
- a szakpolitikai intézkedések megalkotása;
- az intézkedések hatásainak figyelemmel kísérése és értékelése.

Boris Johnson miniszterelnök 2021 márciusában tette közzé a hidegháború óta elvégzett legjelentősebb felülvizsgálat eredményeit, amely az Egyesült Királyság kül-, biztonságpolitikai, védelmi és nemzetközi fejlesztési prioritásait határozza meg, 2030-ig. Az első számú prioritás a nemzetközi szinten az éghajlatváltozás, mint a biztonságot befolyásoló kihívás kezelése. A cél az, hogy 2030-ra a zöld technológiák vezető világhatalma legyen az Egyesült Királyság, ezzel támogatva a kibocsátás csökkentést.

A jelentés szerint a migrációs nyomás fokozódhat az elkövetkező évtizedben, tekintettel a világ népességnövekedésére, az éghajlatváltozás okozta hatásokra és konfliktusokra, gazdasági válságokra. Az Egyesült Királyságnak ezekre a kihívásokra nemzetközi partnereivel együtt kell, hogy választ adjon. A változások a katonai erőt is érintik. A haderőt hosszabb időre és nagyobb létszámmal telepíthetik külföldre, azzal együtt, hogy a létszám akár 10 ezer fővel is csökkenhet. A jelentésben először rögzítik hivatalosan azt, hogy az ilyen jellegű kihívások megoldása egyedül nem megy. A Covid-járvány kezelése ugyanis bizonyította, hogy válsághelyzetben a nemzetközi elkötelezettség az együttműködés mellett ingatag. Nincs ez másképp az éghajlatváltozás esetében sem, ami egyrészt önmagában is biztonsági probléma, másrészt felerősít más veszélyeztető tényezőket (biodiverzitás csökkenése, migráció, szegénység, terrorizmus, növekvő számú természeti katasztrófa, vízkonfliktusok). Mindez pedig azokon a területeken (Afrika szubszaharai térsége, Dél- és Kelet-Ázsia), amelyek egyébként is számos problémával küzdenek. A dokumentumban hangsúlyozzák, hogy a katonai erő – szoros együttműködésben a civil szereplőkkel – elkötelezett a katasztrófák elleni védekezés támogatásában.

Az általam vizsgált kérdés súlyát mutatja, hogy a 114 oldalas dokumentumban 90 alkalommal szerepel az éghajlatváltozás kifejezés.¹⁸

Magyarország

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája egyértelműen fogalmaz, amikor nevesíti az éghajlatváltozást, mint a biztonsági környezet fokozatos romlását okozó egyik fő elemet.¹⁹ Azt is rögzíti, hogy az éghajlatváltozás elleni védekezés hatékonyságához nélkülözhetetlen a lehető legszélesebb körű nemzetközi együttműködés.

18 Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty March 2021. Közzétéve: 2021. március 17.

19 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2020-1163-30-22.2> (Letöltve: 2021. 04. 03.)

A Magyar Honvédségben már évekkel ezelőtt megkezdődött a környezet védelmét előtérbe helyező – és ezzel az alkalmazkodást segítő – fejlesztések bevezetése. Ennek egyik területe a katonai objektumok környezetvédelmi célú fejlesztése, ezzel a kibocsátás csökkentése, megújuló energiák széleskörű alkalmazásával, az energiafelhasználás racionalizálásával. Az uniós és hazai forrásokból megvalósuló program főbb elemei a következők:²⁰

- A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium az Új Széchenyi Terv Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) keretén belül, a honvédségi vagyongazdálkodásban lévő, az ország területén lévő honvédségi objektumokban napenergia alapú használati melegvíz termelés kiépítésének előkészítése. Honvédségi épületek energia megtakarítását célzó fejlesztések és szenes, valamint pakura tüzelésű kazánok kiváltásának, a kazánok korszerűsítésének előkészítése.
- A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium a Széchenyi 2020 Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP) keretén belül „... a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ épületenergetikai fejlesztése”. Honvédségi vagyongazdálkodásban lévő épületek villamos energia felhasználása egy részének megújuló energiaforrással történő kiváltása, fotovoltaiikus kiserőművek telepítése.

A felsorolt programok egyik kézzelfogható eredménye az MH Egészségügyi Központban 2017-ben megvalósult, közel 900 millió forintos fejlesztés. Ennek köszönhetően az épületenergetikai beruházás keretében a nyílászárókat korszerű szerkezetekre cserélték, elvégezték a külső határoló fal- és födém szerkezetek utólagos hőszigetelését, valamint két telephely esetében háztartási méretű napenergia alapú energiatermelő rendszereket telepítettek.²¹

Szintén kapcsolódik az alkalmazkodáshoz és az éghajlatváltozás miatt egyre gyakrabban bekövetkező árvízi feladatokhoz az a projekt, amely „A Magyar Honvédség katasztrófavédelemmel összefüggő beavatkozási képességének fejlesztése” címet viseli, és a KEHOP-1.6.0-15-2016-00003 támogatásával valósult meg. A projekt célja a fejlesztésen keresztül hozzájárulni a lakosság személy- és vagyónbiztonságának növelése érdekében kialakítandó magasabb minőségű katasztrófavédelmi tevékenységhez.

A projekt meghaladta a 2 milliárd forintot, elsősorban az árvíz elleni védekezésben való közreműködéséhez szükséges eszközfejlesztést célozta, és 2017. december végéig tartott.

A fejlesztéssel a Magyar Honvédség bővítette a katasztrófavédelmi közreműködések során használt képességeit, ezzel járulva hozzá az országos katasztrófavédelmi rendszer hatékonyságának fokozásához. Az irányítási-vezetési rendszer, valamint a beavatkozó csoportok infokommunikációs korszerűsítésével javult a beavatkozó erők irányítása és a társszervekkel való együttműködés.

20 <https://hm.vedelemgazdasagihivatal.kormany.hu/> (Letöltve: 2021. 03. 16.)

21 Energetikai fejlesztések az MH Egészségügyi Központ épületeiben. honvedelem.hu 2017. január 31. <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/energetikai-fejlesztések-az-mh-egeszsegugyi-kozpont-epuleteiben.html> (Letöltve: 2021. 03. 16.)

A projekt során – mások mellett – az árvízi védekezés során használt egyéni védőfelszerelések, nagy teljesítményű szivattyúk, tábori térvilágító eszközök, gumicsónakok és csónakmotorok kerültek a rendszerbe. Sor került továbbá az árvízi védekezésben használt, de a lakosság mentésére is bevethető kételtű szállítóeszközök felújítására, élelmezési ellátó képesség és egészséges ivóvízzel történő ellátás képességének növelésére. Ezenkívül üzemanyag-technikai eszközök felújítása, átépítése, és sátras elhelyezési kapacitásnövelés jött létre.

A fejlesztés a Magyar Honvédség különböző szervezeteinél összesen 25 honvédségi beavatkozó csoportot érint. Ezek közül 18-nál kapacitásbővítés valósult meg, és 7 új csoport szerveződött.²²

Hazánkban a hadtudomány és a katonai műszaki tudomány tudományágak kutatói már évek óta foglalkoznak az éghajlatváltozás hatásaival, az alkalmazkodás kérdéseivel, a haderőre irányuló kihívásokkal.²³ Nem meglepő tehát, hogy a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program fejlesztéseiben is tetten érhető a törekvés az alkalmazkodás hatékonyságának növelésére. Noha a Program elemei nem nyilvánosak, a már elérhető információk arra mutatnak, hogy az éghajlatváltozással kapcsolatos gondolkodás jelen van. Ennek bizonyítására álljon itt néhány kezdeményezés, melyek a Program részeként, az MH Modernizációs Intézet közreműködésével zajlanak:

- Hazánk – Szlovénia, Ausztria, Belgium, Németország mellett – részt vesz az Európai Védelmi Ügynökség által is támogatott, a honvédelmi ágazat energiahatékonyságának javítását célzó projektben. Ennek célja olyan hidrogén-alapú töltőpontok kialakítása – hazánkban öt katonai objektumban – amelyek biztosítják az országon áthaladó szövetséges katonai konvojok ellátását.²⁴ A szlovén vezetésű – Defense RESilience Hub Network in Europe (RESHUB) néven futó – kezdeményezés uniós támogatással készül, elősegítve a megújuló energia elterjedését és a hidrogén energiatárolási képesség kiépítését, csökkentve a széndioxid-kibocsátást a honvédelmi szektorban.²⁵
- Az elavult aggregátoros berendezések kiváltására is megkezdődött egy többéves projekt, melynek célja egy olyan hibrid, terepi áramellátó komplexum kifejlesztése, amely megteremti a hidrogén-alapú energiatárolásban rejlő lehetőségek kiaknázását.
- Nemzetközi együttműködésben – a svájci Szövetségi Védelmi Beruházási Irodával, a Természettudományi Kutatóközpont Anyag- és Környezetkémiai Intézete és a svájci Szövetségi Technológiai Intézet bevonásával – készül egy

22 Megújul a Honvédelmi Katasztrófavédelmi Rendszer eszközparkja. honvedelem.hu 2016. szeptember 28. https://honvedelem.hu/cikk/59555_megujul_a_honvedelmi_katasztrofavedelmi_rendszer_eszkozparkja (Letöltve: 2018. 07. 02.)

23 A teljesség igénye nélkül néhány témával foglalkozó publikáció: Hankó; Földi 2008, 20–26.; Berek 2015, 61–73. Végvári, Király 2017, 54–73.

24 Végvári Zsolt: A hidrogén lehetséges honvédelmi (katonai) alkalmazása. Kézirat, a szerző engedélyével felhasználva.

25 First Defence-Energy project Developed in Consultation Forum Receives EU Funding. Defence Aerospace.com 2020. január 23. https://www.defence-aerospace.com/articles-view/release/3/209123/first-defence_energy-project-receives-eu-funding.html (Letöltve: 2021. 03. 17.)

vizsgálat sorozat, melyben összehasonlításra kerül az akkumulátoros és a hidrogénes energiatárolási technika harctéri alkalmazhatósága. Ennek során egyrészt a villamos paramétereket fogják vizsgálni, másrészt azt, hogyan viselkednek ezek az energiatárolók, ha lövés vagy repesz találat miatt megsérülnek.²⁶

Összefoglalás

Tanulmányomban felvillantottam azokat az erőfeszítéseket, amelyek a NATO, illetve néhány szövetséges ország tesz azért, hogy megértse és hatékony válaszokat adjon az éghajlatváltozás jelentette kihívásokra. Úgy tűnik, hogy a kérdés megvitatása – noha évtizede jelen van a katonai gondolkodásban – napjainkban kap új lendületet, köszönhetően a NATO főtitkár hozzáállásának.

Természetesen nem csak a NATO tagországokban került reflektorfénybe ez a kérdés. Az adott ország méretétől, az országot fenyegető veszélyektől függően fogalmazzák meg az éghajlatváltozás hatásaihoz való viszonyukat.

Nem foglalkoztam egy olyan területével a problémának, mely szintén nem mai keletű. Megérne egy újabb elemzést annak felmutatása, hogy a katonai erő számos esetben részese, esetenként kezdeményezője és kivitelezője az éghajlati jelenségek megváltoztatásának.

Megítélésem szerint az éghajlatváltozás hatásainak elemzése, értékelése, a válaszadás megfogalmazása kikerülhetetlenné vált a legtöbb ország haderőfejlesztésében és védelempolitikájában.

Így van ez hazánkban is, ahol a haderőfejlesztés nem kerüli meg a problémát, több területen is előremutató kezdeményezéseket karolva fel, segítve a haderő alkalmazkodási stratégiájának kialakítását. Ahogy az éghajlatváltozás hatásai újabb és újabb területeken érintik a katonai erő mindennapjait, úgy válik szükségessé annak folyamatos követése és a gyors reagálás a kihívásokra. Ehhez az kell, hogy egyeztessük a különböző nézeteket, segítsük a döntéshozókat, azaz a hadtudomány művelőit és a gyakorlati szakembereket együttműködésben végezzék a dolgukat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berek Tamás 2015. A víz, mint környezeti erőforrás a Kárpát-medencében, vízbázisok, vízbiztonság. In *A hadtudomány és a hadviselés komplexitása a XXI. században*, szerk. Csengeri János, Krajnc Zoltán. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- CNA Corporation, National Security and the Threat of Climate Change (Alexandria, VA: CNA Corporation, [2007]), https://www.cna.org/cna_files/pdf/national%20security%20and%20the%20threat%20of%20climate%20change.pdf
- Cox, Kate, Knack, Anna, Robson, Martin, Adger, Neil, Paillé, Pauline, Freeman, Jon, Black, James, Harris, Ruth 2020. A Changing Climate Exploring the Implications of Climate Change for UK Defence and Security. RAND Corporation 1–45.

26 Végvári Zsolt: A hidrogén lehetséges honvédelmi (katonai) alkalmazása. Kézirat, a szerző engedélyével felhasználva.

- Department of Defense FY 2014 Climate Change Adaptation Roadmap.
https://www.acq.osd.mil/eie/downloads/CCARprint_wForward_e.pdf
- Éghajlatváltozás: nemzetközi összefogást sürget Biden. *Világgazdaság* 2020. december 20.
<https://www.vg.hu/kozelet/kornyezetvedelem/eghajlatvaltozas-nemzetkozi-osszefogast-surget-biden-3440764/>
- Energetikai fejlesztések az MH Egészségügyi Központ épületeiben. honvedelem.hu 2017. január 31.
<https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/energetikai-fejlesztsek-az-mh-egeszsegugyi-kozpont-epuleteiben.html>
- First Defence-Energy project Developed in Consultation Forum Receives EU Funding. Defence Aerospace.com 2020. január 23. https://www.defence-aerospace.com/articles-view/release/3/209123/first-defence_energy-project-receives-eu-funding.html
- Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty March 2021.
- Halmi Katalin 2021. Bemutkozott a NATO-ban az új amerikai külügyminiszter. *Népszava* 2021. március 23.
https://nepszava.hu/3114065_bemutkozott-a-nato-ban-az-uj-amerikai-kulugyminiszter
- Hankó Márta, Földi László 2008. „Divatos” gondolatok a klímaváltozásról. *Hadmérnök* 3 (1): 20–26.
- Implications of Climate Change for the U.S. Army. 2019. Implications of Climate Change for the U.S. Army. 2019. United States Army War College.
- In Paris, top officials warn climate change poses major security threat. <https://www.dw.com/en/in-paris-top-officials-warn-climate-change-poses-major-security-threat/a-18784110>
- Megújul a Honvédelmi Katasztrófavédelmi Rendszer eszközparkja. honvedelem.hu 2016. szeptember 28.
https://honvedelem.hu/cikk/59555_megujul_a_honvedelmi_katasztrofavedelmi_rendszer_eszkozparkja
- Molnár Szabina 2021. Kínára, a klímaváltozásra és a koronavírusra fókuszál az amerikai külpolitika. *Index*. 2021. március 4. <https://index.hu/kulfold/2021/03/04/washington-pekings-anthony-blinken-egyesult-allamok-diplomcia/>
- Myers, Meghann: "DoD spends millions on protecting bases from climate change but fails to track program impact, report says." *Military Times* 2020. december 22.
- NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General. 2020. november 15. 1–67.
- A NATO főtitkára megnevezte a legnagyobb biztonsági fenyegetéseket. [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/global/20210316/a-nato-fotitkara-megnevezte-a-legnagyobb-biztonsagi-fenyegeteseket-474386) 2021. február 15.
<https://www.portfolio.hu/global/20210316/a-nato-fotitkara-megnevezte-a-legnagyobb-biztonsagi-fenyegeteseket-474386>
- Nyitrai Mihály 2018. NATO smart energy. *Hadmérnök* 13 (1): 104–117.
- Quadrennial Defense Review Report. 2010.
<https://archive.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%202029JAN10%201600.pdf>
- Report on Effects of a Changing Climate to the Department of Defense. Office of the Under Secretary of Defense for Acquisition and Sustainment. 2019. január.
- Stoltenberg, Jens: FOOD FOR THOUGHT PAPER: NATO 2030 – A TRANSATLANTIC AGENDA FOR THE FUTURE. 2021. február 21. 31–35.
- Végyvári Zsolt 2021. A hidrogén lehetséges honvédelmi (katonai) alkalmazása. Kézirat.
- Végyvári Zsolt, Király László 2017. Energiahatékonyság a Magyar Honvédség béke időszaki működéésében. *Hadtudomány* 27 (3–4): 54–73.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2017.27.3-4.54>
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
<https://njt.hu/jogszabaly/2020-1163-30-22.2>
<https://hm.vedelemgazdasagihivatal.kormany.hu/>
<https://hu.euronews.com/2021/03/17/biden-mar-az-uj-vilagrendre-akarja-szabni-az-amerikai-haderot>
<https://www.vg.hu/kozelet/kornyezetvedelem/eghajlatvaltozas-nemzetkozi-osszefogast-surget-biden-3440764/>

Szabó I. László[✦]

Nagyhatalmi erőpozíciók és a magyar külkapcsolatok percepciója a magyar társadalomban

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.44

A tanulmányban kísérletet teszek a nagyhatalmi erőpozíciók és azon belül különösen az Amerikai Egyesült Államok világhatalmi pozíciójának, valamint a magyar–amerikai kapcsolatok magyar társadalmon belüli percepciójának feltárására, amelyre a magyarországi állandó lakóhellyel rendelkező felnőtt népességet reprezentáló 1000 fős mintán elvégzett véleménykutatás keretében került sor. Az erőpozíciót feltáró dimenziókban az Amerikai Egyesült Államok a második helyet foglalja el, ugyanakkor összességében mégis globális vezető hatalomként jelenik meg, mert a többi hatalom elhelyezkedésében nagyobb a szórás. A magyar külkapcsolatok tekintetében a közvélemény észleli a keleti nyitást, az összes megkérdezett 39%-a inkább oroszbarátnak, 12%-a inkább Kína-barátnak tartja a magyar kormány nemzetközi irányultságát, kiegyensúlyozottságot a nagyhatalmak irányába 27%-nyian feltételeznek.

KULCSSZAVAK: USA, nemzetközi kapcsolatok, erőpozíciók, Magyarország

Perception of Power Positions of Superpowers and Hungarian Foreign Relations in Hungarian Society

In the study I make an attempt to explore the perception of the power positions of superpowers, focusing mainly on the position of the United States as a global power, and on the perception of the Hungarian-American relations within Hungarian society, based on an opinion poll conducted on a sample of 1,000 Hungarian adult residents. In the dimensions analysed, the United States of America ranks second, but overall it appears to be a global leading power, given that there is a greater spread regarding the other superpowers. Regarding the Hungarian foreign relations, the public perceives the opening to the East, 39% of all interviewed considers the international orientation of the Hungarian government to be rather pro-Russian, 12% finds it Chinese-friendly, 27% assumes balanced relations with the superpowers.

KEYWORDS: USA, international relations, power positions, Hungary

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training; email: szaboi.laszlo@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8888-2604>

Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben jelentkező politikai, katonai, gazdasági és kulturális kihívások ellenére napjainkban is az Amerikai Egyesült Államok tekinthető a világ vezető hatalmának. Donald Trump a demokrata Barack Obamához és nagyobb részt a republikánus George W. Bush korábbi elnökhöz képest is tartalmában és stílusában eltérő külpolitikát folytatott. Trump a politikát elsősorban az üzleti világ módszeréhez hasonlóan kezelte, azaz az alku, az elért vagy elérni kívánt konkrétumok dominanciáját képviselte az értékek érvényesítésével szemben.

Trump a szövetséges országok tekintetében is hangsúlyozta az amerikai szempontokat, illetve a védelmi költségek arányos viselésének szükségességét. Trump időszakában a világ meghatározó szembenállásává vált az amerikai–kínai gazdasági, kereskedelmi, informatikai küzdelem, amely az elmúlt négy évben fokozatosan mélyült el. Az előző demokrata kormányzathoz képest változott, kiélezettebbé vált az Egyesült Államok kapcsolata – többek között – Iránnal, ugyanakkor a sikertelen első számú vezetői találkozók ellenére enyhülés következett be Észak-Koreával. Trump a Közel-Keleten és Németországban állomásozó amerikai katonák létszámának csökkentését tervezte, míg Lengyelországban amerikai katonai erők jelennek meg. Elnöksége vége felé a Közel-Keleten látványos eredményeket ért el. Jeruzsálemet ismerte el Izrael fővárosaként, majd pedig az Ábrahám-megállapodások keretében elindított egy megbékélési folyamatot Izrael és az arab államok között; először Izrael és az Egyesült Arab Emírségek írt alá békemegállapodást. Elnöksége alatt likvidálták az amerikai erők az Iszlám Állam terrorszervezet vezetőjét, Abu Bakr al-Bagdadit, valamint Kászim Szulejmáni iráni tábornokot.

A republikánus amerikai elnök – szakítva a demokrata Obama irányvonalával – kevésbé fogalmazott meg a szabadságjogokkal és a demokrácia érvényesülésével kapcsolatos kritikákat a közép-európai térség és ezen belül Magyarország számára.¹ A magyar–amerikai kapcsolatok Barack Obama korábbi demokrata elnök időszakához képest jelentősen változtak, legfelsőbb szinten pedig a közelálló politikai irányvonalak okán is személyessé, barátivá váltak, amelynek kialakításában David Cornstein nagykövet kiemelkedő munkát végzett. Ennek ellenére napjainkban is vannak problémákkal terhelt területek a két ország kapcsolatában, amelyek elsősorban a nemzetközi viszonylatban fokozódó amerikai–kínai és amerikai–orosz szembenállás következményei. Ennek szokatlan megnyilvánulása volt az Amerikai Egyesült Államok,² valamint Kína³ magyarországi nagyköveteinek 2020 júliusában a magyar nyilvánosságban folytatott vitája.

1 Szabó 2020, 1.

2 Cornstein 2020.

3 Jielong 2020, 11. Vö. Duan Jielong, Kína magyarországi nagyköveteinek „Az amerikai nagykövet hazugságai” című véleménycikke jelent meg a Magyar Nemzetben.
<http://www.chinaembassy.hu/hu/xwdt/t1802508.htm> (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.)

A kutatás témája, hipotézisei, módszertana

A kutatás célja az Amerikai Egyesült Államok és más meghatározó országoknak a világ hatalmi struktúrájában elfoglalt pozícióiról a magyar társadalomban kialakított kép feltárása, amit a meghatározó világpolitikai és világgazdasági hatalmak egymáshoz való erőviszonylatában érdemes vizsgálni. Az Egyesült Államok mellett a vizsgált meghatározó országok körébe Oroszországot, mint erősödő eurázsiai, Kínát, mint a világban több szempontból erejét mutató ázsiai, Németországot pedig mint vezető európai hatalmat vontam be. Ezeknek az országoknak a törekvései, világhatalmi eredményességük, valamint Magyarországhoz fűződő politikai gazdasági kapcsolatuk a magyar lakosság körében a média által nagyrészt közvetített, ezért többnyire ismert.

A következő problémákat, hipotéziseket vizsgálom:

1. A vezető országok közötti hatalmi pozíciók magyar társadalom általi percepciója kapcsán azt feltételezem, hogy az Amerikai Egyesült Államok a változások ellenére a világ elsőszámú politikai, katonai, gazdasági hatalmaként van jelen a magyar közvéleményben.
2. Magyarország, valamint az Egyesült Államok, Oroszország és Kína kétoldalú kapcsolata, a magyar kormányzati törekvések jellemzése tekintetében arra számítok, hogy a mintába kerültek a keleti nyitás prioritását észlelik.

A kutatás kérdéseit a vizsgálatba vont nagyhatalmak egymás közti erőpozíciójának, valamint a magyar viszonylatban fennálló kapcsolatok társadalmi észlelésének mérésére alkalmas tartalommal igyekeztem összeállítani.

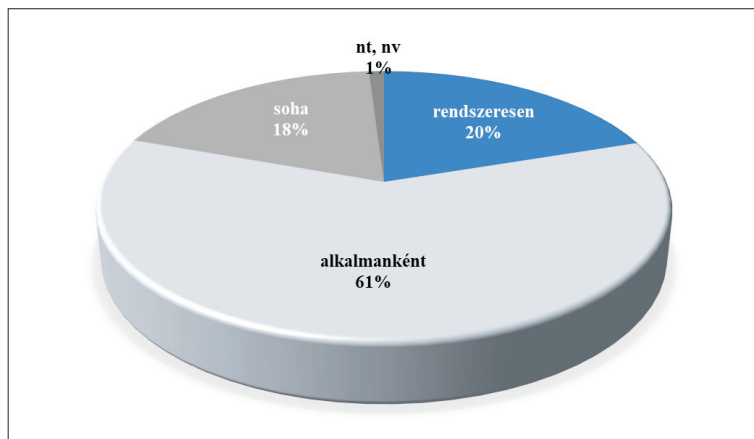
Az adatfelvételt a ZRI ZÁVECZ RESEARCH Piac- és Társadalomkutató Intézet végezte. Az adatfelvétel személyes megkereséssel, kérdezőbiztosok által végzett kérdéssel történt a megkérdezett lakóhelyén. A minta elemszáma 1000 fő, amely nem, életkor, településtípus és iskolai végzettség szerint reprezentatív a teljes magyarországi lakóhellyel rendelkező felnőtt népességre. Az adatfelvétel 2020 szeptemberében volt. A statisztikai hibahatár a teljes minta vonatkozásában $\pm 3,2$ százalékpont, kisebb részcsoportok esetében ennél nagyobb.

A külpolitikával, biztonságpolitikával kapcsolatos informáltság⁴

A magyarországi lakóhellyel rendelkező felnőtt népességet reprezentáló adatfelvétel egyötöde rendszeresen, 61%-a alkalmanként, valamivel kevesebb mint egyötöde pedig sohasem követi figyelemmel a hazánk külpolitikájával, biztonságával kapcsolatos híreket, eseményeket (1. ábra). A külpolitikai eseményeket alkalmanként követők 61%-os aránya arra is utal, hogyha érdemi jelentős esemény történik külpolitikai viszonylatban, akkor arra a magyar lakosság 80%-a felfigyelhet.

Elsősorban az idősebbek, azaz a 60 éven felüliek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők követik a többi társadalmi csoporthoz képest nagyobb arányban az országot érintő nemzetközi történéseket. A kormánypárti és az ellenzéki szavazók

4 Az informáltságra vonatkozó kérdés feldolgozása korábban megjelent: Szabó 2020, 6–7.

1. ábra.

Ön Magyarország külpolitikájával, biztonságával kapcsolatos híreket milyen gyakorisággal követi figyelemmel? százalékos megoszlás

(Forrás: saját kutatás)

között nincs érdemi különbség a Magyarországot érintő külpolitikai események iránti érdeklődés tekintetében.⁵

A magyar külkapcsolatok társadalmi megítélése nemzetközi kontextusban

A magyar–amerikai kapcsolatokat nemzetközi relációban kellett minősíteniük a min-tába tartozóknak. Az Amerikai Egyesült Államok mellett három olyan nagyhatalommal kapcsolatos viszony került értékelésre, amelyekkel hazánknak kiemelt politikai, gazdasági kapcsolata van. Magyarországot és Németországot, mint Európa vezető politikai, gazdasági hatalmát az utóbbi években is hagyományosan szoros kapcsolat fűzte össze, a kölcsönös előnyök, értékek és érdekek alapján. A kiemelkedő politikai és gazdasági kapcsolat az elmúlt egy évben kiegészült egy nagy volumenű hadiipari együttműködéssel is. Magyarországot és Oroszországot gazdaságilag elsősorban hazánk energiaellátása, az olaj- és gázszállítások, a Paksi Atomerőmű új blokkjának építése és 1300 vasúti személyvagon Egyiptom számára történő gyártása köti össze. Az Orbán-kormány politikájában prioritás a kínai és az orosz kapcsolat, amely jelentős tőke és egyúttal hitel biztosítását is jelenti, jelentheti Magyarországnak.⁶ Magyar szempontból kínai oldalról kiemelkedő projektnek tartható a Belgrád–Budapest vasútvonal kínai hitelből történő finanszírozása, a felsőoktatási együttműködés, valamint a Huawei jelenléte az informatikában, infokommunikációban, különösképpen

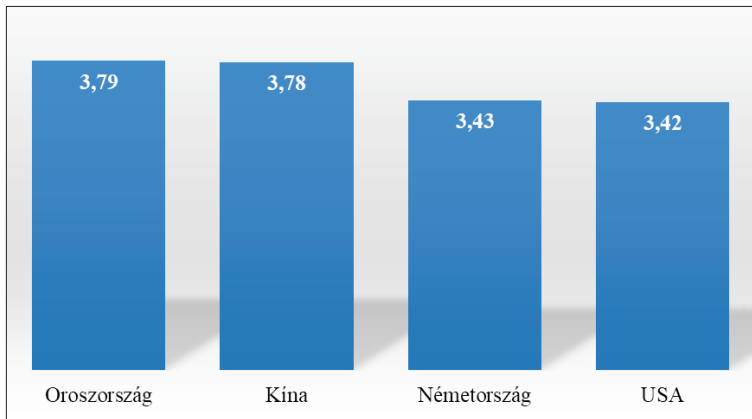
5 Kormánypárti szavazóknak tekintem a Fidesz–MPSZ és a KDNP szavazóit, míg ellenzéki szavazóknak a DK, a Jobbik, az LMP, a Momentum, az MSZP és a Párbeszéd választóit. Az ellenzéki pártok szavazóinak összevonására azért került sor, mert a véleménymintázataikban nincs szignifikáns különbség.

6 Becsey 2014.

az 5G hálózat kialakításában. Ez utóbbit az Amerikai Egyesült Államok több ország esetében nemzetbiztonsági okokból határozottan ellenzi.⁷

Az Orbán-kormány határozott intézkedéseket tett a magyar–amerikai kapcsolat javítására, és ennek adott teret Orbán Viktor magyar miniszterelnök és Donald Trump amerikai elnök hivatalos találkozója 2019. május 13-án a Fehér Házban. Segítette a kétoldalú kapcsolatok magas szintre emelését, hogy Magyarország közel hároméves előkészítési folyamatot követően, 2020 augusztusában amerikai légvédelmi rakétarendszer beszerzéséről írt alá megállapodást.⁸

Magyarország és a négy nagyhatalom kapcsolatának a mintába kerültek általi értékelése egyértelműen arra utal, hogy a magyar társadalom érzékeli a kelet felé fordulást és az orosz, valamint a kínai viszonylatot (1-től 5-ig terjedő skálán az iskolai osztályozásnak megfelelően elhelyezve) kiemelkedően magasra (átlagban 3,79, illetve 3,78 pont) minősíti (2. ábra). Ehhez képest lentebb, hasonló szinten helyezkedik el a magyar–német, valamint a magyar–amerikai kapcsolat megítélése (3,43 és 3,42). A társadalom javuló magyar–amerikai kétoldalú kapcsolatokat észlel (8. ábra), de ennek ellenére jobbra értékeli az Oroszországgal és Kínával kialakított viszonyt. Ebben inkább az élénkülő keleti kapcsolatokról beszámoló hírek gyakorisága fejeződik ki, míg ezzel szemben a magyar és az amerikai, valamint a német politikai, gazdasági együttműködés magas szinten zajlik, azaz megszokott, illetve kevesebb az ezzel kapcsolatos információ a médiában.

2. ábra.

Milyennek ítéli Magyarország nemzetközi kapcsolatait, viszonyát a következő országokkal? (1–5-ig terjedő skála átlagai)

(Forrás: saját kutatás)

7 Remarks by Secretary of State Pompeo And Foreign Minister Szijjarto At a Press Availability. 2019. 02. 11. <https://hu.usembassy.gov/remarks-by-secretary-of-state-pompeo-and-foreign-minister-szijjarto-at-a-press-availability/> (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).

8 Cornstein amerikai nagykövet üdvözli Magyarország egymilliárd dolláros légvédelmi beszerzését. 2020. 08. 12. <https://hu.usembassy.gov/hu/cornstein-amerikai-nagykövet-udvozli-magyarország-egymilliárd-dollaros-legvedelmi-beszerzeset/> (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).

Iskolai végzettség mentén megállapítható, hogy a különböző végzettséggel rendelkezők az Egyesült Államok, Oroszország és Németország viszonylatában hasonlóan minősítik a kapcsolatokat. Szignifikáns eltérés egyedül a kínai relációban mutatkozik, mert a felsőfokú végzettségűek ezt a kapcsolatot még jobbra értékelik, mint az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők. Az állandó lakóhely szerinti településtípusok mentén az átlagtól szignifikáns eltérés Németország esetében mutatkozik, ahol a községekben lakók (3,68) magasabb pontszámot adnak, mint a Budapestiek (3,22).

Pártpreferencia mentén vizsgálva a négy nagyhatalommal fennálló viszonyt, kimutatható, hogy a kormánypárti szavazók az összes nagyhatalom viszonylatában jobbra értékelik a kapcsolatokat, mint az ellenzéki pártok szavazói (1. táblázat). Ezzel szemben a kormánypárti szavazók és az ellenzéki szavazók is az Oroszországgal és Kínával fenntartott kapcsolat értékelik jobbra, és a két ázsiai nagyhatalomhoz képest az amerikai és a német relációt alacsonyabbra pozícionálják. A két oldal szavazói között a különbség abban van, hogy a Fidesz-szavazók az amerikai (3,60), míg az ellenzéki szavazók a német kapcsolatot (3,33) minősítik relatíve magasabbra.

1. táblázat.

Milyennek ítéli Magyarország nemzetközi kapcsolatait, viszonyát a következő országokkal? pártpreferencia szerint (1–5-ig terjedő skála átlagai)

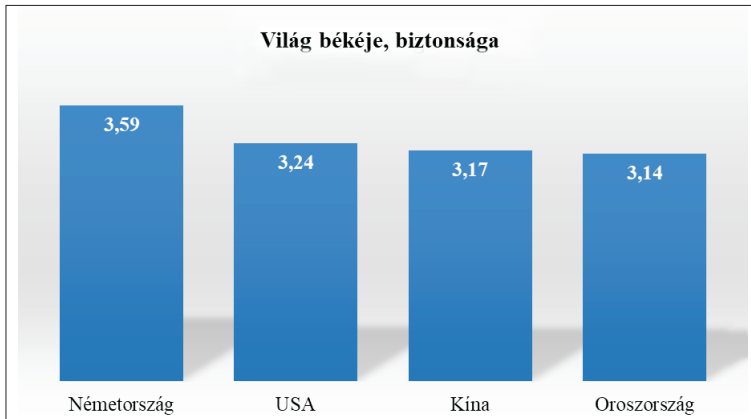
(Forrás: saját kutatás)

<i>Pártpreferencia</i>	<i>Oroszország</i>	<i>Kína</i>	<i>Németország</i>	<i>USA</i>
Kormánypártok	3,85	3,87	3,56	3,60
Ellenzéki pártok	3,82	3,77	3,33	3,28
Ismeretlen preferencia	3,67	3,67	3,38	3,35
Minta	3,79	3,78	3,43	3,42

A mintába kerültek három dimenzió – világbéke, biztonság; a világ gazdasági fejlődése, valamint a szabadság és a demokrácia érvényesülése – mentén helyezték el a négy nagyhatalmat az 1-től 5-ig terjedő skálán. A magyar társadalom a világ békéjének és biztonságának elősegítésében meghatározónak Németország szerepét (1–5-ig terjedő skálán 3,59 átlagpont) látja, míg az USA, Kína és Oroszország közel hasonló szinten, de kisebb átlagpontszámokkal rendelkezik (3,24–3,17). Egyértelmű, hogy katonai tekintetben Németország a gyengébb, és nem jelenít meg hatalmi törekvést a világban, hanem a kiegyensúlyozó, tárgyalásos, diplomáciai megoldások híve, ezért a békés, biztonságos viszonyok fenntartójaként jelenik meg a magyar felnőtt népesség gondolkodásában. Az Egyesült Államok, Kína és Oroszország határozott érdekekkel rendelkezik és ezekért általában tenni is készek, ha szükségesnek vélik gazdasági vagy katonai erővel is. Ezt érzékelheti a magyar felnőtt népesség is, és ezért gondolhatják a legnagyobb európai hatalom, Németország szerepét jelentősebbnek a világ békéjének és biztonságának elősegítésében.

A nemzetközi biztonság fenntartása szempontjából a kormánypárti szavazók többé-kevésbé mind a négy nagyhatalom szerepét fontosnak tartják (3,49–3,57 átlagpontok), az ellenzéki szavazók körében Németország szerepe kiemelkedő 3,66 átlagpont, míg a további három nagyhatalom 2,89–3,03 átlagpont közötti értékelést kap.

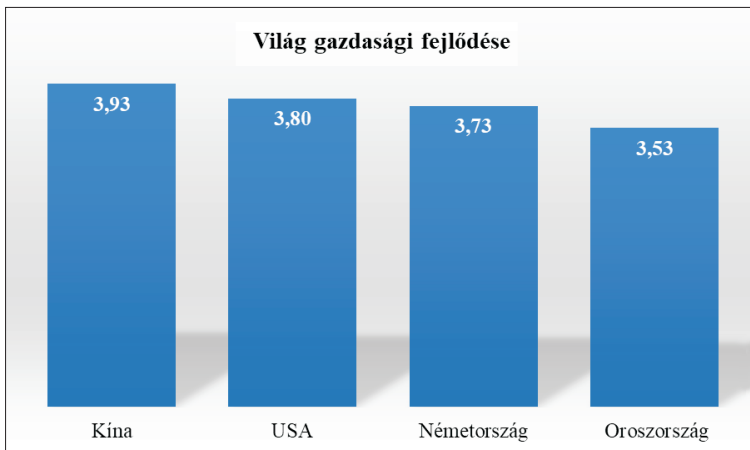
Érdekes, hogy az ellenzéki szavazók körében az Amerikai Egyesült Államok relatíve alacsony minősítést kap (3,03 átlagpont) a világ békéjéhez, biztonságához való hozzájárulás kapcsán, épp valamivel többet, mint Oroszország és Kína. Feltehetően ez a Trump elnöksége idején megjelenített értékekkel szembeni ellenérzésből, illetve bizonyos értékek hiányának érzetéből eredhet.

3. ábra.

*Ön szerint a következő országok mennyire járulnak hozzá a világhoz...
(1–5 skála átlagai) (Forrás: saját kutatás)*

A világ gazdasági fejlődése vonatkozásában a magyar társadalom gondolkodásában Kína az első számú tényező (1–5 skála 3,93 átlagpont), majd az Egyesült Államok (3,80 átlagpont), Németország (3,73 átlagpont), végül pedig Oroszország következik 3,53 átlagponttal (4. ábra).

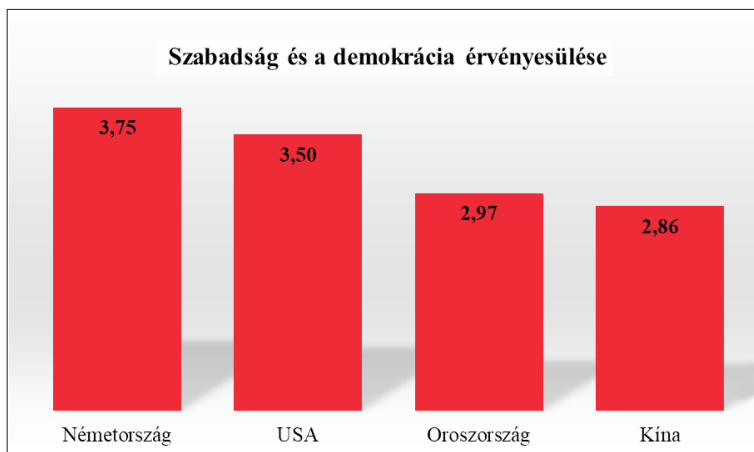
4. ábra.

*Ön szerint a következő országok mennyire járulnak hozzá a világhoz...
(1–5 skála átlagai) (Forrás: saját kutatás)*

A háttérváltozók mentén vizsgálva a kérdést, kitűnik, hogy a budapestiek (3,99 átlagpont) és a megyeszékhelyen lakók (4,04 átlagpont) értékelik magasra Kína hozzájárulását a világgazdaság fejlődéséhez. A többi településtípus kapcsán nem mutatható ki szignifikáns eltérés. A kormányoldal szavazói Kína (4,08) és az USA (3,95) gazdasági szerepét emelik ki, majd Oroszország (3,81) és Németország (3,74) következnek. Az ellenzéki szavazók körében Oroszország kapja a legalacsonyabb értéket (3,37), majd Németország (3,67), az USA (3,71) és Kína (3,85) az emelkedő sorrend.

A válaszadók minősítették azt is, hogy a négy nagyhatalom milyen mértékben járul hozzá a szabadság és a demokrácia érvényesüléséhez a világban (5. ábra). Az átlagpontoszámok arra utalnak, hogy a megkérdezetteket az adott ország politikai rendszerének működéséről alkotott kép is befolyásolja a konkrét ország által betöltött nemzetközi szerep minősítése során. A szabadság és a demokrácia elősegítésében Németország emelkedik ki (3,75 átlagpont), majd az Egyesült Államok következik (3,50 átlagpont) és leszakadva Oroszország, valamint Kína a sorrend 3 átlagpont alatti eredményekkel.

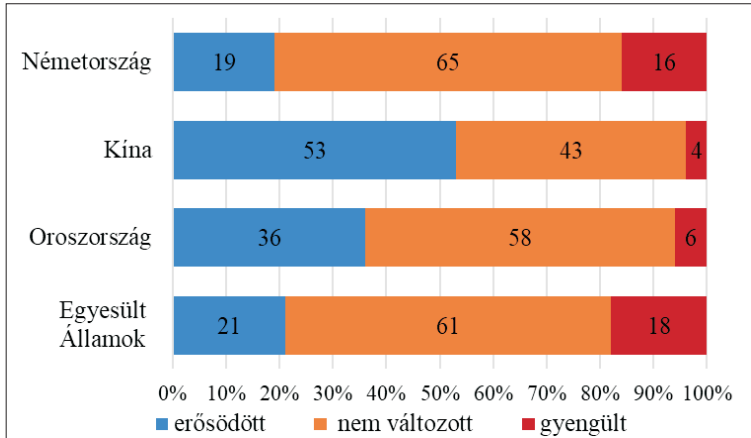
A nagyhatalmak szabadsághoz és a demokrácia érvényesüléséhez való hozzájárulásának minősítését befolyásolják a pártválasztások. A kormányoldal és az ellenzéki oldal szavazói egységesen Németországot helyezik az első helyre, a másodikra pedig az Amerikai Egyesült Államok kerül, viszont eltér abban, hogy az ellenzék támogatói Oroszország (2,81 vs. 3,29 átlagpont) és Kína (2,67 vs. 3,19 átlagpont) tevékenysége kapcsán szignifikánsan alacsonyabb pontszámot adnak a kormányoldal szavazóihoz képest.

5. ábra.

Ön szerint a következő országok mennyire járulnak hozzá a világ...
(1–5 skála átlagai) (Forrás: saját kutatás)

A négy nagyhatalom nemzetközi szerepének, súlyának dinamikáját is mérlegre tették a megkérdezettek (6. ábra). A magyar társadalom több mint fele (53%) Kína erősödő szerepét tapasztalja, több mint egyharmada pedig Oroszország esetében észlel növekvő nemzetközi befolyást. A lakosság mintegy egyötöde az Amerikai Egyesült

6. ábra.

Ön szerint összességében hogyan változott az elmúlt években az alábbi országok nemzetközi szerepe, súlya? (százalékos megoszlás) (Forrás: saját kutatás)

Államok, illetve Németország esetében is erősödést feltételez, de közel hasonló arányban vannak azok is, akik a két utóbbi nagyhatalom gyengülését vélelmezik (18%, illetve 16%).

Háttérváltozók mentén vizsgálva a válaszokat, a rendszeres hírfogyasztók, valamint a legalább középfokú végzettséggel rendelkezők (40–44%) tapasztalják Oroszország nemzetközi súlyának a növekedését. A kormánypárti szavazók és az ellenzéki szavazók között – talán kissé meglepő módon – nincs érdemi különbség, egyaránt Oroszország nemzetközi súlyának erősödését észlelik (37%, illetve 41%), és ehhez hasonlóak a Kína megítélésével kapcsolatos megoszlások.

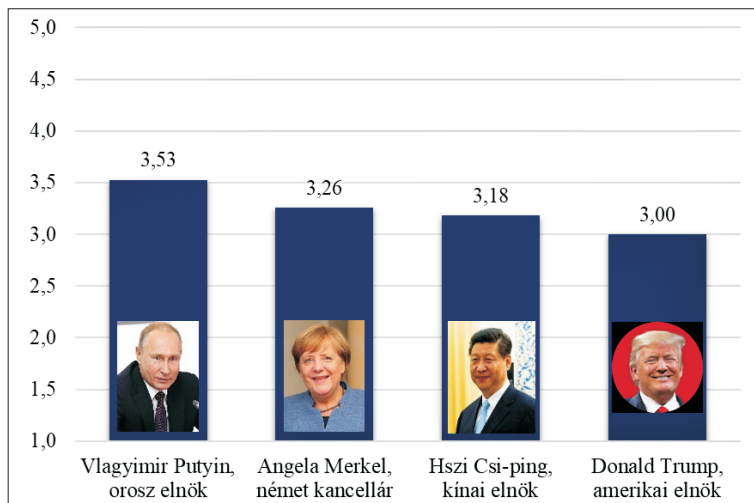
A rendszeres nemzetközi hírfogyasztók 68%-a, valamint a magasabb iskolázottságúak 58%-a véli úgy, hogy Kína nemzetközi szerepe megnőtt az elmúlt időszakban. A szavazótáborok között e kérdésben nincs lényeges, nagyságrendi eltérés, a Fidesz–KDNP-szavazóinak 60%-a, az ellenzékiek 58%-a úgy véli, hogy Kína egyre erősebb szereplője a nemzetközi hatalmi viszonyoknak.

Németország nemzetközi pozíciói kapcsán az átlaghoz képest a rendszeres hírfogyasztók, illetve az ellenzéki szavazók körében magasabb a „gyengülést” érzékelők aránya, ezzel szemben Németország szerepének erősödését inkább a fővárosiak vélelmezik.

Az Amerikai Egyesült Államok vonatkozásában – az átlagos megoszláshoz képest – az ellenzéki szavazók inkább gyengülést, a kormánypárthoz tartozók pedig inkább erősödést tapasztalnak.

Vezetői kvalitások

A vizsgálat résztvevői a négy nagyhatalom első számú vezetőinek – Donald Trump amerikai elnök, Vlagyimir Putyin orosz elnök, Hszi Csi-ping kínai elnök, Angela Merkel német kancellár – a politikai vezetői tevékenységét is értékelték 1-től 5-ig

7. ábra.

Kérem értékelje néhány ország vezetőjének politikai tevékenységét vezetői képességeik alapján! (1–5-ig terjedő skála átlagai) (Forrás: saját kutatás)

terjedő osztályzatokkal (7. ábra). A négy vezető politikus közül Vlagyimir Putyin orosz elnök kapta a legmagasabb pontszámot (3,53 átlagpont) a vezetői kvalitások tekintetében, míg a legkevesebbet Donald Trump amerikai elnök (3,00 átlagpont). Angela Merkel német kancellár és Hszi Csi-ping kínai elnök közöttük helyezkedik el (3,26 és 3,18-as átlagpontokkal).

Szignifikáns különbség mutatkozik a kormánypárti és az ellenzéki szavazók között a vizsgált vezetők politikai kvalitásai tekintetében (2. táblázat). A Fidesz szavazói Vlagyimir Putyin orosz elnököt (3,93), Donald Trumpot (3,55), Hszi Csi-pinget (3,48) lényegesen magasabb szintre értékelték, mint az ellenzék támogatói (3,29; 2,63; 3,03). A kormánypárti szavazók Angela Merkel német kancellár vezetői erényeit helyezik alacsonyabbra, míg az ellenzéki szavazók őt értékelik a legjobbra (3,35 átlagpont). A kormány támogatóitól eltérően az ellenzéki szavazók Donald Trump vezetői képességeit a középestől gyengébbre osztályozzák (2,63). Feltehetően a vizsgált politikai vezetők tekintetében nemcsak a szűken vett kérdésre, azaz a vezetői kvalitásokra gondoltak a válaszadók az osztályozás során, hanem valamelyest figyelembe vehették az adott vezető által megjelenített politikai irányvonalat is. Ez lehet az oka, hogy az ellenzéki szimpatizánsok körében a relatíve magas értékelést kapott Putyin (3,29), a német kancellár mögé kerül. Meg kell jegyezni azt is, hogy a kínai elnök politikai tevékenységéről kevesebb információ jelenik meg a magyar médiában, mint a vizsgálatba vont többi vezetőről.

A magyar–amerikai kormányközi kapcsolatok megítélése

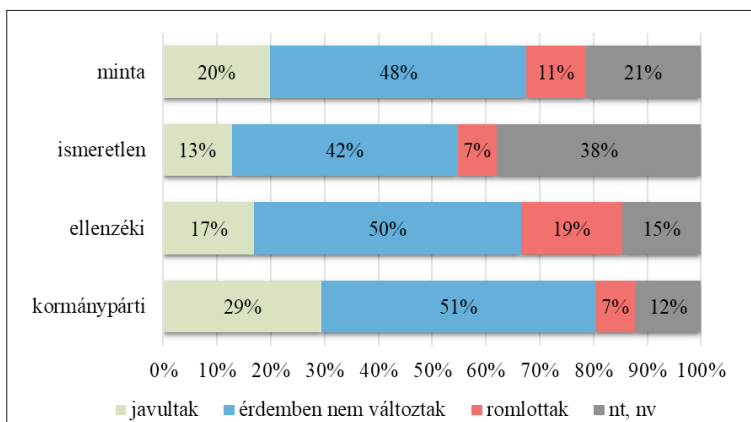
Külön kérdésben szerepelt a magyar–amerikai kormányzati kapcsolatok elmúlt évekbeli dinamikájának minősítése. A megkérdezettek 20%-a szerint javult, közel fele

2. táblázat.

*Kérem értékelje néhány ország vezetőjének politikai tevékenységét vezetői képességeik alapján!
Pártpreferenciák szerint (1–5-ig terjedő skála átlagai)* (Forrás: saját kutatás)

	 Donald Trump amerikai elnök	 Vlagyimir Putyin orosz elnök	 Hszi Csi-ping kínai elnök	 Angela Merkel német kancellár
Kormánypárti	3,55	3,93	3,48	3,23
Ellenzéki	2,63	3,29	3,03	3,35
Ismeretlen preferencia	2,75	3,29	2,97	3,21
Minta	3,00	3,52	3,17	3,27

szerint érdemben nem változott, míg 11%-a szerint romlottak a magyar–amerikai kormányzati kapcsolatok, 21% nem tudott válaszolni a kérdésre (8. ábra). A kérdésre adott választ befolyásolják a pártkötődések. A Fidesz–KDNP-szavazók 29%-a javulást tapasztal, míg romlást csak 7%-uk, viszont az ellenzéki szavazók körében 17% javulást, 19% pedig romlást érzékel. Vélelmezhetően az ellenzéki szavazók tisztában vannak a kapcsolatok javulásával, de ennek tartalmával elégedetlenek lehetnek, az általuk az Egyesült Államoktól várt politikai tartalomtól eltér. Kedvező változás mutatkozik a 2016-os adatokhoz képest is, amikor az Obama adminisztráció volt hivatalban (9. ábra).⁹

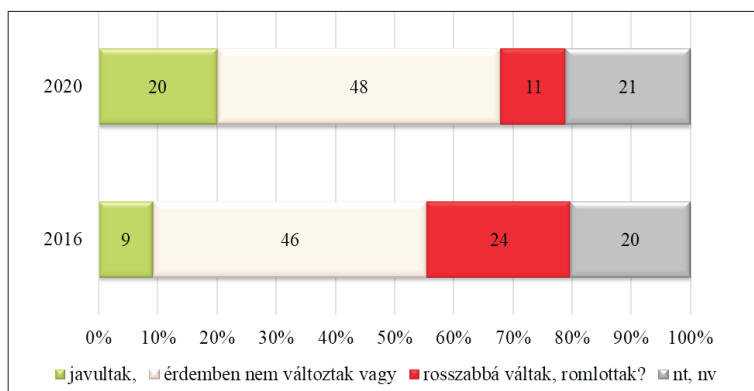

8. ábra.

Ön szerint hogyan változtak az elmúlt 3-4 évben a magyar–amerikai kormányzati kapcsolatok ...? (százalékos megoszlás) (Forrás: saját kutatás)

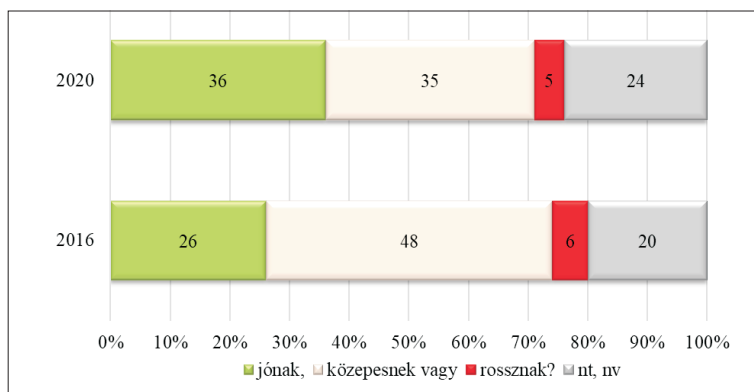
9 Szabó 2016, 5.

A rendszerváltozástól kezdődően a magyar kormányzatok kiemelten kezelték a magyar–amerikai védelmi, katonai együttműködést, és – a kapcsolatokban esetlegesen felmerülő egyéb problémák ellenére – ennek pozitív tartalmú kommunikációban is hangot adtak. A négy évvel korábbi eredményhez hasonlóan¹⁰ a magyar–amerikai védelmi, katonai együttműködést összességében jónak ítéli a magyar társadalom. A hagyományosan jónak minősített védelmi kapcsolatok a republikánus Donald Trump időszakában tovább mélyültek a társadalom értékelése szerint (10. ábra). Különösképpen a kormánypárti szavazók (52%), az 50–69 évesek (44%), valamint a főiskolát és egyetemet végzettek (42%) gondolják nagy arányban jónak a két szövetséges ország védelmi együttműködését.

9. ábra.

Ön szerint hogyan változtak az elmúlt négy évben a magyar–amerikai kormányzati kapcsolatok (százalékos megoszlás) (Forrás: saját kutatás)

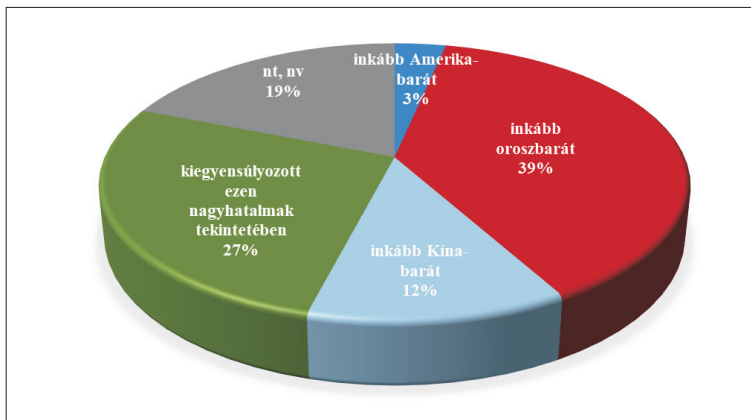
10. ábra.

Milyennek minősíti a magyar–amerikai védelmi, katonai együttműködést az elmúlt négy évben (százalékos megoszlás) (Forrás: saját kutatás)

¹⁰ Szabó 2016, 6.

A magyar kormány külpolitikai orientációja

A megkérdezetteknek értékelniük kellett a magyar kormány külpolitikájának irányát, jellegét néhány meghatározó országgal kapcsolatban (11. ábra). A kérdésre 81%-nyian válaszoltak érdemben, amely a más kérdések esetében tapasztalt bizonytalansághoz képest kedvező arány. A magyar társadalom relatív többsége, 39%-a inkább oroszbarátnak észleli a magyar kormány külpolitikáját, míg második legnagyobb arányban, 27%-nyian kiegyensúlyozottnak gondolják hazánk nagyhatalmakhoz fűződő nemzetközi kapcsolatait. Ezen arányok mellett lényegesen kevesebben, 12%-nyian Kína-barát, és csak 3%-nyian tapasztalnak Amerika-barát külkapcsolatokat. Fentebb jeleztem, hogy a magyar lakosság javuló magyar–amerikai viszonyt érzekei (8. ábra), de sem ez, sem a politikai, katonai szövetség nem írja felül a keleti nyitásról szóló információkat a társadalom véleménystruktúrájában.

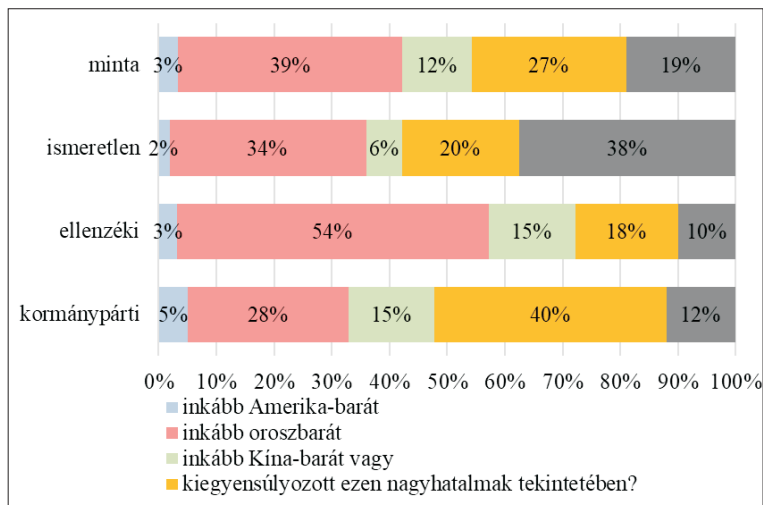
11. ábra.

Ön szerint a magyar kormány politikája milyen nemzetközi irányultságú? (százalékos megoszlás) (Forrás: saját kutatás)

A kormányoldal és az ellenzéki oldal szavazói szignifikáns módon, eltérően látják a kormány nemzetközi kapcsolatait (12. ábra). Az ellenzéki szavazók több mint a fele, 54%-a inkább oroszbarátnak, további 15%-a inkább Kína-barátnak, míg a kormányoldal szavazói között a relatív többség, 40% kiegyensúlyozottnak, 28% oroszbarátnak, 15% pedig Kína-barátnak vélelmezi a külpolitikai orientációt.

Szociodemográfiai változók mentén megállapítható, hogy a városban, a megyeszékhelyen és Budapesten lakók, valamint a diplomával rendelkezők gondolnak nagyobb mértékben oroszbarát elemeket a kormány külkapcsolataiban.

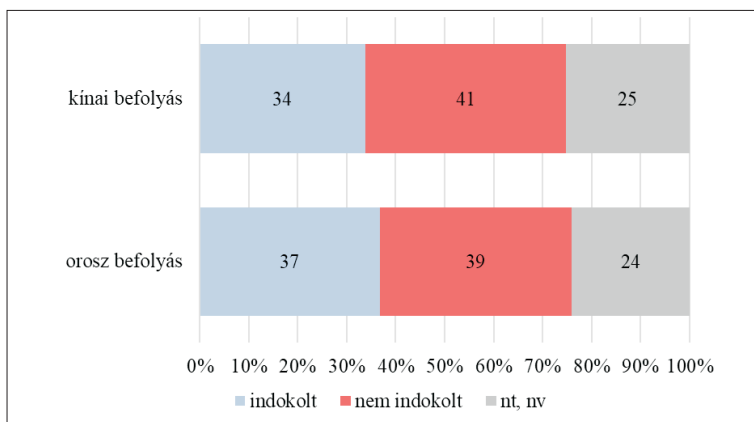
A magyar–amerikai kapcsolatokat két olyan tartalmi probléma terheli, amelyek az amerikai politikai, gazdasági érdekek globális érvényesítéséből erednek. Az egyik a kínai gazdasági szerepvállalás, befolyás erősödése Magyarországon, különösképpen az informatika és az infokommunikáció területén. Az ezzel kapcsolatban megfogalmazott amerikai aggodalmakat a magyar társadalom valamivel több mint egyharmada tartja megalapozottnak, négytizede pedig indokolatlannak (13. ábra).

12. ábra.

Ön szerint a magyar kormány politikája milyen nemzetközi irányultságú? pártpreferenciák szerint (százalékos megoszlás) (Forrás: saját kutatás)

Az amerikai kormányzatokon átívelő problémafelvetésként jelenik meg Magyarország orosz energiatüggésének csökkentése. Az orosz befolyással kapcsolatos amerikai felvetésekkel egyetért a mintába kerültek 37%-a, alaptalannak pedig 39%-a tartja (13. ábra). A két problémás tényezővel egyetértők és azokat elvetők tábora Kína és Oroszország esetében ugyanazokból kerül ki, azaz az orosz és a kínai befolyás kapcsán döntően ugyanazt a választ adják az egyének, a válaszokban nagy a korreláció.

13. ábra.

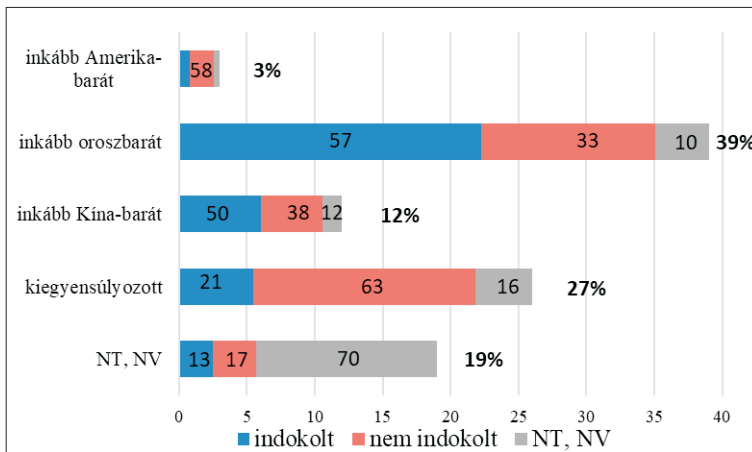
Az Amerikai Egyesült Államok kormánya Magyarországot tekintetében alapvetően két befolyást, tényezőt tart problémásnak. Az első, hogy hazánk túlzott mértékben függ az orosz energiahordozóktól, amely alkalmas az orosz politikai befolyás növelésére. A másik tényező, hogy Magyarországon nagyon erőssé vált a kínai szerepvállalás, amely alkalmas a kínai politikai befolyás növelésére.

Ön szerint indokolt-e ez az amerikai aggodalom? (százalékos megoszlás)

(Forrás: saját kutatás)

Az orosz és a kínai befolyással kapcsolatos amerikai aggodalmakkal az átlaghoz képest jobban egyetértenek a rendszeres hírfogyasztók (54–51%). A felsőfokú végzettségűeknek is mintegy a négytizede indokoltnak tartja az orosz, illetve a kínai befolyással kapcsolatos amerikai felvetést. A szavazótáborokat vizsgálva kimutatható, hogy a kormánypártokat preferálók 58–60%-a nem tartja alaposnak az orosz, illetve a kínai befolyással kapcsolatos aggodalmakat, míg az ellenzékiek 54–51% megalapozottnak gondolja az amerikai szempontokat.

A magyar társadalom a magyar külkapcsolatokban elsősorban oroszbarátságot észlel (összes megkérdezett 39%-a), ugyanakkor ezen szegmens 57%-a osztja az orosz befolyás, 53%-a pedig a kínai befolyás növekedését felvető amerikai aggodalmat (14. ábra, 15. ábra). A kínai barátságot feltételezők (összes megkérdezett 12%-a) kb. fele is kritikusan viszonyul ehhez a helyzethez. A nagyhatalmak tekintetében kiegyensúlyozott kapcsolatokat érzékelők (az összes megkérdezett 27%-a) kb. kétharmada nem osztja az orosz és a kínai befolyás emelkedését kiemelő amerikai szempontokat.

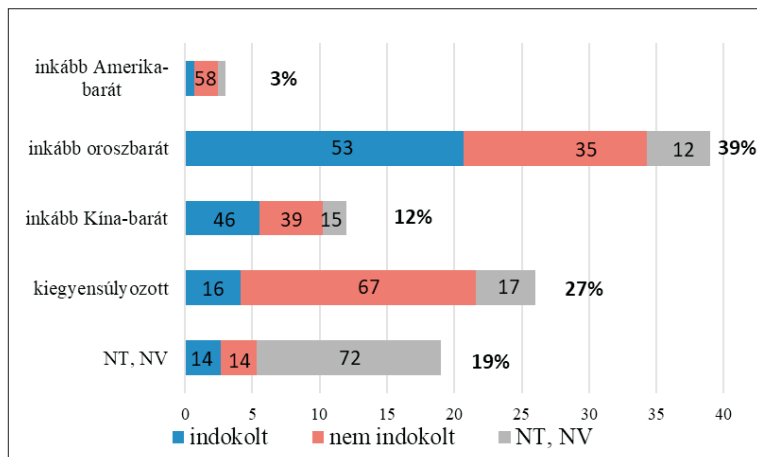
14. ábra.

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya Magyarország tekintetében alapvetően két befolyást, tényezőtt tart problémásnak. Az első, hogy hazánk túlzott mértékben függ az orosz energiahordozóktól, amely alkalmas az orosz politikai befolyás növelésére. Mennyire tartja ezt Ön indokoltnak az alapján, hogy milyen nemzetközi irányultságúnak tartja a magyar kormány politikáját? (%)

(Forrás: saját kutatás)

Amerikai részről az elmúlt néhány évben többször felmerült a Szabad Európa Rádió újraindításának szükségessége néhány olyan közép-kelet-európai országban, amelyben a demokrácia állapota, valamint ezen belül a médiaviszonyok szükségessé teszik. A rádió költségvetését az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa biztosítja. Az Egyesült Államok Globális Média Ügynöksége által támogatott online multimédiás szolgáltatás magyarországi működését a kérdéssel egy időben kezdte meg (2020. szeptember 8.), web felületen,¹¹ ugyanakkor ez a magyar társadalom körében

11 <https://www.szabadeuropa.hu/>

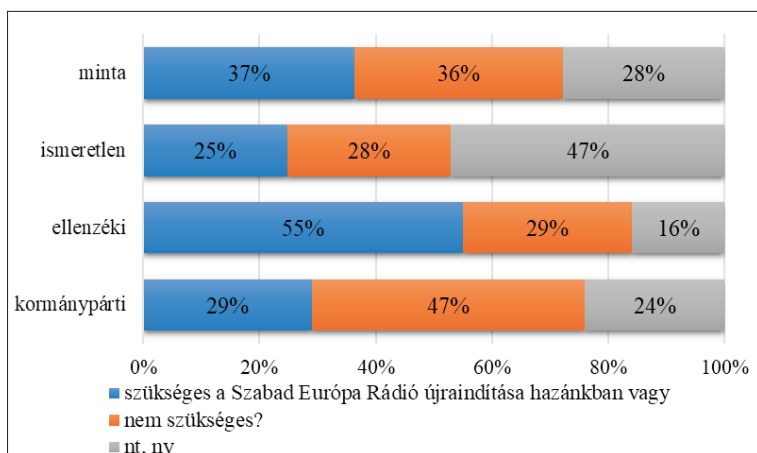
15. ábra.

A másik tényező, hogy Magyarországon nagyon erőssé vált a kínai gazdasági, információs technológiai szerepvállalás, amely alkalmas a kínai politikai befolyás növelésére. Ön szerint indokolt-e ez az amerikai aggodalom? Mennyire tartja ezt Ön indokoltnak az alapján, hogy milyen nemzetközi irányultságúnak tartja a magyar kormány politikáját? (%)

(Forrás: saját kutatás)

nem befolyásolta érdemben a válaszadást, hiszen viszonylag kevés hír jelent meg erről az eseményről.

A magyar felnőtt népesség megosztott a Szabad Európa Rádió működésének szükségessége tekintetében, 37%-nyian az újra indítást támogatják, 36%-nyian szükségtelennek tartják, míg 27%-nyian nem nyilvánítanak véleményt (16. ábra).

16. ábra.

Az Egyesült Államok Globális Média Ügynöksége – amely az amerikai kormánytól független szervezet – tervezi a Szabad Európa Rádió újraindítását a közép- és kelet-európai térség néhány országában, köztük Magyarországon. Hogy gondolja, szükséges a Szabad Európa Rádió újraindítása hazánkban? pártpreferenciák szerint (százalékos megoszlás)

(Forrás: saját kutatás)

Akik a külpolitikai kérdések iránt érdeklődnek, azok inkább preferálják a rádió újraindítását, míg azok, akik kevésbé hírfogyasztók, azok nem tartják fontosnak a Szabad Európa Rádió működését. Feltehetően működik még a rádió iránti nosztalgia a 60 éven felüliek korosztályában, hiszen 40%-uk örömmel venné a rádió ismételt működését. Településtípust tekintve a fővárosiak 43%-a és a községekben lakók 38%-a ítéli meg pozitívan a rádió tervezett újraindítását. Legjobban azonban a kormány-ellenzék támogatói polarizáció magyarázza szignifikánsan a válaszokat. A jelenlegi hazai médiatér mellett az ellenzéki szavazók 55%-a szükségesnek tartja, míg a kormányoldal támogatóinak 47%-a szükségtelennek gondolja a rádió ismételt működését. A Fidesz–KDNP-szavazói között is van egy csaknem 30%-os csoport, amely elfogadja a SZER újraindítását.

Összegzés, következtetések

A magyar társadalom percepciójában Donald Trump hivatali idejének vége felé az Amerikai Egyesült Államoknak Oroszország, Kína, Németország viszonylatában a világhatalmi szerkezetben elfoglalt pozíciója összességében globálisan vezető, de kihívások által telített.

Az első hipotézist részben el kell vetnem, mert nem igazolódott, hogy a magyar felnőtt népesség több szempontból az első helyre helyezi az Amerikai Egyesült Államokat. Az elemzett dimenziókban, azaz a világ békéjéhez, biztonságához való hozzájárulás, a világgazdaság fejlődésének elősegítése és a világban a szabadság és a demokrácia érvényesüléséhez való hozzájárulás tekintetében egyaránt a második helyet foglalja el. Ugyanakkor ez a pozíció összességében mégis globális vezető hatalomként jeleníti meg, mert a többi világhatalom elhelyezkedésében nagyobb a szóródás a vizsgált dimenziókban, Németország pedig elsősorban európai hatalom.

A második hipotézis igazolódott, a magyar közvélemény észleli a keleti nyitást, az összes megkérdezett 39%-a inkább oroszbarátnak, 12%-a inkább Kína-barátnak tartja a magyar kormány nemzetközi irányultságát, kiegyensúlyozottságot a nagyhatalmak irányába 27%-nyian feltételeznek. A megkérdezettek több mint egyharmada kritikusan viszonyul az orosz és a kínai befolyáshoz, míg kb. 40%-nyian nem érzékelnek ebben politikai problémát. A nyugati hatalmakkal fenntartott magyar kapcsolat a szövetségi kötelékekből eredően erős, stabil, a megszokott módon zajlik, ugyanakkor az orosz és a kínai reláció az utóbbi közel tíz évben fokozatosan bővülő, tehát a kapcsolat dinamikája, annak a médiatérben való megjelenése nagy mértékben meghatározza a társadalom percepcióját.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Becsey Zsolt 2014. A keleti nyitás súlya a magyar külgazdaságban. *Polgári Szemle* 10 (1–2).
<https://polgariszemle.hu/archivum/87-2014-marcius-10-evfolyam-1-2-szam/tudomanyos-muhelyek/594-a-keleti-nyitas-sulya-a-magyar-kuelgazdasagban> (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).
- Cornstein, David amerikai nagykövet üdvözli Magyarországot egymilliárd dolláros légvédelmi beszerzését. 2020. 08. 12. <https://hu.usembassy.gov/hu/cornstein-amerikai-nagykovet-udvozli-magyarorszag-egymilliard-dollaros-legvedelmi-beszerzeset/> (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).

- Cornstein, David: 2020. Mennyire bízhatunk meg egy kommunista diktatúrában?
https://hu.usembassy.gov/hu/mennyire-bizhatunk-meg-egy-kommunista-diktaturaban/?_ga=2.116777414.1908325223.1616243319-1201613615.1602408442 (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).
- Duan Jielong, Kína magyarországi nagykövetének „Az amerikai nagykövet hazugságai” című vélemény-cikke jelent meg a Magyar Nemzetben. <http://www.chinaembassy.hu/hu/xwdt/t1802508.htm> (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).
- Jielong, Duan 2020. Az amerikai nagykövet hazugságai. *Magyar Nemzet* 2020. július 30. 11.
- Magyarics Tamás 2014. *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Péczeli Anna 2020. A magyar–amerikai kapcsolatok a hidegháború végétől napjainkig. *Védelmi Tanulmányok* 1 (1).
https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/VT_2020_1_Peczeli%20Anna_A%20magyar-amerikai%20kapcsolatok%20a%20hideghaboru%20vegétől%20napjainkig_full.pdf (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).
- Remarks by Secretary of State Pompeo And Foreign Minister Sziijarto At a Press Availability. (2019. 02. 11.)
<https://hu.usembassy.gov/remarks-by-secretary-of-state-pompeo-and-foreign-minister-szijarto-at-a-press-availability/> (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).
- Szabó I. László 2016. Az Amerikai Egyesült Államokban zajló elnökválasztás és a magyar–amerikai kapcsolatok lakossági percepciója. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle* 9 (4): 3–14.
http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_4_03_szabo_i_laszlo_-_amerikai_elnokvalasztas_es_a_magyar-amerikai_kapcsolatok_lakossagi_percepcioja.pdf (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).
- Szabó I. László 2020. Az Amerikai Egyesült Államok novemberi elnökválasztásának percepciója a magyar lakosságban 2020 kora őszen. *SVKI Elemzések*. 18 (22).
[https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2020_22_A%20novemberi%20amerikai%20elnokvalasztas%20percepcioja%20a%20magyar%20lakossagban%202020%20kora%20őszén%20\(Szabó%20I.%20L.\)_pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2020_22_A%20novemberi%20amerikai%20elnokvalasztas%20percepcioja%20a%20magyar%20lakossagban%202020%20kora%20őszén%20(Szabó%20I.%20L.)_pdf) (Letöltés ideje: 2021. 03. 20.).

Boda Mihály[✧]

Háborús ideológiák a középkori Magyarországon: istenítéleti ideológia, az igazságos háború elmélete¹

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.62

A háborús ideológiák a háború igazolását szolgálják ma, és szolgálták a keresztény középkorban is. Az alábbi tanulmány két középkori ideológiával foglalkozik: a Sevillai Izidor nevéhez kapcsolható istenítéleti ideológiával, ami Isten igazságos ítéletéhez kapcsolja a háború (utólagos) igazolását és Aquinói Szent Tamás igazságos háború elméletével, ami a legitím autoritással rendelkező fejedelemnek az igazságos okra (azaz az ellenség által elkövetett igazságtalanságra) alapozott és a keresztény békének a védelmét célzó döntéséhez kapcsolja a háború (előzetes) igazolását. A két ideológiában közös, hogy egyaránt az igazságosság eszméjére támaszkodnak, azonban amíg az istenítéleti ideológia az eljárási igazságosságra, addig az igazságos háború elmélete a tartalmi igazságosságra. A tanulmány egyik célja, hogy a filozófiai jellegű elméletalkotás és a történelemtudomány módszereinek a segítségével bemutassa, hogy az igazságos háború elmélete a középkorban nemcsak az Aquinói Szent Tamás által képviselt változatot jelentette (bár csak azt nevezték így), hanem volt egy másik formája is, az istenítéleti ideológia. A tanulmány másik célja, hogy mindezt magyarországi példák segítségével tegye, bemutatva ezzel a háborús ideológiák két fontos típusának középkori magyarországi formáit.

KULCSKIFEJEZÉSEK: istenítélet, igazságos háború elmélete, Temesvári Pelbárt

Warfare ideologies in medieval Hungary: ideology of judgement of God, just war theory

Warfare ideologies serve for justification of war today, and did in the Christian Middle Ages as well. This paper deals with two examples of medieval ideologies: the ideology of the judgement of God, connected to Isidore of Seville, which justifies wars posteriorly referring to the just judgement of God; and the just war theory of Saint Thomas Aquinas, which connects prior justification to the decision of the prince having legitimate authority and based on the

✧ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training; e-mail: boda.mihaly@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3037-3644>

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

just cause (the enemy's unjust deeds) and right intention (defending the peace of the Christian community). The two ideologies have the concept of justice as a common point, however the ideology of the judgement of God relies on procedural justice, and just war theory builds on substantive justice. The first aim of this paper is to emphasizing just war theory in the middle ages did not contain the just war theory of Saint Thomas Aquinas only (however it was called only on that name), but it has another form as well, the ideology of judgement of God. The second aim is to attain this with the help of Hungarian examples, presenting two forms of the medieval Hungarian warfare ideologies.

KEY EXPRESSIONS: judgement of God, just war theory, Pelbart Temesvári

Bevezetés: középkori keresztény háborús ideológiák

A középkori keresztény háborús ideológiák egytől-egyig – tág értelemben vett – szentháborús ideológiák, azaz mutatnak valamilyen kapcsolatot Isten ítéleteivel, törvényeivel, szándékaival, parancsaival vagy a vallás védelmével és terjesztésével. Ezek az ideológiák négyes gyökérrel rendelkeznek, amelyek a zsidó nép történetéig (Ószövetség), a Római köztársaság korába (Cicero), a keresztény ókorba (Szent Ágoston), végül a keresztény-germán államalakulatok politikai gondolkodásáig (Sevillai Izidor) nyúlnak vissza.² Ennek megfelelően a nyugati középkori háborús ideológiák sokarcúak, ide tartozik az istenítéleti ideológia, az igazságos háború elmélete, a pacifizmus és a szűkebb értelemben vett szentháborús ideológia is.³

A 4. századig az ókeresztény pacifizmus volt a legfontosabb keresztény viszonyulás a háborúhoz, azaz a kereszténység számos, különböző indok miatt elvetette a háborút. Később a pacifizmusnak ezt a formáját felváltotta a megváltás erőszakos, büntetésen keresztül való terjesztésének, a sajátosan középkori keresztény, Szent Ágoston nevéhez kapcsolódó háborús ideológiája. Szent Ágoston azonban csak nagy vonalakban, különböző munkáiban szétszórva dolgozta ki elképzeléseit. Ennek is köszönhetően a korai középkor nagy részében az ő elképzelései helyett inkább Sevillai Izidor gondolatainak volt jelentősége,⁴ aki az istenítéleti ideológia egyik elméleti megfogalmazója volt. Az érett középkorban aztán többek között a középkori (10–11. századi) pacifizmus sajátos, nem annyira békés eszméi által, illetve Szent Ágoston gondolatainak a felelevenítésével és szisztematizálásával megfogalmazták az egyház céljait szolgáló, és az egyház által kezdeményezett keresztes háborús ideológiát, illetve az egyház és a fejedelmek céljait is szolgáló, de a fejedelmek által kezdeményezett, igazságos okon alapuló igazságos háború elméletét.

A magyar állam alapítása után az Európában népszerű háborús igazolási formák megjelentek Magyarországon is. A továbbiakban az istenítéleti ideológia és az igazságos háború elméletének a magyar változatait mutatom be.

2 Vö. Wallace, Hadrill 1975, 157–159.

3 Áttekintésként lásd: Tessore 2003, 23–76. Erdő 2017, 269–281.

4 Canning 2002, 70.

Az istenítéleti ideológia

Az istenítéleti ideológia legfontosabb jellemzője az eljárási (procedurális) igazságosság:⁵ Isten természete és képességei által igazságos ítéleteket hoz, amiben nem támaszkodik olyan értelemben tényekre, hogy azokat más, például az emberek képesek lennének előre megismerni. Isten ítéletei nem lehetnek igazságtalanok, akármit is ítél, az igazságos lesz. Az igazságos és kegyes élet vitelével (például az emberölés kerülésével, illetve megtörténte esetén bűnbánat gyakorlásával) befolyásolni lehet az isteni ítéletet, azonban azzal sem lehet biztosra menni. Az igazságos és kegyes életnek ugyanis az élet minden pillanatát magában kell foglalnia, sőt a felmenők tetteit és azoknak a leszármazottakra vonatkozó következményeit is. Ennek egyik következménye, hogy csak a háború megindítása, megvívása és a győzelem megszerzése (vagy a vereség elszenvedése), azaz az istenítélet megismerése után lehet biztosat mondani arról, hogy vajon igazságos volt-e a háború vagy sem az adott oldal számára, és így csak utólag lehet igazolni a háborúkat. Az istenítéletre jellemző igazságosság egy másik velejárója, hogy ugyan egy nagyon speciális értelemben, de szükségképpen pártos. Az ítéletet hozó Isten mindenképpen kedvezni fog a (választott) népet vezető (választott) királynak, ha úgy ítéli, hogy a nép tagjai és különösen a király igazságos és kegyes életet él a háború előtt, alatt és utána. A választott nép ellensége ekkor, bármit is tesz, csak az igazságtalan oldalra kerülhet, és csak vesztes lehet a háborúban. Isten azonban nem teljesen pártos, hanem úgy fogalmazhatunk, hogy „objektíven pártos”, mivel amennyiben a választott nép vagy királya (akinek példát kell mutatni népe számára) istentelen életet él(t), akkor bármit is tegyen az ellenség, legyen akár pogány is, Isten általa meg fogja büntetni a választott népet és királyt.⁶ Nézzünk néhány példát az istenítéleti ideológiára a magyar középkorból!

A korai középkor fontos eseményei közé tartozik a magyar állam megalapítása és megerősödése a 11–12. században. A magyar állam helyét és szerepét a kereszténységen belül I. (Szent) István király az *Intelmek* című királytükörben jelölte ki.⁷ Az *Intelmek* szerint, ami alapján a magyar királyság teokratikus monarchia, a vallásos-szent elem és az isteni törvények mellett a királynak a világi-politikai hasznossági elképzeléseknek és a világi szokásoknak is szerepet kell szánnia a kormányzásban. A király az univerzális keresztény birodalom (István koronázásakor III. Ottó birodalma) egy szeletén Isten kegyelméből uralkodik, és az ezzel összefüggő feladata, hogy védelmezze alattvalóit, azaz gondoskodjon róluk, legyen igazságos és irgalmas az ország minden lakosával; illetve hogy gyarapítsa az egyházat, azaz folytasson térítést. Erre akkor van lehetősége, ha megtartja a keresztény hitet, és abban képes mások példaképévé válni. Ugyanakkor, az uralkodás célja nem csupán a keresztény méltóság fenntartása és gyarapítása, hanem az emberi hasznosság elősegítése is, amiben pedig nem csupán az isteni törvényeket ismerő főpapok adhatnak tanácsot (Isten törvényeit közvetítve), hanem a királyi tanács is (a világi szokásokat közvetítve). A királynak ezeken a tanácsokon túl, egy általánosabb megközelítésben, az izraeli vezetők és királyok

5 Barry1967, 97.

6 Isidore of Seville 2006, 117–118., 199–200., 359–360.; Isidore of Seville 2018.

7 Szent István 2014, 13–33.; Szűcs 1988, 32–53.

(például Józsué, Dávid, Salamon) és a „római” királyok (I. [Nagy] Konstantin,⁸ III. Ottó⁹) példáját is követnie kell. Amennyiben a király nem követné az isteni törvényt, a világi szokásokat, a régi királyok példáját, illetve magukat az *Intelmek*ben adott tanácsokat, akkor Isten megbünteti, büntetéseként pedig a főemberek és a katonái ellene fordulnak, és a királyság másra száll át.

Az isteni büntetés elkerülése és a győzelmek elérése végett a király számára a hit megtartása, a rendszeres imádkozás, a bűnöktől való megtisztulás és az áhítatos lelkület megszerzése kiemelten fontos. Így fogalmaz az *Intelmek*: „*Akik ugyanis hamis hiten vannak vagy a hitüket nem teszik teljessé és nem ékesítik fel cselekedetekkel, minthogy a hit cselekedet nélkül halott, sem itt nem uralkodnak dicsőséggel, sem az országnak és koronának nem lesznek részei. Ha viszont a hit pajzsát megőrzöd, birtokában leszel az örök élet sisakjának is. A lélek eme fegyvereivel azután törvényesen küzdhetsz majd a látható és láthatatlan ellenségeid ellen egyaránt. Az apostol ugyanis ezt mondja: aki bajvívásban tusakodik is, meg nem koronáztatik, ha nem a törvény szerint tusakodik.*”¹⁰

A szövegben ugyan nem szerepel expressis verbis, hogy a hittel élő király Isten ítéletével fog győzni ellenségeivel szemben, azonban a hittel való élet és a győzelem összefüggése nyilvánvaló, és a biblikus idézet miatt talán feltételezhetjük Isten szerepét is ebben az összefüggésben. Így az *Intelmek* tartalmaz példát az istenítéletnek mind a büntető, mind pedig a győzelemre vezető formájára.

I. (Szent) István király tetteiről a 11. század második felében írva, a *Képes Krónika* és a király mindhárom legendája kiemeli a Koppánnyal folytatott harc leírásánál az István által élt kegyes életet, illetve az isteni segítséget. A *Nagy legenda* szerint a világon minden történést Isten irányít, még a pogány népek viselkedését is. Így lehetett a még pogány magyar nép az a nép, amit Isten a „napnyugati” keresztények eltévelyedéseinek a megbosszulására rendelt.¹¹ Isten a kereszténység felvételét követően tovább vezette a magyar népet, most már a kegyes életet élő István király által, amikor István megtámadta a Veszprém közelében táborot verő Koppányt és seregét. A *Nagy legenda* nem győzi halmozni István kegyességének a jelzőit. István a pogányokat „a dicsőséges kereszt jelének pártfogásával, Isten szülőanyja, az Örök Szűz Szent Mária érdemeinek oltalmával Isten kedveltje, Márton főpap és Szent György vértanú zászlaja alatt, vezéreik megölése után csakhamar szolgálatába hajtotta, a keresztység vizében megfürösztötte...”¹²

A *Kis legenda* pedig nemcsak arra hívja fel a figyelmet, hogy István hithű életet élt, hanem arra is, hogy hithű keresztény királyként kormányzott: „Az isteni kegyelem-től vezérelt király rajtuk ütött; ezek hitükben, azok bizony csak a fegyverekben bizakodtak, s mindkét részről küzdöttek. Végül az ellenséget legyőzték... Ezenfelül birtokaikról – mind a földekről, mind a falvakról – bölcsen rendelkezett... Mert mindenekből semmit nem tartott meg a maga szükségére, hanem elmenvén, Szent Mártonnak szentelte, akinek tiszteletére bazilikát épített. Őket pedig és utódaikat mind a mai napig az egyház szolgálóvá tette.”¹³

8 Szűcs 1988, 34–35.

9 Balogh 1927, 89–95.

10 Szent István 2014, 1. 21–22.

11 Szent István király nagy legendája. In Árpád-kori legendák és intelmek. 1983, 23–24.

12 Uo. 26.

13 Szent István király kis legendája. uo. 18.

István igazságos és kegyes életvezetésének a következményére további példákat találhatunk a legendákban. Az egyik szerint II. Konrád támadásáról hírt szerezve, István könyörgött Szűz Máriához, hogy amennyiben ő (István) bűnös lenne, akkor őt és a népét büntesse, majd ezt követően István csellel visszaverte Konrád seregét, ami után halát adott Krisztusnak és Szűz Máriának. Egy másik példa pedig összefüggésbe hozza Istvánnak az elesetteken való segítő viselkedését azzal, hogy azt követően Isten figyelmeztette Istvánt álmában a besenyők betörésére, és így István fel tudott készülni a harcra. Egy harmadik példa pedig az istváni törvények István általi igazságos alkalmazása a békésen betelepülő besenyőket megtámadó határőrökkel szemben.¹⁴

Az istváni példát követte I. (Szent) László király is, aki kezdeményezte István szentté avatását (1083).¹⁵ László tetteiről a *Képes Krónikából* és *Szent László király legendájából* értesülhetünk. Szent László és testvére, I. Géza király sorsát Isten – a krónikaíró szerint – a kezdetektől fogva szem előtt tartotta és irányította. Salamon királynak (és testvéreinek) ugyanis Isten büntetésének köszönhetően nem lett utódja, így halálával az Árpád-ház egy másik ága, a Lászlót is magába foglaló Béla-ág került trónutódlási helyzetbe.

I. (Szent) László 12. század végén készült legendája szerint Szent Lászlót, testi és lelki erényei miatt, az Úr földi helytartójául állította,¹⁶ aki azonban királyként sem a méltóságot kívánta, hanem azt, hogy gondoskodhasson az embereken.¹⁷ Legfontosabb erényei az istváni erények, a kegyesség és az igazságosság voltak.¹⁸

Életének fontos epizódja, hogy még hercegként testvéreivel, Géza herceggel, a mogyoródi csatában (1074) legyőzte a Salamont. A *Krónika* így kommentálja az eseményeket: „*Géza és László herceg pedig, miután az isteni akarat a győzelem diadalmával fölmagasztalta őket, a megöltek holttesteit fölött háromszor mondtak fönnhangon dicséretet az Istennek. László herceg, minthogy mindig rendkívül kegyes szívű volt, látva a sok ezer meggyilkoltat-ámbár ellenségei voltak, akiket megöltek-, mégis 'egész bensőjében megrendült' miattuk, és siratta őket keservesen, nagy jajveszékeléssel, arcát marcangolva és haját tépve, akár az anya fiainak temetésekor. Később az ezektől szerzett zsákmányból épült a mogyoródi egyház.*”¹⁹

László igazságosságára és kegyességére további példákat is találhatunk a *Krónikában*: amikor László Moson várát ostromolta, ahová Salamon menekült, akkor a kiéheztetett várvédők kijöttek Lászlóhoz, aki „kegyes bőkezűséggel bánt velük és megengedte, hogy szabadon visszatérjenek urukhoz”;²⁰ vagy amikor a cserhalmi csata (1068) után egész Magyarországon „himnuszokkal és imádságokkal áldották az Istent”, aki győzelemmel ajándékozta meg őket.²¹

Összeségében azt mondhatjuk, hogy az uralkodói példák bizonyítják annak a világgépnek a meglétét a 11–12. századi Magyarországon, amiben helye van

14 Szent István király nagy legendája. uo. 30–31.; Szent István király kis legendája. uo. 20.

15 Vö. Ujházi, Horváth 2020, 193–210.

16 Szent László király legendája. In Árpád-kori legendák és intelmek. 1983, 95.

17 Uo. 97.

18 Uo. 97.

19 *Képes Krónika*. 2004, (122.) 80.

20 Uo. 162.

21 Uo. 134. Máskor hálált adnak az Úrnak a kunok feletti győzelemért: uo. 172.

az istenítéleti ideológiának. A példákban egyaránt találunk utalást a háború előtti (István az elesetteken segít), háború alatti (István Szűz Máriához könyörög, László megsiratja az ellenség elesett harcosait) és a háborút követő (hálaadás az Úrnak, Krisztusnak vagy Szűz Máriának, himnuszok éneklése) kegyes életvitelre. A példákon túl azonban a *Krónika* Lászlónak tulajdonít egy olyan, a háború természetére vonatkozó állítást (elméletkezdeményt) is, ami összefüggésben van az istenítéleti ideológiával. A kemeji csatát (1074) követően, ahol Salamon árulás segítségével legyőzte Gézát, és akivel ezt követően László Vácnál találkozott, László így reagált arra, hogy Géza sírva fakadt, mert elveszítette a katonáit: „inkább a mindenható Isten kegyelméért könyörögjön, hogy a győztest vesse alá a legyőzötteknek, ahogyan az sokszor megesik a háborúkban”²² (más fordításban: „kérje inkább a mindenható Isten kegyelmét, hogy vesse a győztest a legyőzöttek hatalma alá, ahogyan ez a háború rendje”²³). Az állításban a (kegyes) királynak az Istennel való viszonya fontos összefüggésben van a király győzelmével.

Az igazságos háborús gondolkodás hagyománya Magyarországon: a Képes Krónika, Anonymus és Temesvári Pelbárt

Az igazságos háborús gondolkodás hagyományának első szisztematikus-elméleti megfogalmazása Aquinói Szent Tamás (1225–1274) nevéhez kapcsolódik. Az elmélet szerint ahhoz, hogy valamely háború igazságos legyen, három dolog szükséges: legitim autoritás, azaz a fejedelem felhatalmazása, akinek a parancsára háborúba szállnak; igazságos ok, azaz hogy az ellenség valamilyen korábban elkövetett igazságtalan, jogsértő tettel rászolgáljon a támadásra és a helyes szándék, azaz hogy a támadók a keresztény béke állapotának elérésére törekedjenek.²⁴ A Szent Tamás-i elmélet összességében a háborút abban az esetben igazolja, ha a fejedelem a korábban igazságtalanságot, jogsértést elkövetőket megbüntetve fenntartja és védi a keresztény közösség békéjét.

Magyarországon az igazságos háborús gondolkodás hagyománya elméleti formában csak viszonylag későn, Temesvári Pelbártnál (1435–1504) jelent meg. Előtte is beszélhetünk azonban talán az igazságos vagy pontosabban, az igazságtalan magán-erőszak-használat (hatalmaskodás) oklevelekben tükröződő gyakorlatáról,²⁵ illetve az igazságos háborúról való gondolkodás egy olyan hagyományáról, amit a krónika- és gesztairók közvetítettek.

Az igazságos háborús gondolkodás hagyománya a magyar történetírói hagyományban

A *Képes krónika* (a 14. században került összeállításra, de a részei a 11. századtól kezdve keletkeztek) és Anonymus *A magyarok cselekedetei* (1200 körül) című munkája egyaránt tartalmazza a magyar honfoglalás leírását, aminek központi eleme a fehérló-monda.

22 Képes Krónika. 2004, (117.) 77.

23 Képes Krónika. 1986, [117.] 146.

24 Vö. Aquinói Szent Tamás. 2014, 40. kérdés (1) 265. Az igazságos háború elméletének középkori megjelenéséről, fejlődéséről Szent Ágostontól kezdve, és képviselőiről lásd: Russell 1975.

25 Tringli 2017, 12–16.

A honfoglalás három részét különböztethetjük meg, a bolgárok uralta Erdély birtokba vételét, a morvák (Szvatopluk / Salán) uralta Alföld elfoglalását, és a frankok uralta Dunántúl birtokba vételét. Ezen fázisok közül a fehérló-monda a morva területek elfoglalásához kapcsolódik.

A monda szerint – amelyet összetettsége és értelmezési nehézségei miatt érdemesnek tartok hosszabban is idézni – miután a magyarok felderítették a morvák földjét, követet küldve felvették a kapcsolatot a morvák fejedelmével (Szvatoplukkal / Salánnal), akinek a hazatérése után megtanácskozták a kérdést, hogy miként is foglalják el a területet. Ez után a *Képes Krónika* szerint: *„a követet közös elhatározással visszaküldték az imént említett fejedelemhez, és földje fejében egy nagy lovat küldtek neki, Arábia aranyával aranyozott nyereggel és aranyozott kötőfékkel. A fejedelem ennek láttán még inkább örvendezett, mert azt gondolta, hogy a földjéért valamiféle vendégajándékot küldtek neki. A követ pedig ekkor a fejedelemtől földet, füvet és vizet kért. A fejedelem mosolyogva így szólt: 'Vegyenek csak, amennyit akarnak, ezért az ajándékért!' így azután a követ visszatért övéihez.*

Közben Árpád és a hét vezér bevonultak Pannóniába, de nem mint jövevények, hanem mint örökség jogán a föld birtokosai.

Ekkor egy másik követet küldtek a fejedelemhez, és ezt az üzenetet bízták rá: 'Árpád az övéivel egyetemben ezt mondja neked: azon a földön, amelyet megvásároltak tőled, tovább semmiképpen se maradj; mert földedet megvették a lovon, füvedet a kötőféken, vizedet a nyergem. S te örökbér ellenében, azaz ínségemben és mohóságodban átengeded a földet, a füvet és a vizet.' ... '... Ha tehát a föld, a fű és a víz az övék, minden az övék.'”²⁶

A mondát Anonymusnál is megtaláljuk, és bár ez a változat némileg eltér a *Krónikától*, azonban a számunkra fontos kérdésekben, azaz a morvák elleni háború igazolásának a kérdésében, nagyrészt megegyezik azzal. Két eltérés, hogy Anonymusnál hangsúlyosabb az az elem, hogy a Duna–Tisza köze Attila, hun király örökségeként is megilleti Árpádot és a magyarokat, és nála az ajándékok száma megemelkedik.²⁷

A mondának többféle értelmezése van,²⁸ amelyek közül némelyek radikálisan eltérnek egymástól. Györffy György szerint a monda egy korábban megkötött magyar–morva szövetség emléke,²⁹ Engel Pál szerint pedig éppen ellenkezőleg, a megkötött magyar–morva szövetség egyoldalú – magyar – felmondásának és a morva területek elfoglalásának a szépítését, a szövetségsgzés pszichológiai feldolgozását foglalja magába.³⁰ Ezen értelmezések szerint a monda tartalmának nincs direkt módon köze a honfoglaláshoz. Dallos Edina elképzelése szerint azonban a monda direkt módon a honfoglalás egyes eseményeit dolgozza fel. Ez utóbbi értelmezés alapján elemzem a mondát én is.

Dallos véleménye szerint a mondában több értelmezési réteg mosódott össze az idők során. Megkülönböztethetünk egy eredeti, nomád réteget, egy lejegyzés kori, népi réteget és egy leírt réteget, amelyek kialakulása visszavezethető rendre egy

26 *Képes Krónika*. 2004, (28.) 28.

27 Anonymus 1999, (14.) 20.

28 Lásd bővebben: Veszprémy 2019, 201–207.

29 Györffy 1977, 128–129.; Györffy 1993, 213–214.

30 Engel 2003, 659.

11. században még elő nomád kulturális koncepcióra, az ezt felváltó keresztény kulturális koncepcióra és egy politikai koncepcióra. A nomád réteg része, hogy Árpád egyoldalúan országszimbólumokat (föld, fű, víz) kér a morva fejedelemtől, amit az elküld neki. A keresztény népi réteg része, hogy a szimbólumok megküldését és a fehér ló (illetve Anonymusnál a többi ajándék) kicserélése valójában kétoldali, jog- és kötelesség-keletkeztető vásárlási aktus. Végül, a politikai réteg fontos része, hogy a kérdéses országterület Árpád őséé, Attiláé volt.

A három értelmezési réteg háromféleképpen igazolja az országterület megszerzéséért kirobbant háborút a magyar oldalról. A nomád réteg szerint Árpád, a magyarok tiszteletet parancsoló hírnevét felhasználva, egyoldalúan behódolásra szólította fel a morvák fejedelmét (kérte az országszimbólumokat), aki be is hódolt neki (ahogyan a honfoglalást megelőzően Halics vezetője is ajándékokkal halmozta el Álmos vezért, és „mintegy a saját uraként látta vendégül”³¹), azonban később ki akart hátrálni az alárendelt viszonyból, amit azonban Árpád a háborúval megakadályozott. Ebben az esetben csak akkor lehet a háború igazolásáról beszélni, ha sikerül megtartani az uralmat, mivel az alárendelődés kizárólag a hírnévnek (dicsőségnek, becsületnek) köszönhető. A hírnévből azonban nem keletkezik a hatalmi viszonyoktól független és az igazságosságot biztosító jog, hanem csak addig tart, amíg a hírnév fennáll (azaz, amíg le nem győzik a magyarokat). Így ezen réteg szerint, végeredményben, Árpád háborús lépése igazolt volt, azonban a becsület és nem az igazságosság alapján.

A keresztény népi réteg szerint Árpád kétoldali ügylettel vásárolta meg a földterületet, így az az ő tulajdonába került, jogot szerzett rá, ami a másik oldalon kötelességet eredményezett. Árpád a kötelesség megszegése és ezzel a jog megsértése alapján, azaz az igazságosság alapján igazoltan indíthatott háborút a terület birtokba vételéért.

Végül, a politikai változat szerint a terület elfoglalásáért indított háború azért volt igazolt, mert a terület valójában minden egyéb (egyoldalú vagy kétoldalú) ügylettől függetlenül Árpádé volt, hiszen korábban Attila és a hunok területe volt, és így Árpád, Attila leszármazottja lévén, jogot szerzett a területre, ami a morva oldalon kötelességet eredményezett. Árpád a kötelesség megszegése és ezzel a jog megsértése alapján, azaz ismét csak az igazságosság alapján, igazoltan indíthatott háborút a terület birtokba vételéért.³²

A monda két utóbbi értelmezési rétegének a témánk szempontjából való lényeges következménye az, hogy a monda lejegyzése és politikai felhasználása körüli időszakban (1200 körül és talán korábban is) a magyar keresztény népi és politikai gondolkodásnak része volt az az igény, hogy a háborúkat igazolni kell, illetve ezzel együtt, hogy a háborúkat nem kezdeményezheti akárki. A monda különböző értelmezési rétegei ugyanis abban különböznek egymástól, hogy milyen (igazolól vagy igazságos) okot jelölnek meg a morvák ellen megindított háborúhoz: a hírnéven alapuló alávetettség fenntartását, a vásárlásból keletkező jog érvényesítését vagy az öröklésből keletkező

31 Anonymus 1999, (11). 17.

32 Dallos 2000, 140–141.

jobb érvényesítését. Az utóbbi jogérvényesítés esetén érdemes arra is felfigyelni, hogy határozottan kijelölődik azoknak a személyeknek a köre, akik felhatalmazással rendelkeznek a háború megindítására, azaz akik rendelkeznek az igazságos háború megindításához szükséges legitim autoritással. Ezen személyek körébe az Árpád-házi királyok tartoznak bele.

Az igazságos háború elméletének ezek a kategóriái, amelyek a korszakban Európában sem voltak még teljesen tisztázottak, még a magyar népi kulturális és politikai gondolkodásban sem tudatosultak teljesen. Az európai és a magyar történeti hagyományban megjelenő igazságos háborús gondolkodás hasonlósága azonban nem szembeötlő: a háborúhoz szükség van igazságos okra, ami valamilyen jogsértéshez kapcsolódik, és aminek okán a legitim autoritással rendelkező személy, a fejedelem indíthat háborút. Ezen hasonlóságok mellett azonban a különbség is szembeötlő: a korszak európai igazságos háborús gondolkodása az igazságos háborúkat vallási bűn vagy világi igazságtalan tett (jogsértés) megbüntetéseként fogta fel, és nem jogérvényesítésként. A fehérlő-mondában pedig jogsértésről van szó, de nem szerepel a háborúnak az az értelmezése, hogy Árpád megbüntette volna a morvákat a jogsértésért, hanem Árpád pusztán érvényesíti egy területre való jogát.

Temesvári Pelbárt és az igazságos háború elmélete

Temesvári Pelbárt (1435–1504) a György vitézről írt (harmadik) példabeszédében foglalkozik az igazságos háború elméletével, illetve említésszerűen a Szent László királyról szóló harmadik beszédében.³³

Temesvári egy Pál apostoltól vett idézetre alapozza beszédét: „Ezt a parancsolatot kötöm a lelkedre... hogy a jó harcot vívd meg... Tarts ki a hitben, és őrizd meg tisztán a lelkiismeretedet.”³⁴ Az idézetet három részre lehet felosztani, amelyek alapján elemezni lehet a katonai kötelességeket. A három rész a „vívd meg a jó harcot”, „ezt a parancsolatot” és a „tarts ki hitben és őrizd meg tisztán a lelkiismeretedet”, amelyekhez Temesvári egy-egy, a későbbiekben tárgyalandó problémát rendel: a katonáskodás feltételeinek a problémáját, a katonai előírások megőrzésének a problémáját és a hit jelentőségének a problémáját.

A katonáskodás feltételeit a katonai hivatás fogalmával lehet körülírni, ami négy feltételt foglal magába. A katona számára fontos a kellő gyakorlás a fegyverforgatás terén és a fizikai állóképesség terén: „a katona szó a gyakorlatozás és a fáradalom neve.”³⁵ A gyakorlatozást azonban csak olyan módon szabad folytatni, amelyben nem fenyegeti közvetlen halálveszély a gyakorló feleket. Ilyen „a lovakon való rohanások és fordulatok, az ütés és a védekezés mestersége, a dárdavetés”. Határozottan nem ebbe a csoportba tartozik azonban a bajvívás, amely közvetlen halálveszéllyel fenyeget, és ezért tilos. A bajvívás „erőfitogtatásra való játék... . Nem dicséretes az igazságosság nélküli bátorság”.³⁶

33 Temesvári 1982, 218–225.; Temesvári 2008, 225–237.

34 1 Tim 1.18-1.19.; Temesvári 1982, 218.

35 Temesvári 1982, 219.

36 Uo.

A harci jártasság fizikai képessége mellett fontos, hogy a katona helyes harci szándékkal is rendelkezzen. A helyes harci szándék nem állhat az ártani vágyásban, a kegyetlen bosszúállásban, a gyűlölködésben, az engesztelhetetlenségben vagy vad visszavágásban és az uralomvágyban. Arról, hogy mi is lenne a helyes szándék tartalma Temesvári ezen a ponton nem ad felvilágosítást, csak a beszéd egy későbbi részén, azt azonban leszögezi, hogy ugyan másodjára tárgyalja a helyes szándékot, a fizikai képesség tárgyalása után, azonban a helyes szándék léte vagy nem léte határozza meg a fizikai képesség működését is. Ez azt jelenti, hogy hiába képzett valaki a fizikai képességek területén, amennyiben ezek a képességek nem a megfelelő szándékkal párosulnak, akkor az illető nem bírhatja a keresztény katonai hivatást.³⁷

A helyes szándékkal bizonyos értelemben együtt jár az, hogy a katonának ki kell tartania a helyes szándéka mellett, „derekasan kell ellenállnia az ördögnek”. Amennyiben erre nem képes, akkor hiába helyes a szándéka, nem alkalmas katonának, hanem inkább papnak. A helyes szándék tartóssága adja ugyanis azt a kitaró bátorságot a harcban, ami által a katona képes szembeszállni az erős ellenséggel is.³⁸

A bátorság másik fontos feltétele a kitarás mellett az igazságosság. A királyok, mint a legfőbb katonák kötelessége, hogy „magukévá tegyék az ítélkezést és az igazságszolgáltatást”, a többi katona kötelessége pedig engedelmeskedni a király ítéletein keresztül az igazságosságnak. Amennyiben a harcos nem engedelmeskedik a királynak, akkor nem katona, hanem rabló csupán. A háborúban így a király rendelkezik a legitím autoritással, azzal a felhatalmazással, hogy háborút indítson. A király csak közszereplőként ítélkezhet, és csak akkor, ha biztos, hogy az, aki felett ítélkezni kell, nem javul meg magától, mivel ekkor „a gonoszt a jogos ítélet megjavítja”. A magánszemélyek nem ítélkezhetnek semmilyen esetben, és a magán jellegű bosszúállást Isten számára kell fenntartani.³⁹

Az igazságosság nem más, mint „megadni kinek-kinek a magáét. Bernát szerint Istennek a szeretetet, tiszteletet és engedelmességet; a felebarátainknak pedig a testvéri szeretetet”.⁴⁰ Ezzel függ össze a Temesvári által tárgyalt második problémakör, a katonai előírások megőrzésének a kötelessége, ami azokat a parancsokat foglalja magába, amelyeket a katonának szabályszerűen és általánosságban be kell tartania. Az első (és a harmadik) ilyen parancs a háborúk igazságos céljait határozza meg, illetve ezzel összefüggésben a helyes szándék tartalmát is. Az igazságos háború célja nem lehet valami világi cél, hanem csakis Istenért lehet katonáskodni. Az Istenért való harc, egy kicsit konkrétábban fogalmazva, irányulhat a szent egyház védelmezésére és békéjének fenntartására, illetve a felebarát megsegítésére, a felebarátokból álló közösség védelmére és az Isten iránti tisztelet fenntartására.⁴¹

37 Uo.

38 Uo. 220–221.

39 Temesvári 2008, 231–233.

40 Temesvári 1982, 221. Az idézetben említett „Bernát” Clairvaux-i Szent Bernát, akinek az „A Templom lovagjainak ajánlott könyv az új lovagság dicséretéről” c. munkája (Veszprémy 1999, 167–205.) jelentős hatással volt a háborúk igazolhatóságának keresztény megítélésére a középkorban (bár alapvetően szűkebb értelemben vett szentháborús ideológiát jelenít meg).

41 Uo. 221–222.; Temesvári 2008, 227.

A háborúnak ezek az okai első pillantásra védelmi jellegű háborút tesznek lehetővé, ha az Isten iránti tisztelet fenntartását az eretnekek elleni harcként értelmezzük. Temesvári azonban utal arra, hogy az elnyomottakat is meg lehet védeni, és hogy a kiközösítetteket és a hitetleneket is meg lehet támadni, amely utóbbi esetben ismét csak értelmezhető az Isten iránti tisztelet fenntartásának a kötelessége.⁴² Ezzel a kiegészítéssel Temesvári háborús okai támadó (szent és nem csupán igazságos) háborúkat is igazolnak.

A második parancsolat értelmében a keresztény katonának a jelzett célok érdekében vállalnia kell a megsebesülés és a halál veszélyét is, amiért cserébe „kiérdemlik a menyországot, és üdvözülnek”. Ez azonban csak egy feltétellel teljesülhet – és ez a negyedik parancsolat, akkor, ha a katona a csata előtt megvallja bűneit és bűnbánatot tart. Csak ebben az esetben biztosított ugyanis, hogy a katona helyes szándékkal menjen a csatába, ami pedig eredményezi azt, hogy kiérdemli a mennyországot és üdvözül.⁴³

A páli idézetből fakadó harmadik kötelesség, a hithű katonáskodás kötelessége is ezzel függ össze, ugyanis a korábban vétkező katonától Isten megtagadja a győzelmet. Ezért minden katonának meg kell tisztulnia a bűnöktől, és „szilárdnak kell lennie a hitben, és lelkiismeretben tisztának a bűntől”. A legrosszabb bűnök a gőgösség, a testi vétkek, a rablás és zsákmányolás, illetve a babonaság.⁴⁴

Temesvári Pelbárt igazságos háborút illető elképzeléséről az mondható, hogy az nem tiszta megfogalmazása az igazságos háború elméletének, hanem több szempontból is átmenetet képez a szentháborús és kereszties háborús elméletekkel. Temesvári talán lehangsúlyosabban írja elő a felebarátoknak és az őket magába foglaló keresztény közösségnek, illetve ezen közösség békéjének a megvédését, azáltal hogy a király megbünteti a bűnöst. Ez az elképzelés Szent Tamás elképzelésének összefoglalása. Temesvári azonban megengedi a kiátkozottak és hitetlenek elleni harcot is, mégpedig két okkal: vagy a felebarátok elnyomásának a megszüntetése okán, vagy az Isten iránti tisztelet fenntartása okán. Amíg az utóbbi egyértelműen a keresztény vallás terjesztését célozza, így szentháborús ideológia, addig az előbbi az igazságos háborús és a szentháborús ideológiák elegye. Úgy vélem, hogy Temesvárinál mindhárom típusú háborús ideológia megtalálható, azonban a többivel össze nem vethető módon hangsúlyosabb a Szent Tamás-i igazságos háború elméletének a jelenléte.

Összegzés

Az igazságos háború elméletének hagyományos felfogása – mely a középkorban Aquinói Szent Tamáshoz, manapság pedig Michael Walzerhez kapcsolható – szerint egyes háborúk azért lehetnek igazságosak, mert valamilyen igazságtalanság előzi meg, és ezáltal igazolja őket. A háború igazolásának két, fentebb bemutatott középkori példája egyaránt az igazságosság fogalmát állítja a középpontba, amíg azonban az anonymusi és Temesvári Pelbárt-i elmélet a háború előtt elkövetett igazságtalan

42 Temesvári 1982, 220., 222., 223.

43 Uo. 222–223.

44 Uo. 223–224.

tettekből, azaz tényekből vezeti le a háború igazságosságát, addig a többek között az István- és László-legendákban megjelenő istenítéleti ideológia Isten speciális képességei alkalmazásának – a háborút lezáró, ahhoz képest utólagos – eredményéből (győzelem vagy vereség a háborúban). A két elmélet közül csak az elsőt szokás az igazságos háború elméletének hagyományos fogalma alá sorolni, holott a második elképzelésnek, az istenítéleti ideológia, is központi eleme az igazságosságra való hivatkozás. Ez alapján, úgy vélem, lehetséges kitégítani az igazságos háború elméletének a hagyományos fogalmát, és abban helyet találni az istenítéleten alapuló ideológiának is.

A bemutatott ideológiákat Nyugat-Európában elméleti igénnyel megírt munkák (többek között Sevillai Izidor és Aquinói Szent Tamás munkái) közvetítették a kortársaknak és az utókor számára, amelyek célja az ideológiák világos bemutatása volt. Az ideológiák Magyarországon is megjelentek, azonban itt azokat a hagiografikus, krónika-, geszta- és prédikációirodalom őrizte meg, nem pedig elméleti igénnyel megírt művek. Emellett azonban nagyarányú hasonlóságok találhatók az európai és a magyar ideológiák tartalmi elemei között. Ami eltérés mutatkozik, az vagy a speciális magyar őstörténetnek köszönhető (*Képes Krónika*, Anonymus), vagy egyszerűen annak, hogy az elmélet Magyarországon nem tisztán, hanem más, egyébként nyugaton is meglévő ideológiákkal összekeveredve került kifejezésre (Temesvári Pelbárt).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anonymus 1999. A magyarok cselekedetei.
In: Anonymus: *A magyarok cselekedetei* – Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. 7–86.
Budapest: Osiris.
- Aquinói Szent Tamás. A háborúról. 2014.
In Aquinói Szent Tamás: *A teológia foglalta II./II.* 40. kérdés. 264–269.
Budapest: Gede Testvérek Bt.
- Canning, Joseph 2002. *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450*. Budapest: Osiris.
- Barry, Brian 1967. *Political Argument*. London–New York: Routledge&Kegan Paul-The Humanities Press.
- Balogh József 1927. Szent István és a „Róma-eszme”. *Budapesti Szemle* 599 (1927): 89–95.
- Dallos Edina 2000. Adalékok a fehérlő monda értelmezéséhez. *Ethnográfia* 111 (1–2): 127–146.
- Engel Pál 2003. A honfoglalás és a fehérlő-monda „igaz története”.
In Engel Pál: *Honor, vár, ispánság*. 649–660. Budapest: Osiris Kiadó.
- Erdő Péter 2017. Hadviselés és háború a Katolikus Egyház tanításaiban.
Magyar Sion új folyam XI (2): 269–281.
- Györffy György 1993. *Krónikáink és a magyar őstörténet – Régi kérdések-új válaszok*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Isidore of Seville 2006. *The Etymologies*. Cambridge: CUP.
- Isidore of Seville 2018. *Sententiae*, transl. Thomas L. Knoebel. New York/Mahwah: NJ, The Newman Press.
- Képes Krónika. 1986. Ford. Bellus Ibolya. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Képes Krónika. 2004. Ford. Bollók János. Budapest: Osiris.
- Russell, Frederick H. 1975. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: CUP.
- Szent István király kis legendája. 1983.
In *Árpád-kori legendák és intelmek*, vál. és szerk. Érszegi Géza, 16–22.
Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Szent István király nagy legendája. 1983.
In *Árpád-kori legendák és intelmek*, vál. és szerk. Érszegi Géza, 23–33.
Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

- Szent István király legendája Hartvik püspöktől. 1983.
In *Árpád-kori legendák és intelmek*, vál. és szerk. Érszegi Géza, 34–53.
Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Szent István: Intelmek. 2014.
In *Szent István király Intelmei és Törvényei*. 13–33. Budapest: Szent István Társulat.
- Szent László király legendája. 1983.
In *Árpád-kori legendák és intelmek*, vál. és szerk. Érszegi Géza, 95–102.
Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Szűcs Jenő 1988. Szent István Intelmei: Az első magyarországi államelméleti mű.
In *Szent István és kora*, szerk. Glatz Ferenc, Kardos József, 32–53.
Budapest: MTA Történettudományi Intézet.
- Temesvári Pelbárt 1982. György vitéz.
In *Temesvári Pelbárt válogatott írásai*. 218–225. Budapest: Európa Könyvkiadó/ Helikon Kiadó.
- Temesvári Pelbár 2008. Szent László királyért: Harmadik beszéd az igazságos ítélkezésről az uralkodásban.
In *Középkori prédikációk Szent László királyról*, szerk. Madas Edit, 225–237.
Budapest: Romanika Kiadó.
- Tessore, Dag 2003. *A háború misztikája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tringli István 2017. Erőszak, hatalmaskodás, háború.
In *Magyarország hadtörténete*, főszerk. Hermann Róbert, szerk. Veszprémy László, I. kötet, 12–16.
Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Ujházi Lóránd, Horváth Tibor 2020. The Cult of Saint László (Saint Ladislaus) in the Hungarian Army.
Hadtudományi Szemle 13 (1): 193–210.
- Veszprémy László, szerk. 1999. *Az első és a második kereszties hadjárat korának forrásai*.
Budapest: Szent István Társulat.
- Veszprémy László 2019. *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon (XI–XIII. század közepe)*.
Budapest: Line Design.
- Wallace-Hadrill, J. M. 1975. "War and Peace in the earlier Middle Ages: The Prothero Lecture."
Transactions of the Royal Historical Society 25. 157–174.

Jobbágy Zoltán✧

Adaptáció és ami mögötte van...

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.75

Egy alapvetően biológiai terminológia, mint az adaptáció katonai használata komoly kihívás a szó hadtudománytól különböző tudományágakban kialakult mögöttes tartalma miatt. Az adaptáció, vagy magyarul alkalmazkodás olyan dinamikai elemeken nyugszik, mint a kialakulás és az önszerveződés. Meghatározó szerepet játszik benne a környezet, jellegét tekintve pedig nem központosított. Ezek és más sajátosságok az alkalmazkodás katonai terminológiaként való használatát nehezítik, ezért annak alapos vizsgálata indokolt. A tanulmányban a szerző erre tesz kísérletet.

KULCSSZAVAK: alkalmazkodás, biológiai evolúció, kialakulás, önszerveződés, katonai terminológia

Adaptation and what is beyond...

The military usage of a biological term such as adaptation poses a significant challenge due to its connotation, which comes from a field of science different from military science. Adaptation rests on dynamic elements, such as emergence and self-organization. Key to adaptation is the environment and it is inherently decentralized. These and other features make the use of adaptation as a military term difficult; therefore a thorough examination is needed, which the author attempts to deliver in this article.

KEYWORDS: adaptation, biological evolution, emergence, self-organization, military terminology

A Honvéd Tudományos Kutatóhely 2020. végén *A jövő lehetséges konfliktusai: adaptáció vagy kudarc* címmel tudományos konferenciát szervezett, amelyen az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar képviselőjeként a jelen írás szerzője is előadott. A konferencia címében szereplő *adaptáció* szó magyar megfelelője az *alkalmazkodás*. Az adaptáció-alkalmazkodás a biológiai evolúció egyik legfontosabb dinamikai eleme, meghatározó mechanizmusa. Egy alapvetően biológiai terminológia katonai használata komoly kihívás a szó hadtudománytól eltérő tudományágakban kialakult

✧ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar –
National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training;
e-mail: jobbagy.zoltan@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0003-4553-6397>

mögöttes tartalma miatt. Az adaptáció-alkalmazkodás olyan dinamikai elemeken nyugszik, mint a kialakulás és az önszerveződés. Meghatározó szerepet játszik benne a környezet, jellegét tekintve pedig nem központosított. Ezek és más sajátosságok az adaptáció-alkalmazkodás katonai terminológiaként való használatát nehezítik, ezért annak alapos vizsgálata indokolt. A tanulmányban a szerző célja hármas: részletezni a hadtudomány, az elméleti biológia és evolúcióbiológia között meglévő átfedés fontosabb elemeit; felvázolni a háború hagyományos hadtudományi megközelítése helyett az inter-, transz- és multidiszciplináris megközelítésben rejlő lehetőségeket; valamint indokolni a 21. század összetett biztonság- és védelempolitikai kihívásainak jobban megfelelő, árnyaltabb katonai gondolkodás szükségességét.

Globális kihívások

A globalizált világ állandóvá vált társadalmi és gazdasági megrázkódtatásai, a növekvő biztonsági kockázatok és egyéb bizonytalanságok új kihívások elé állítják, esetenként rendkívüli feladatokkal szembesítik az államot és a hadsereget. A bipoláris világrend szétesését követő időszak alacsony intenzitású, irreguláris és aszimmetrikus fegyveres konfliktusai egyértelművé tették, hogy a háború hagyományos értelemben vett hadtudományi megközelítése csak szűk tudományos mozgásteret biztosít.¹

A 2020-ban elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia szerint a globális biztonsági környezet alapvető változásokon megy keresztül. A formálódó, többpólusúvá váló világrend alakulása, a nemzetközi szereplők kapcsolatait befolyásoló szabályok átalakítására való törekvés, a biztonsági kihívások összetettsége és folyamatos változása, azok egyre globálisabbá váló jellege, a technológiai forradalom hatásainak kiszámíthatatlansága növekvő bizonytalanságot eredményeznek. A biztonsági környezet kiszámíthatatlanságainak csillapításában meghatározók a NATO és az EU stratégiai dokumentumai, amelyeket Magyarország saját magára vonatkozóan irányadónak tekint. A magyar politikai érdekek érvényesítésében, az ország szuverenitása és területi egysége szavatolásának alapvető intézményeként pedig fontos szereplő a Magyar Honvédség, amely a haza védelme mellett aktívan hozzájárul a transzatlanti, valamint az európai biztonság erősítéséhez.²

A globális biztonsági környezet kihívásainak megfelelő képességek létrehozását, egyes megszűnt képességek tudatos visszaépítését szolgálja a Magyar Honvédséget érintő átfogó, rendszer szintű fejlesztésként a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program. A program eredményeként a Magyar Honvédség rövid figyelmeztetési időn belül reagálókésszé, békeidőben hiteles elrettentő erővé, válsághelyzetben vagy az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke szerinti művelet esetén pedig hatékony védelmet és segítségnyújtást kifejteni képes haderővé válik. Az átfogó haderőfejlesztés eredményeként a Magyar Honvédség nemzetközi kötelezettségek és nemzeti feladatok végrehajtását támogató, regionális szinten is meghatározó szereplő lesz.

1 Fekete 2016, 25–30.

2 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája „Biztonságos Magyarország egy változókéony világban”. *Magyar Közlöny*, CXLVII (2020/81): 2101–2104.

Magyarország hibrid támadásokkal szembeni ellenálló képességét pedig erősíti a honvédelmi és rendvédelmi erők szoros együttműködése, valamint az információs és kiberhadviselést lehetővé tevő infokommunikációs rendszerek védelme.³

A már említett kihívások ellenére Magyarország biztonsági helyzete jelenleg szilárd, azonban a kihívások folyamatos változása és intenzitása, a változások egyes tendenciái fokozatos romlást vetítenek előre. A válságok korai előrejelzés nélkül, gyorsan és számottevő figyelmeztetési idő nélkül alakulhatnak ki és terjedhetnek át. A konfliktusok kialakulása egyre inkább olyan töréspontok mentén foghatók meg a legjobban, mint a szimmetria/aszimmetria, alacsony/magas intenzitás, állami/nem állami szereplők, reguláris/irreguláris háború vagy hagyományos/nem hagyományos hadviselés, amelyekben megjelenik a katonai és nem katonai eszközök egyidejű, hibrid alkalmazásának változatos kombinációja. A töréspontokban és azok környékén elmosódik a béke és a háború közötti éles határvonal, nehezen áttekinthető, háborús küszöb alatti, szürkezónás átmeneti állapotok jöhetnek létre. A fennálló nemzetközi rend meggyengítésére és megváltoztatására törekvő állami- és nem állami szereplők lehetőségeit a globalizáció nagymértékben felerősíti. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azonban a hagyományos konfliktusok kialakulásának, vagy váratlan támadás bekövetkezésének a lehetőségét sem. Ez különösen veszélyes, mivel a globalizáció eredményeként a konfliktusok tér- és időbeli kirobbanásának, valamint jellegének előre jelezhetősége lecsökken. A NATO jelentette kollektív védelem mellett ezért erősíteni kell az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikáját, a közös biztonság- és védelempolitikát pedig hatékonyabbá kell tenni.⁴

Magyarország érdeke, hogy regionális szinten részt vegyen, esetleg vezető szerepet töltsön be különböző többnemzeti kötelekekben és egyéb képességfejlesztési kezdeményezésekben. Ebben kulcsszerep jut a magas szintű kutatás-fejlesztésnek, az innovációnak, valamint az információs és tudásalapú társadalom igényeit kielégítő, alapvetően a Nemzeti Közszolgálati Egyetem karain megvalósuló katonai, rendészeti és közigazgatási felsőoktatásnak. A Magyar Honvédség fejlesztésével párhuzamosan szükséges egy olyan hazai védelmi innovációs rendszer megteremtése, amely lehetővé teszi a védelmi tervező rendszerek végrehajtási sebességének növelését, az innovatív fejlesztések gyors és szakszerű létrehozását, valamint az ilyen megoldások haderőben történő elterjesztését. A haderőfejlesztés, a kutatás-fejlesztés, valamint a katonai felsőoktatás korszerűsítése eredményeként a Magyar Honvédség mind önállóan, mind szövetségi együttműködésben képessé válik fegyveres agresszió elhárítására, valamint hibrid támadások kivédésére irányuló erőfeszítések támogatására. A haderőfejlesztés célja, hogy a Magyar Honvédség 2030-ra jól felszerelt és kiképzett erőkkel, rugalmas, hatékonyan alkalmazható, telepíthető és fenntartható, az együttműködést szükséges mértékben lehetővé tevő képességekkel

3 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája „Biztonságos Magyarország egy változékony világban” 2101–2105.

4 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája „Biztonságos Magyarország egy változékony világban” 2107–2112.; Jobbágy 2013, 15.; Porkoláb 2019, 3–12.

rendelkezzen. A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program eredményeként országvédelmi és válságkezelési feladatai mellett a Magyar Honvédség alkalmassá válik egy tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet, vagy a terrorveszély-helyzet kezeléséhez történő hozzájárulásra, a hibrid támadások elhárításában való szerepvállalásra, valamint természeti vagy ipari katasztrófák következményeinek felszámolásában való közreműködésre. A Magyar Honvédség kapacitásai lehetővé teszik hatások kiváltását szárazföldön, levegőben és a kibertérben egyaránt.⁵

A 2012-ben elfogadott Nemzeti Katonai Stratégia (NKS) kiemeli, hogy a Magyar Honvédség korszerűsítése során alapvető fontossággal bír a nemzetközi környezetben megszerzett tudás és tapasztalat hasznosítása. Ez azért fontos, mivel hibrid támadásokra csak olyan haderő képes sikeres válaszokat adni, amelynek állománya magas színvonalú képzésben és kiképzésben részesült. A Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon folyó katonai felsőoktatás folyamatban lévő korszerűsítése, a nemzeti tisztképzés új rendszerének kialakítása során a nemzetközi környezetben megszerzett gyakorlati tapasztalatok feldolgozása, szakirodalommal való összevetése és megosztása továbbra is kiemelt fontossággal bír.⁶ A globális biztonsági környezet változásai eredményeként végrehajtandó műveletekre nagy valószínűséggel eltérő kultúrájú, megosztott társadalommal, elmaradott infrastruktúrával és államszervezettel rendelkező országokban kerül sor. Mivel az ilyen műveleti környezetben kiemelt jelentőséggel bír a haderő megfelelő felkészítése és kiképzése a várható viszonyokra, különös figyelmet kell fordítani a hadtudomány és más tudományágak közötti átfedésekben megvalósuló inter-, transz- és multidiszciplináris megközelítés nyújtotta lehetőségek kiaknázására, valamint az ebből fakadó együttes hatások által árnyaltabbá és mélyebbé váló katonai gondolkodás nyújtotta elméleti tudás gyakorlati alkalmazására.⁷

A szimmetria/aszimmetria, alacsony/magas intenzitás, állami/nem állami szereplők, reguláris/irreguláris háború vagy hagyományos/nem hagyományos hadviselés jelentette töréspontok mentén kirobbanó konfliktusok alapvetően alacsony intenzitású, aszimmetrikus és irreguláris műveletekben öltenek testet. Szélsőséges esetekben az ilyen jellegű műveletek a szembenállást az intézményi térből a társadalmi és az egyéni térbe helyezik át. Megjelenik bennük a terror és az ellenterror, valamint az ellenség teljes megsemmisítésének célja. A lakossággal való nem megfelelő bánásmód eredményeként az intézményi térből a társadalmi és az egyéni térbe átszivárgó erőszak abszolút jelleget ölthet. Ez a műveletek olyan hagyományos, statikus alapját kérdőjelezi meg, mint a háború és a béke különválasztása, a katona és a civil megkülönböztetése, az ellenség és a bűnöző elhatárolása, valamint az államok közötti és az államon belüli háború szétválasztása. A társadalmi és az egyéni tér előtérbe kerülése eredményezi a tér-idő hagyományos hadviseléstől eltérő értelmezését, a meglévő

5 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája „Biztonságos Magyarország egy változékony világban” 2110–2115.

6 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról. 1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. Magyar Közlöny, CXL (2013/1): 21–22.

7 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról. 1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. 22–24.

társadalmi struktúrák széttúzását, a bel- és a külpolitikai kontextus összemosódását, valamint a hadviselést támogató technikai-ipari háttér megváltozását.⁸ Az alacsony intenzitású, aszimmetrikus és irreguláris műveletek során ugyan érvényesek az alapvető hadművelési elvek és megfontolások, de azok sok esetben különleges körülmények között és indirekt módon érvényesülnek, esetenként paradox módon jelentkeznek.⁹

Háború és evolúció

Az elmúlt években népszerűvé vált a biztonság- és védelempolitikai kihívások, a szimmetria/aszimmetria, alacsony/magas intenzitás, állami/nem állami szereplők, reguláris/irreguláris háború, vagy hagyományos/nem hagyományos hadviselés jelentette töréspontok mentén kirobbanó konfliktusok alapvetően alacsony intenzitású, aszimmetrikus és irreguláris műveletek összetett kihívásainak jobb megértése érdekében egyes biológiai szak kifejezések használata. Megfigyelhető a hadtudomány egyes területeinek részleges vagy teljes összekapcsolása a biológiai evolúcióval foglalkozó olyan tudományágakkal is, mint az elméleti biológia vagy evolúcióbizológia.¹⁰ Példaként említhető az is, hogy a NATO különböző hivatalos összhaderőnemi kiadványai tele vannak olyan kifejezésekkel, mint *konfliktus evolúció*, *hadjárat evolúció*, *evolúciós jellegű hadviselés*, *képességek evolúciója*, *szerepek evolúciója*, *evolúciós szintek*, vagy *tisztító-tartó-építő műveletek evolúciója*.¹¹

A felületes szemlélő által könnyen észrevehető, hogy a biológiai evolúcióhoz hasonló módon a háború is egy olyan folyamat, amely időben nehezen bontható egyedi pontokra vagy lépésekre. A katonák és az ökológusok egyaránt olyan mechanizmusokat vizsgálnak, amelyek az élet nyers valóságát, a halált és a túlélést tükrözik. Biológiai értelemben a háború olyan fajon belüli, *intraszpecifikus* konfliktusként értelmezhető, amely nyitott nagyrendszerként a lényegi elemeket tekintve önszerveződő, élő, valamint folyadékszerű. Az abban részt vevő elemek közötti kölcsönhatás eredményeként pedig dinamikusan változó közös fejlődési lehetőségekkel kell számolni. A háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóság természetesen már Darwinnak is feltűnt. A *fajok eredete* című művében olyan kifejezéseket használt, mint *harc* (micsoda harc, harc világa, figyelte a harcot, az élet nagy harca, dúló harc, nőstényekért folytatott harc, harc törvénye, kemény lesz a harc, természetben folyó harc), *háború* (az élet nagy háborúja, természetben folyó háború), *ütközet* (egyik ütközet a másik után, ütközet helyszíne) és *csata* (győztek a csatában).¹² A háború és a biológiai evolúció összevetésének egyik első komoly tudományos terméke Georg Friedrich

8 Schmitt1963, 32–38. <http://obinonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf> (Letöltés ideje 2014. 11. 20.).

9 Heydte 1986, 16–22.; Jobbágy 2017, 20–24.; Bakos 2015, 41–44.; AJP-3.4.4 (A) Allied Joint Doctrine for Counter-Insurgency. 2016, A-1–A3.

10 Watts 2004.

11 AJP-01(D) Allied Joint Doctrine. 2010, 2–9, 2–14.; AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations. 2009, 1–5, 6–11.; AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN). 2011, 4–10, 5–17, 5–18, A-6.

12 Darwin 2004, 24., 78., 80., 81., 87., 112., 124., 126., 189., 251., 319., 332. <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf> (Letöltés ideje: 2016. 08. 25.).

Nicolai, a Berliini Egyetem orvos professzora által 1917-ben kiadott *A háború biológiája, egy német természettudós megfigyelései* című könyv. A könyvben a szerző külön fejezetekben foglalkozott a háborús ösztönnel, a háború és a létért folyó küzdelem, valamint a háború és a természetes kiválasztódás összehasonlításával. Nicolai a hazafiaság eltérő formáit a fajok különbözősége mentén közelítette meg, összehasonlította az önzetlenség (altruizmus) szerepét a háborúban és a biológiai evolúcióban, a világot pedig élő szervezetként értelmezte.¹³

A háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóság felismerésére további példával szolgál Hugh Cott, aki *Az állatok alkalmazkodó színezete* című művében a biológiai evolúciót, a létért folyó küzdelmet, a benne alkalmazott módszerek változatosságát fajok között dúló háborúként értelmezte.¹⁴ Más biológusok a biológiai evolúcióból levonható tanulságokat közvetlenül felhasználhatónak vélték a nemzetbiztonság minden területén, beleértve a terrorizmus elleni harcot, a természeti katasztrófák, valamint a különböző járványok leküzdését.¹⁵ A háború és a biológiai evolúció között meglévő hasonlóság vizsgálata lehetővé teszi napjaink alacsony intenzitású és aszimmetrikus fegyveres konfliktusai során előtérbe került irreguláris hadviselésben központi szerepet játszó hadműveleti alkalmazkodás, valamint a különböző ellenálló csoportok létrejötte és eltűnése dinamikájának jobb megértését is.¹⁶

A biológusok mellett a katonák is felfigyeltek a háború és a biológiai evolúció között meglévő hasonlóságra. John Boyd amerikai katonai gondolkodó egyenesen arra a következtetésre jutott, hogy bármely háborúra vonatkozó kérdés természetes módon kapcsolódik a biológiai evolúcióhoz, mivel mind a háború, mind a biológiai evolúció alapvetően konfliktusról, túlélésről és hódításról szól.¹⁷ Thomas E. Lawrence, azaz Arábiai Lőrinc *A Bölcsesség hét pillére* című művében is arra a következtetésre jutott, hogy a háború és a biológiai evolúció összevethető. Szerinte a háborúnak van egy biológiai eleme, ami nem fejezhető ki matematikai képletekkel, és nem számszerűsíthető. A biológiai evolúcióhoz hasonlóan a háború is tele van ismeretlen változókkal, rögzítetlen körülményekkel, rendezetlen kapcsolatokkal, érzékeny kölcsönhatásokkal, illogikus eseményekkel, különböző balesetekkel és tervezhetetlen véletlenekkel.¹⁸

A háború és a biológiai evolúció közötti hasonlóság, valamint a biológiai elem jobb megértéséhez egy másik amerikai katonai gondolkodó, Barry D. Watts egyenesen az evolúcióbiológiát hozta fel példának. Szerinte az evolúcióbiológia messzemenően alkalmas mind a Clausewitz által használt súrlódás, mind a Thomas E. Lawrence által megfogalmazott biológiai elem belső dinamikájának jobb megértéséhez.¹⁹ Hasonló módon bizonyult hasznosnak a háború és a hadműveletek belső dinamikájának, az oksági kapcsolatok fellazulásának, a kauzalitás–korreláció–kovariancia

13 Nicolai 1918.
<https://ia801406.us.archive.org/14/items/biologyofwar00nicouoft/biologyofwar00nicouoft.pdf>
 (Letöltés ideje: 2017. 10.17.).

14 Cott 1957, xi–xii.

15 Sagarin, Taylor 2008.; Sagarin 2012.

16 Johnson 2013.

17 Boyd 1986, 11. www.d-n-i.net/boyd/pdf/poc.pdf (Letöltés ideje 2014. 09. 15.).

18 Lawrence 1997, 101.

19 Watts 2004, 3–4., 22., 37., 43–48, 49–55, 60–61.

viszonyrendszerének jobb megértéséhez a biológiai evolúcióra, azon belül is a populációgenetikára és a populációökológiára vonatkozó ismeretek átvétele.²⁰

Közös sajátosságok

A háború természetének leírására Clausewitz is alkalmazott biológiai megközelítést, mivel azt egy színét folyamatosan váltó kaméleonhoz hasonlította. A *Háborúról* című főművében központi szerepet kap a háború természetes velejárója, az erőszak. Szerinte a háború nem létezik erőszakos magatartás nélkül, amely a kedély szülte érzületből fakad. A kedély szülte érzület és az értelem szülte szándék, a szereplők egymás elleni tevékenysége, valamint a rendelkezésre áll erők és eszközök egymásnak feszülése között meglévő kapcsolatokat Clausewitz a háború kölcsönhatásaiként határozta meg, ami az erőszak végletekig való fokozását eredményezi.²¹ Clausewitz azt is megfigyelte, hogy a háborúban az események nem folyamatosak, hanem lökésszerűek. A heves összecsapásokat megszakítják a megfigyelés szakaszai, amely során mindkét fél védelemben van. Ezt a jelenséget a háború dinamikus törvényeként definiálta. Szerinte tétlenségi és reagálási periódusok váltakoznak cselekményekben dús periódusokkal, mivel a hadviselés aktív szakaszai mindig összekeverednek a pihenés nagyobb vagy kisebb szakaszaival. Ez a folytonos ciklus a háború fontos tulajdonsága. Kiemelte azonban, hogy a ciklus során a krízis a háború valódi állapota, az egyensúly nem más, mint reflex. Clausewitz szerint a háború két végpont, a stabilitás és a káosz között mozog. A mai katonai terminológia a háború ezen sajátosságának leírására az *összetett alkalmazkodó rendszer* kifejezést használja.²²

Kutatások bizonyítják, hogy az emberi viselkedés biológiai megközelítése jobban értelmezhetővé teszi az együttműködés és a konfliktus közötti kapcsolatot, és a háború egyes sajátosságait is árnyaltabban tudja értelmezni. Függetlenül attól, hogy a háború értelmezése Clausewitz gondolatain keresztül történik, vagy hivatkozási alapként az összetett alkalmazkodó rendszer szolgál, esetleg a biológiai evolúcióval való hasonlóság kerül előtérbe, időtlen és állandó sajátosságok jönnek elő. Mind a biológiai evolúció, mind a háború rendkívül összetett folyamatokat takar, amelyekben meghatározó szerepet játszik az erőszak.²³ A biztonság- és védelempolitikai kihívások, a szimmetria/aszimmetria, alacsony/magas intenzitás, állami/nem állami szereplők, reguláris/irreguláris háború vagy hagyományos/nem hagyományos hadviselés jelentette töréspontok mentén kirobbanó konfliktusok alapvetően alacsony intenzitású, aszimmetrikus és irreguláris műveletei olyan összetett alkalmazkodó rendszerek közötti kölcsönhatásokat takarnak, amelyekben az események a különböző szinteken található szereplők egymásra hatása eredményeként alakulnak ki. Az ilyen kölcsönhatások sokasága miatt az események alakulását meghatározó mechanizmusok csekély mértékben vannak központi ellenőrzés alatt, és inkább a különböző szintek egymást keresztező kapcsolatainak eredményeként jönnek létre.

20 Jobbágy 2009.

21 Clausewitz 1999, 14–15., 33–34.

22 Clausewitz 1989, 257–262. Angolul *complex adaptive system*, rövidítve CAS.

23 Jobbágy 2017, 176–192.; Goldstein 1999, 49–72.

A biológiai evolúcióhoz hasonlóan ezért a háború is tartalmaz olyan újdonságokat és meglepetéseket, amelyek a Clausewitz által is jelzett egyensúlytól távoli állapot miatt jönnek létre, és folyamatos alkalmazkodást követelnek meg. A mechanizmusok alakulása szempontjából meghatározó visszacsatolások eredményeként létrejövő dinamika pedig a folyamatosan változó sajátosságok és események irányába mutat.²⁴

A biológiai evolúció és a háború egyaránt szól átalakulásról, amelyben az alkalmazkodás központi szerepet játszik. Az alkalmazkodás nem csak megfelelő válaszok adását jelenti, hanem kiterjed a válaszadás képességének a fenntartására is. Az alkalmazkodás nem képzelhető el elágazások és szétválások, a környezeti feltételek változása, valamint nem várt események hatásai nélkül. Az alkalmazkodás folyamatában meghatározó szerepet játszik a változatosság, az öröklődés, a kiválasztódás és az idő. A változatosság eredményeként az egyedek genetikai összetétele különbözik egymástól, ezért fizikai megjelenésük is eltérő. Az öröklődés során szülőként egy faj egyedei a génkészletük egy részét átadják az utódoknak. Kiválasztódás során meghatározó, hogy eltérő genetikai összetételük miatt egyes egyedek a változásokra sikerebben reagálnak. A kiválasztódás eredményeként az idő múlásával az alkalmazkodásra képes fajoknál kisebb-nagyobb változás állhat be.²⁵ A biológiai evolúció, a biztonság- és védelempolitikai kihívások, valamint a háború szövevényes folyamatai tele vannak olyan elágazásokkal, amelyek a folyamatosan változó környezet jelentette körülmények hatásainak eredménye.²⁶

Evolúciós mechanizmusok

Clausewitz A *háborúról* című főműve nyolcadik könyve harmadik fejezetében a háború elemeinek egymástól való kölcsönös függőségét részletezte. Egyértelművé tette, hogy a háború esetében a logikai és matematikai alapú tudományos elemzések kevésbé használhatók. A háború megvívása szerinte művészet, és olyan készségek meglétét követeli meg, amelyek különbséget tudnak tenni az alkotó elemek és a közöttük fennálló kapcsolatok végtelen sokasága között, így téve lehetővé a legfontosabb és döntő tényezők meghatározását. Ez éles ellentétben áll a szigorú logikai alapon történő megközelítéssel, és az ösztönös összehasonlítást követeli meg. A távoli és nem fontos elemek, közvetlen kapcsolatok helyett ezért előnyben kell részesíteni a közvetlen és fontos elemeket, valamint a közöttük lévő kapcsolatokat.²⁷ A háború eseményei szerinte nem számszerűsíthetők és nem jelezhetők előre, ezért nehezen állíthatók fel használható leírások, magyarázatok és modellek. A háború eseményei szerkezeti szempontból megjósolhatatlanok, mivel az információ eloszlása és megoszlása mindig korlátozza a rendelkezésre álló ismeretet. Ezen sajátosság eredményezi azt, hogy egyesek szerint az elméleti biológia és evolúcióbiológia a számszerűsítő tudományoknál jobb alapot nyújthat a háború átfogóbb megértéséhez.²⁸

24 Levin 1998, 431–436.

25 Broder, Ghalambor 2018, 116–123.; Thanukos 2008, 281–286.; Ovington 1900, 411–420.

26 Cole 1919, 247–257.

27 Clausewitz 1989, 257–262.

28 Watts 2004, 49–56.

A biológiai evolúcióban két, egymással szoros kapcsolatban álló mechanizmus, a kialakulás és az önszerveződés meghatározó szerepet tölt be. A kialakulás alulról felfelé szerveződő, ezért nehezen előre jelezhető folyamatok összességét jelenti. A folyamat eredményének bármely módon való vizsgálata inkább nyújt betekintést a rendszer egészének dinamikájába, mint szolgál magyarázattal a rendszert alkotó elemek dinamikai sajátosságainak megértéséhez. A biológiai evolúciót meghatározó, térben és időben folyamatosan változó tényezők sokasága miatt a kialakulás nem átmeneti jellegű, és nem teszi lehetővé oksági alapú előrejelzések származtatását. A tényezők hatásainak ellensúlyozása és a közömbösítése miatt a kialakulás során esetenként váratlan és meglepő eredmények szülehetnek, amelyek nem foghatók fel a tényezők összegeként.²⁹ A kialakuláshoz hasonló evolúciós mechanizmusként az önszerveződés is több szinten valósul meg térben és időben. Az önszerveződés olyan önszabályozások összeségeként értelmezhető, amely központi irányítás nélkül működik. Önszerveződés az alkalmazkodás minden szintjén jelentkezik, és lényegében egyenletlenül jelentkező környezeti változásokhoz való dinamikus igazodást jelent, amelyben a helyi információ általános elveket követve kerül feldolgozásra, ezért korlátozott tartalommal bír.³⁰

Biológiai értelemben tehát az alkalmazkodás egy alulról felfelé mutató, önszerveződő folyamat. Paraméterei nem tervezhetők, így nem jelezhetők feltétlenül előre, mivel a környezeti feltételekre adott válaszok összeségeként és nem összegeként jelentkezik. Az alkalmazkodás biológiai értelemben szabálytalan és rendszertelen változásokhoz való dinamikus igazodást tesz lehetővé, amely helyi információk alapján és általános elvek mentén egyszerre folyik minden szinten. A kialakulás és önszerveződés egyértelműsíti, hogy nyitott és szétszóró, azaz változó energiájú rendszerként a biológiai evolúció történései nagyban függenek a környezeti feltételek változásaitól. A környezet soha nincs nyugalmi állapotban, hanem folyamatosan – néha gyorsan, néha lassan változva – kényszeríti ki az alkalmazkodást. A folyamatban meghatározók az alkalmazkodáson belüli kölcsönhatások, a környezet és az alkalmazkodás közötti kölcsönhatások, valamint a környezeten belüli kölcsönhatások. A kölcsönhatások azt is egyértelművé teszik, hogy az alkalmazkodás és a környezet egymásra utaltsága az input-output vonatkozásában akár aránytalan kapcsolatot is eredményezhet. A környezet tehát nemcsak egyszerűen van, hanem nem előrelátható módon változik.³¹

A biológia evolúció során az alkalmazkodás alapvetően dinamikus jellemzőkkel bíró többváltozós ökológiai rendszerekben zajlik. Az alkalmazkodás nem központosítottan folyik, mivel nem vesznek benne részt alkotók vagy mérnökök. Az alkalmazkodás térben és időben komoly következményeket vonhat maga után. Az alkalmazkodás és a környezet közötti feljebb felvázolt kapcsolat pedig egyértelművé teszi, hogy az alkalmazkodás egyrészt különböző szinteken valósul meg, másrészt egy adott szinten megjelenő tulajdonságok nem feltétlenül jelezhetők előre más szintekről vagy a megelőző körülményekből. A létrejövő új tulajdonságok akár függetlenek

29 Goldstein 1999, 49–72.; Stacey 1996, 296–297.; Axelrod, Cohen 1999, 11–15.; Cohen 1988, 577–584.

30 Cilliers 1998, 89–95.; Krohn, Küppers 1989, 155–156.; Fuchs 2003, 135.

31 Emery, Trist 1965, 21–32.; Moffat 2003, xiii.; Green, Newth 2001, 2–6.; 1997, 20–25.

is lehetnek egymástól, mivel a különböző szintek közötti kapcsolat összességi és nem összegszerű változást eredményezhet. A kialakulás és az önszerveződés egyaránt tartalmazhat oksági és véletlenszerű kapcsolatokat, azért az alkalmazkodás bizonyos szerkezeti sajátosságok esetében mindig újszerű eredményekkel járhat.³²

Bármennyire elegáns is, amely esetenként az alkalmazkodás eredményeként létrejön, biológiai értelemben az alkalmazkodás nem más, mint korábbi lépések eredményeként kialakult másodlagos vagy járulékos problémák folyamatos kiigazítása. Ebbe beletartozik az esetlegesen kialakult szarvashibák számtalan kis részleteinek folyamatos kisöprése, evolúciós zsákutcák jelentette veszélyek és következményeinek felszámolása, a változások kezdeti nyers eredményeinek folyamatos finomítása, lényegében ad hoc módosítások post hoc javítgatása evolúciós „férceléssel” és „tákolással”. A háborúban jelenlévő fércelésre és tákolásra a különböző korok csatái is bőven szolgálnak példával. Az 1806-os jéni győztes csata során Napóleon semmit nem tudott a nap fő harctevékenységről. Két hadtestjéről teljesen megfeledkezett, nem adott parancsot egy harmadiknak és valószínűleg egy negyediknek. Egy ötödik pedig meglepte a tevékenységével, és ezeken túlmenően egy vezető beosztottja olyan fokú engedetlenséget tanúsított, amely bárki mást a kivégzőosztag elé vitt volna.³³

Az alkalmazkodásban rejlő lehetőségek széles skáláját katonai szempontból Liddell Hart fogalmazta meg a legjobban, azonban a biológiai áthallás nála is egyértelmű: *„ahelyett, hogy az egyént tömeggé gyúrjuk individualitása és gondolatai elnyomásával, a vezetésnek ... csak akkor van hatása, villámló hatása, ha magához emeli az individualitást és bátorítja a gondolkodást. A közös tett érdekében elég, ha a tömeget irányítjuk; közös fejlődés csak az egyéni gondolatok szabadsága és támogatása árán lehetséges. Sem az egyén, sem a tömeg nem számít, hanem a sokaság.”*³⁴

Összefoglalás

A biztonság- és védelempolitikai kihívások, valamint a háború biológiai megközelítésének egyik legfontosabb tanulsága, hogy a katonák felismerjék a környezeti változásokra adandó ellentmondásmentes válaszok szükségességét, valamint észre vegyék a tanulásban rejlő lehetőségeket. Alkalmazkodni kell, mivel ez teszi lehetővé a külső kihívások sokfélesége és az alkalmazkodást lehetővé tevő belső változatosság összehangolását, a környezet változásai jelentette küzdelem sikeres megvívását. Biológiai értelemben a háború egy nyitott és dinamikus folyamat, amely mindig több és sok esetben véletlenszerűen változó lehetőséget hordoz magában. Fontos megjegyezni, hogy az alkalmazkodás nem feltétlenül jelent gyors folyamatot, az innováció pedig kifejezetten ritka jelenség. Az alkalmazkodás jelentős genetikai változást eredményez, és komoly morfológiai, azaz alkati átalakulást vonhat maga után. Fontos azt is kiemelni, hogy a földtörténet évszázmilliói során a sikeres alkalmazkodás sem

32 Emmechie, Köppe 1997, 83–100.; Goldstein 1996, 162–168.; Scotti, Ciocchetta and Jordan 2013, 160–183.

33 Dawkins 2009, 168-175.; Creveld 1985, 96.

34 Liddell Hart 1938, 356.

mentette meg fajok nagyrészét az eddigi öt, nagyjából százmillió évenként bekövetkezett kihalási hullám során.

A biztonság- és védelempolitikai kihívások, a folyamatosan változó biztonsági környezet újból és újból kihívások elé állítja az államot és benne a hadsereget. Az elmúlt évtizedek során egyértelművé vált, hogy a hagyományos hadtudományi megközelítés ehhez szűk szellemi mozgásteret biztosít. A globalizált világ állandóvá vált társadalmi és gazdasági megrázkódtatásai, a növekvő biztonsági kockázatok és bizonytalanságok az államot, a kormányzatot és a hadsereget rendkívüli feladatokkal szembesítik. Az inter-, transz- és multidiszciplináris megközelítésben rejlő lehetőségek a 21. század összetett biztonság- és védelempolitikai kihívásainak jobban megfelelő, árnyaltabb katonai gondolkodást tesznek lehetővé.

A biztonság- és védelempolitikai kihívásokhoz való alkalmazkodás, a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program keretében beszerzésre került új haditechnika sikeres üzemeltetése megköveteli az egyszerű gondolkodás mellett az összetett gondolkodás előnyben részesítését. Szükségessé teszi a mechanisztikus megközelítés helyett az organikus megközelítés fontosságának felismerését, a statikus rendszerek ismeretének viszonylagossá tételét és a dinamikus rendszerek beható tanulmányozását. Megköveteli továbbá a meghatározottságok viszonylagossá tételét és a valószínűségekből rejlő lehetőségek jobb megértését. Az egyformaság és egységeség iránti igény helyett pedig a változatosság és a sokrétűség előtérbe helyezését. Az inter-, transz- és multidiszciplináris megközelítésben rejlő tudományos lehetőségek kiaknázása teszi lehetővé, hogy a Magyar Honvédség személyi állománya, azon belül is a tisztii állomány, szellemileg felnőjön a beszerzett és beszerzésre tervezett ultramodern haditechnikához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. *Magyar Közlöny* CXLVII (2020/81): 2101–2119.
- 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról.
1. sz. melléklet: Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. *Magyar Közlöny* CXL (2013/1): 21–28.
- AJP-01(D) Allied Joint Doctrine. Brüsszel, NATO Standardization Agency, 2010.
- AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations. Brüsszel: NATO Standardization Agency, 2009.
- AJP-3.4.4 (A) Allied Joint Doctrine for Counter-Insurgency.
Brüsszel: NATO Standardization Agency, 2016.
- AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN).
Brüsszel: NATO Standardization Agency, 2011.
- Axelrod, R. and Cohen, M. D. 1999. *Harnessing Complexity, Organizational Implications of a Scientific Frontier*. New York: The Free Press.
- Bakos Csaba Attila 2015 Hagymányostól eltérő hadviselés, hagymányostól eltérő vezetészemlélet. *Társadalom és Honvédelem* 19 (3): 41–52.
- Boyd, John 1986. Patterns of Conflict, December 1986. www.d-n-i.net/boyd/pdf/poc.pdf
- Broder, Dale E. and Ghalambor, Cameron K. 2018. "Authentic Science with Live Organisms Can Improve Evolution Education." *The American Biology Teacher* 8 (2): 116–123.
- Cilliers, P. 1998. *Complexity and Postmodernism, Understanding Complex Systems*. Abingdon-on-Thames: Routledge.

- Clausewitz, Carl von 1989. *On War*. Princeton: Princeton University Press.
- Clausewitz, Károly 1999. *A háborúról*. Veszprém: Göttinger Kiadó.
- Cohen, J. E. 1988. "The Counterintuitive in Conflict and Cooperation." *American Scientist* 76 (6): 577–584.
- Cole, L. J. 1919. "Biological Philosophy and the War." *The Scientific Monthly* 8 (3): 247–257.
- Cott, Hugh B. 1957. *Adaptive Coloration in Animals*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Crevelde, Martin van 1985. *Command in War*. Cambridge: Harvard University Press.
- Darwin, Charles: *A fajok eredete, Természetes kiválasztás útján*.
Budapest: Neumann Kht. <http://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf>
- Dawkins, R. 2009. *The Greatest Show on Earth*. New York, The Free Press.
- Emery, F. E. and Trist, E. L. 1965. "The Causal Texture of Organizational Environments." *Human Relations* 18 (1): 21–32.
- Emmechie, C. and Köppe, S., Stjernfelt, F. 1997. "Explaining Emergence: Towards an On-tology of Levels." *Journal for General Philosophy of Science* 28 (1): 83–100.
- Fekete Csanád 2016. Információ és hadviselés, háború a kognitív hadszíntéren I. *Szakmai Szemle* 11 (3): 25–30.
- Fuchs, C. 2003. "Structuration Theory and Self-Organization." *Systemic Practice and Action Research* 16 (2). 133–167.
- Goldstein, J. 1996. "Causality and Emergence in Chaos and Complexity Theories." In *Nonlinear Dynamics in Human Behaviour*, ed. by W. Sulis, A. Combs, 161–190. Singapore: World Scientific.
- Goldstein, J. 1999. "Emergence as a Construct: History and Issues." *Emergence* 1 (1): 49–72.
- Green, D. G. and Newth, D. 2001. "Towards a theory of everything? – Grand challenges in complexity and informatics." *Complexity International* 8 (1): 1–12.
- Heydte, Friedrich August Freiherr von der 1986. *Modern Irregular Warfare in Defense Policy and as a Military Phenomenon*. New York: New Benjamin Franklin House.
- Jervis, R. 1997. "Complex Systems: The Role of Interactions." In *Complexity, Global Politics and National Security*, ed. by D. S. Alberts, T., J. Czerwinski, 20–31. Washington: Washington, National Defence University.
- Jobbágy Zoltán 2013. A felkelők elleni műveletekről: Egy elfeledett klasszikus: Bernardo de Vargas Machuca. *Honvédségi Szemle* 141 (2): 15–18.
- Jobbágy Zoltán 2017a. David Galula és a felkelés ellenes műveletek elmélete és gyakorlata francia megközelítésben. *Hadtudományi Szemle* 10 (4): 82–97.
- Jobbágy Zoltán 2017b. Háború, hadviselés és a biológiai antropológia. *Hadtudományi Szemle* 10 (2): 176–192.
- Jobbágy, Zoltan 2009. *From Effects-based Operations to Effects-based Force: On Causality, Complex Adaptive System, and the Biology of War*. PhD értekezés, Leiden.
- Johnson, Dominic 2013. *Evolutionary Models of Irregular Warfare*. The University of Edinburgh, Final Report (AFRL-AFOSR-UK-TR-2013-0001.)
- Krohn, W. and Küppers, G. 1989. "Self-organization: A new approach to evolutionary epistemology." In *Issues in Evolutionary Epistemology*, ed. by K. Hahlweg, C. A. Hooker, 151–170. New York: State University of New York Press.
- Lawrence, T. E. 1997. *Seven Pillars of Wisdom*. Ware, Wordsworth Classic of World Literature.
- Levin, S. A. 1998. "Ecosystems and the Biosphere as Complex Adaptive Systems." *Ecosystems* 1 (5): 431–436.
- Liddell Hart, Basil H. 1938. *Through the Fog of War*. London: Faber and Faber Ltd.
- Moffat, J. 2003. *Information Age Transformation Series: Complexity Theory and Network Centric Warfare*. Washington: CCRP Publication Series.
- Nicolai, Georg Friedrich 1918. *The Biology of War*. New York: The Century Co.
<https://ia801406.us.archive.org/14/items/biologyofwar00nicouoft/biologyofwar00nicouoft.pdf>
- Ovington, C. O. 1900. "War and Evolution." *The Westminster Review* 78 (4): 411–420.
- Porkoláb Imre 2019. Szervezeti adaptáció a Magyar Honvédségben: küldetésalapú vezetés 2.0 a digitális transzformáció korában. *Honvédségi Szemle* 147 (1): 3–12.

- Sagarin, Rafe 2012. *Learning From the Octopus: How Secrets from Nature Can Help Us Fight Terrorist Attacks, Natural Disasters, and Disease*. New York: Basic Books.
- Sagarin, Raphael D. and Taylor Terence 2008. *Natural Security: A Darwinian Approach to a Dangerous World*. Oakland: University of California Press.
- Schmitt, Carl 1963. *The Theory of the Partisan. A Commentary/Remark on the Concept of the Political*. Berlin: Duncker & Humblot. <http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf>
- Scotti, M., Ciochetta, F. and Jordan F. 2013. "Social and landscape effects on food webs: a multi-level network simulation model." *Journal of Complex Networks* 1 (2): 160–183.
- Stacey, R. D. 1996. *Strategic Management & Organisational Dynamics*. London: Pitman Publishing.
- Thanukos, Anastasia 2008. "A Look at Linguistic Evolution, Evolution." *Education and Outreach* 1 (2): 281–286.
- Watts, Barry D. 2004. *Clausewitzian Friction and Future War*. McNair Paper 68, Washington: National Defense University.

Csehi Gábor[✦]

A tömeges sérültellátásra vonatkozó NATO-elvárások

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.88

A NATO hét, nemzeti ellenálló-képességre vonatkozó alapkövetelménye közül a hatodik az egészségügyre, a tömeges sérültek ellátási képességére fókuszál. A meghatározó NATO-dokumentumok alapján a tagállamoknak képesnek kell lenniük egy 1000 fő sérülttel járó esemény kezelésére. A NATO e képesség értelmezésére, felmérésre és ellenőrzésére kiadott egy útmutató dokumentumot.

KULCSSZAVAK: katonai egészségügy, egészségbiztonság, tömeges-sérültellátás, civil-katonai együttműködés, ellenálló-képesség

NATO's Expectation for Mass Casualties Supply

The sixth requirement of NATO's seven baseline requirements for resilience concerns health, the ability to deal with mass casualties. Concerning NATO's Documents, the member states have to be able to handle an incident with 1,000 casualties. There is a NATO paper to check the relevant process.

KEYWORDS: *military health system, health security, mass casualty management system, civil-military cooperation, resilience*

Napjaink történéseit elemezve megállapíthatjuk, hogy a folyamatosan változó biztonsági környezet újabb és újabb kihívások elé állítja az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (North Atlantic Treaty Organisation, a továbbiakban: NATO) tagállamait. A NATO főtitkára, Jens Stoltenberg szavai szerint a NATO a hidegháború lezárulását követő időszak talán legösszetettebb, legbonyolultabb biztonsági kihívásaival néz szembe: a terrorizmus, az agresszív Oroszország, a nukleáris fegyverek ploriferációja, valamint a kibertámadások formájában.¹ Mindez a kollektív védelmi képességek

✦ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktoranduszhallgató – *National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences*; PhD Student; e-mail: gabor.csehi@emmi.gov.hu

1 Opening Remarks by the Secretary General Jens Stoltenberg at the working dinner of the North Atlantic Council at the level of Heads of State and Government. 25 May, 2017. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_144096.htm?selectedLocale=en (Elérés ideje: 2017. 10. 30.)

újszerű megközelítést igényli. Az újonnan megjelenő, átalakuló kihívásokra más válaszokat szükséges adni, a megfelelés érdekében szükség van a civil felkészültség és ellenálló képesség nagymértékű fejlesztésére. A NATO főtitkára nyomán² az is kijelenthető, hogy a biztonság egészségügyi dimenziója teljes mértékben felértékelődik. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy a fentiekben említett kihívások mindegyike, kiegészítve a természeti katasztrófákkal, nagyon is meghatározó egészségügyi vonatkozással bír. Mindez a COVID-19 világjárvány idején különösen kihangsúlyozódik.

A tagállamok is felismerték, hogy az egészségbiztonság figyelmet és törődést igénylő probléma, és egészségügyi ellenálló képességük megerősítésére szorul; a 2016-os varsói csúcstalálkozón éppen ezért döntés született az ellenállóképesség hatékonyabbá tételéről.³ A nemzeti ellenállóképesség fokozása biztosítja a NATO-tagállamok önálló reagálóképességét a felmerülő kihívások esetén. A hét, elsősorban tagállami szinten fejlesztendő, erősítendő terület a következő:⁴

- 1) kormányzás folytonossága;
- 2) ellenálló energiaellátás;
- 3) ellenálló polgári kommunikációs szolgáltatások;
- 4) ellenálló élelem- és vízellátás;
- 5) nagyléptékű népmozgások kezelésének képessége;
- 6) képesség nagyszámú sérült ellátására;
- 7) ellenálló polgári szállítási rendszerek.

A NATO Ellenőrzési Útmutató a tömeges sérültekkel járó események kezeléséhez

Az egészségbiztonság szintjének növelését, a tömeges sérültellátási képesség erősítését támogatandó, illetve a NATO által elvárt hatodik képesség egyértelműsítése, kifejtése érdekében a NATO Polgári Vészhelyzeti Tervezési Bizottsága (Civil Emergency Planning Committee), mint a civil képességek és lakosságvédelem legfőbb tervezési, szervezési fóruma 2018-ban kiadott egy útmutatót a tömeges sérültekkel járó események kezelése érdekében. A dokumentum címe: *Guidance to National Authorities for Planning for Incidents Involving Catastrophic Mass Casualties* (a továbbiakban: NATO Ellenőrzési Útmutató).⁵ A NATO Ellenőrzési Útmutató célja meghatározni a tömeges sérültellátási események körét, kritériumait, segíteni a tagállami hatóságokat azok ellátására történő felkészülésben, illetve segíteni annak ellenőrzését.

A NATO Ellenőrzési Útmutató kifejti, hogy a tömeges sérültellátási képesség azért 1000 fő sérültra vonatkozik, mert statisztikai, történeti adatok alapján ez kellően

2 Stoltenberg 2017. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_144081.htm?selectedLocale=en (Elérés ideje: 2017. 10. 30.)

3 Tálas 2016.

4 Resilience: a core element of collective defence. <https://www.nato.int/docu/review/2016/also-in-2016/nato-defence-cyberresilience/en/index.htm> (Elérés ideje: 2018. 04. 29.)

5 Civil Emergency Planning Committee – Guidance to National Authorities for Planning for Incidents Involving Catastrophic Mass Casualties, AC/98-D(2018)0002.

nagy kihívását jelent valamennyi tagállam hatóságai számára, bekövetkezése – az ellátandó sérültszám – realizisztikus és konkrét kihívás. Amennyiben egy NATO-tagállam képes önállóan kezelni egy 1000 fő sérültenel járó eseményt, akkor egy kisebb volumenű – és a NATO Ellenőrzési Útmutató szerint statisztikailag egyébként gyakrabban előforduló – esemény kezelésére is alkalmas struktúrákat, eljárásokat és kapacitásokat hoz létre, illetve tart fenn, azaz az egészségbiztonság mind tagállami, mint szövetségi szinten erősödik.

Az 1000 fő kezelésére felkészülés során figyelemmel kell lenni, hogy egy ilyen nagyszámú sérültenel járó esemény kiváltó okainak igen széles a spektruma. A NATO Ellenőrzési Útmutató kiemeli, hogy a CBRNE (Chemical, Biological, Radiological, Nuclear and Explosives, azaz kémiai, biológiai, radiológiai, nukleáris, illetve robbanással járó) eseményekre is fel kell készülni. Az ilyen komplex események meghatározó detektálási, mentesítési (dekontaminálási) képességeket igényelnek, ráadásul igen magas színvonalon. Különösen a biológiai kontamináció jelent nagy fenyegetést, a szükséges számú és minőségű kapacitás rendelkezésre állása igen jelentős anyagi terhet jelenthet még a hazánknál tehetősebb államok számára is. A toxikus, vegyi ágensek előfordulása szintén komoly kockázattal jár, a vegyi létesítmények (úgynevezett SEVESO irányelv alá tartozó üzemek) igen magas száma, illetve a vegyi, toxikus anyagok szállítási útvonalainak dekoncentrálttsága önmagában is jelentős veszélyeztető tényező – hisz nem tudhatjuk, hol következik be egy szállítási baleset. A CBRNE típusú események potenciálisan nagyszámú sérültenel járnak, és az események kezelése speciális ellátást, illetve képességeket igényel.

A NATO Ellenőrzési Útmutató megállapítja, hogy a NATO tagországai rendelkeznek katonai-egészségügyi képességekkel, kapacitásokkal. Ezek elsődlegesen azonban a katonai képességek szinten tartására, a katonai erő egészségügyi ellátására szolgálnak. A tagállamoknak önállóan kell kezelniük a tömeges sérültekkel járó eseményeket. Ez egyébként illeszkedik a NATO Befogadó Nemzeti Támogatás (Host Nation Support) rendszeréhez is, ahogyan ezt Molnár 2013-as tanulmányában jelzi.⁶

A NATO Ellenőrzési Útmutató deklarálta az 1000 fő sérült sérüléstípus feltételezhető megoszlását is. Ez az ellenőrzési mechanizmus egyik fontos indikátorszám: kiemelten fontos szempont, hogy súlyos, közepes vagy könnyű sérültenel van-e az ellátó-rendszernek dolga, amelynek szerepéről Svéd László és szerzőtársai 2015-ös tanulmánya is értekezik.⁷ Alapértelmezésként a 20:30:50-es arányszámot alkalmazza a NATO Ellenőrzési Útmutató, azaz 200 halott, 300 súlyos sérült (melyek közül 100 égési és 100 politraumatizált, kiemelten súlyos esetet jelent), a maradék 500 eset könnyű sérültenel vagy lényegi sérülés nélküli érintett személynek számít. Egy káresemény egészségügyi felszámolása során ugyanakkor ez utóbbi kategória, a könnyű sérültek / érintettek is kezelést, de legalábbis regisztrációt, azaz végső soron erőforrást igényelnek.

Az arányszámok kapcsán ugyanakkor a NATO Ellenőrzési Útmutató megjegyzi azt is, hogy napjaink (európai) terrorista, illetve hibrid-eseményei alapján ez az arányszám 25:50:25 is lehet. Egy ilyen sérült-megoszlás azonban alapjaiban más jellegű kihívást jelent.

6 Molnár 2013.

7 Svéd, Vekerdi, Sótér 2015.

A felkészülés és ellenőrzés mátrixa

A NATO Ellenőrzési Útmutató a tagállami hatóságok ellátásra történő felkészülésének, ellenőrzésének segítése érdekében meghatározott kategóriák, illetve alkategóriák, kérdéskörök vizsgálatát írja elő. Ennek révén a nemzeti felkészültségről, tömeges sérült ellátási képességről, a NATO-elvárás teljesüléséről valós képet kaphatunk. Fontos tisztában lennünk a sikeres felkészülést fenyegető kockázatokkal és veszélyekkel, a meglévő kapacitásokkal, a különböző szervezeti szabályzókon és jogszabályokon alapuló szerepkörökkel és felelőségekkel, az irányítási struktúrákkal, kommunikációs rendszerrel stb. A felkészülés és ellenőrzés alábbiakban rögzített szempontrendszer mátrix-szerűen, különböző elemeinek többszörös függőségeivel vizsgálandó, figyelemmel arra, hogy a dokumentum egy NATO-munkacsoport konszenzusos terméke. Ebből kifolyólag bizonyos elemeinek konzisztenciája némely esetben első olvasatra talán nem elég egyértelmű. A NATO Ellenőrzési Útmutatóban rögzített meghatározó kérdéskörök, kategóriák a következők:

1) Felszerelés/anyagi-technikai eszközök

Felszerelés/anyagi-technikai eszközökre kintetében a NATO nagyban épít az Egészségügyi Világszervezet vonatkozó útmutatójára,⁸ melynek alapján vizsgálandó pontok a következők:

- a) vezetés és irányítási eszközök;
- b) detektálási képességek (laboratórium, CBRNE elemek), eszközök;
- c) antidótumok/vakcinák, egészségügyi tartalékok;
- d) reagáló erők eszközei, járművei (földi és légi);
- e) mentesítési képességek és eszközök (dekontaminálás, személyzet és erőforrások);
- f) vizsgálókapacitás;
- g) ellátási kapacitás;
- h) szállítókapacitás (evakuációs képességek);
- i) hulladékkezelés (ebbe beleértve a személyi védőfelszerelések kérdéskörét is);
- j) eszközutánpótlás (beleértve a személyi védőfelszereléseket is);
- k) kommunikációs eszközök;
- l) döntéstámogatási eszközrendszer (például telemedicina, ITC eszközrendszer⁹);
- m) biztonsági, biztosítási rendszer.

2) Személyzet/humán erőforrás

A személyzeti, humán erőforrás-igények nagyon szerteágazóak. Nem elégséges csak a sürgősségi ellátóhelyek személyzetéből, személyzeti igényeiből kiindulni. Természetesen – ahogyan azt a NATO Ellenőrzési Útmutató is kimondja – a sürgősségi ellátóhelyeknek, és az ott dolgozóknak kiemelt jelentősége, szerepe van. Ugyanakkor

8 World Health Organization guidance on "Mass Casualty Management Systems", https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43804/9789241596053_eng.pdf (Elérés ideje: 2016. 05. 20.)

9 Information and communications technology – Információs és kommunikációs technológia.

egy 1000 fő sérülttel járó esemény felszámolása során nem csupán ápolókra, orvosokra, szakorvosokra (például sebészek, traumatológusok, gyermek-szakorvosok), intenzív osztályok állományára, különböző műtéti eljárásokat kiszolgáló szakszemélyzetre (például altató-orvosok) van szükség, hanem az igazságügyi szakértőkre, halottkémekre is.¹⁰ Ez különösen egy terrorista esemény kapcsán folytatandó bizonyítási, nyomozati eljárás esetén kiemelt jelentőségű, hiszen a későbbi felderítési, büntető eljárási feladatokat nehezíti, vagy éppen lehetetlenné teszi, ha a nyomok rögzítése nem, vagy nem szakszerűen történik meg. Ugyanakkor az is jogosan elvárható, hogy egy tömegszerencsétlenség áldozatait az ellátórendszer nagy biztonsággal legyen képes azonosítani, hogy az áldozatok számára a végtisztesség méltóképpen megadható legyen.

Egy tömeges esemény felszámolása összkormányzati feladat. Az egészségügyi ágazat szakemberei mellett ugyanis nélkülözhetetlen szerepet játszanak az egyéb beavatkozó szervek, a rendőrség, tűzoltóság, katonaság stb. állománya, a civil-katonai együttműködés szereplőinek is. A civil-katonai együttműködés fontosságát Molnár 2018-as tanulmánya¹¹ és Padányi 2019-es tanulmánya¹² is hangsúlyozza.

A humánerőforrás tekintetében jelentős az egyes nem kormányzati szervek közreműködése, segítsége is. A kárhelyfelszámolás tekintetében erre szép példa a barlangi mentés hazai története, kialakult rendszere. Az egyre népszerűbb szabadidős tevékenység maga után vonta a mentési, segítségnyújtási igényeket. Ez a speciális alaptudás azonban nem állt rendelkezésre az állami szervezetrendszeren belül, ugyanakkor az állami szervezetrendszer hozzá tudta tenni a civil, speciális tudással bíró balrangászok mögé a sikeres mentés alapfeltételeként a minőségi koordinációt, menedzsmentet.¹³

3) Létesítmények

Az egészségügyi létesítmények befogadóképessége egy adott kapacitásra, betegszámra tervezett. Szükséges ugyanakkor egy tömeges esemény sérültjeinek is megfelelő ellátást biztosítani. Erre az ellátóhálózatnak fel kell készülnie, akár pótágyak, tartalék műtők beállításával, akár ideiglenes egészségügyi ellátóhelyek, segélyhelyek (hazai terminológiával: szükséggyógyintézetek) kialakításával.

A létesítményi igények azonban a NATO Ellenőrzési Útmutató alapján nem csak az egészségügyi intézményekre terjednek ki: szükséges gondoskodni, illetve biztosítani többek közt a megfelelő mentesítési kapacitást, illetve az áldozatok megfelelő elhelyezését (például mobil hűtőházak) is.

A létesítmények vizsgálata némely esetben különösen is fontossá válhat. Jelentős feladat a hazai, Állami Egészségügyi Tartalék részét képező Mobil Orvosi Segélyhely (MOSH)¹⁴ és Mobil Szükségkórház (MSZK)¹⁵ szerepének, egymáshoz is viszonyított

10 Tóth, Huszár, Kormos 2011.

11 Molnár 2018

12 Padányi 2019.

13 A Barlangi Mentőszolgálat Története. <https://www.caverescue.hu/index.php/rolunk/tortenetunk> (Elérés ideje: 2019. 12. 28.)

14 Csehi 2018, 79.

15 Haláchy 2019, 329.

rendeltetésének felülvizsgálata, pontosítása, illetve a NATO-elvárásokhoz (ROLE-rendszer)¹⁶ való igazítása.

4) *Eljárás-rendek, melyek közül a legfontosabb kérdéskörök:*

- a) surveillance, azaz megfigyelés, monitorozás és kockázat-elemzés;
- b) triázs, azaz sérült-osztályozás;
- c) utánpótlás biztosítása, beleértve a saját erők pihentetését is;
- d) sérült/áldozat azonosítás, regisztrálás;
- e) döntéshozatal;
- f) tömeges-ellátásra vonatkozó eljárások (katasztrófa-medicina irányelv).

Az eljárásrendek egységes szemlélet szerinti kialakítása, elemeinek, részletezettségének meghatározása központi feladat. A nagyszámú sérülttel járó helyzetek felszámolása nem csupán egészségügyi feladat. A siker érdekében egységes elvek mentén meghatározott eljárásrendek szükségesek, melyeket az egyes szereplőknek össze kell hangolniuk, meg kell egymással – mind stratégiai, mind taktikai szinten – ismertetni. Az eljárásrendek összehangolásának a normál, illetve a rendkívüli eseményekre (tömeges eseményekre) is ki kell térni, mert ezek sok esetben eltérhetnek: például egy normál baleset esetén a legsúlyosabb kap ellátást, ez tömeges esemény során már nem feltétlen van így, a legsúlyosabb esetek ellátására fordított erőforrások felhasználása azok kezeletlensége okán a könnyebb, kevésbé súlyos esetek drasztikussá válását eredményezheti.

A NATO Ellenőrzési Útmutató szerint eljárásrenddel minden szervnek szükséges rendelkeznie, melynek egységes, de mégis a szervekre vonatkozó specialitásokat figyelembe vevő szerkezettel kell rendelkeznie. Ennek hazai teljes körű megvalósítása véleményem szerint komoly kihívás, és sok éves közös erőfeszítést igényel.

5) *Szerepkörök, irányítási rend*

Vezetélméleti alapelvnek tekinthető az az elvárás, hogy minden szereplő (állami és nem állami) számára világos kell legyen, hogy ki, miért és hol és milyen mértékben felelős. A vezetés és irányítás rendje, az alá- és fölérendeltségi viszonyok, az utasítás-adási jogosultságok, jelentéstételi irányok rendezettsége, vitathatatlansága szintén sarokpontnak tekintendő.

A szerepköröket, irányítási rendet hazánkban a jogszabályok és az ezeken alapuló tervek határozzák meg. Az egészségügyi ágazat meghatározó jogszabályai az irányítás tekintetében az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV törvény, az egészségügyi válsághelyzeti ellátásról szóló 521/2013. (XII. 30.) Korm. rendelet (a továbbiakban: EVT KR.). Ezek a jogszabályok az egészségügyi válsághelyzet – azaz egy tömeges sérültellátással járó esemény – elhárításához szükséges feltételek biztosítását, az elhárítást célzó tevékenység általános irányítását a kormány hatáskörébe rendeli.¹⁷ A COVID-2019 pandémia a vezetés és irányítás rendjére komoly hatást gyakorolt, megszületett az Operatív Törzs intézménye, mely gyakorlatilag a hazai katasztrófavédelmi rendszert felügyelő Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság (a továbbiakban: KKB) mintájára egy összkormányzati operatív szerv.

¹⁶ Csehi 2017, 91.

¹⁷ 1997. évi CLIV. törvény 147. § (1) bekezdés f) pont.

Tekintettel arra, hogy egy ilyen esemény felszámolása átfogó megközelítést igényel, több tárca, szakterület együttműködését teszi szükségessé, e kérdéskör további vizsgálatot igényel, különös tekintettel arra, hogy a fentiekben említett jogszabályok a katasztrófavédelmi, honvédelmi feladatok egészségügyi szektoron túlmutató részének koordinálását, ellátást gyakorlatilag egyáltalán nem tárgyalják, azokat kooperációra készítik tekintik. Ez a kooperációs készség azonban a későbbiekben említendő gyakorlatokra alapozott meglátásom szerint nem minden esetben megfelelő.

6) Kommunikáció

A kommunikációs rendszerek működőképessége, használhatósága egy tömeges esemény felszámolása során létfontosságú. Megfelelő információk alapján lehet csak jó döntéseket hozni, amelyek kellő időben kell, hogy eljussanak az érintettekhez. Vizsgálendő, hogy a kommunikációs eszközök száma, kapacitása (sávszélesség) elégséges-e az esemény hatékony felszámolása érdekében.

A kommunikáció másik aspektusa, a tömegtájékoztatás. A lakosság gyors, szabatos és rendszeres tájékoztatása elengedhetetlen, erre a megfelelő eszközöket, csatornákat, eljárásrendeket még egy tömeges esemény bekövetkezése előtt be kell azonosítani, meg kell határozni, illetve be kell gyakorolni. Ez részben tehát tervezési, részben eljárásrendi feladat is.

7) Tervezés

A NATO Ellenőrzési Útmutató hosszan taglalja a tervezés fontosságát és szükségességét, hogy országos szintű tervek elmaradhatatlanok, amelyek biztosítják a tömeges sérültellátás helyi, regionális és országos feladatainak ellátást, biztosítja a koordinációt, a gyakorlatozást és képzést. A tervezés során szükséges hangsúlyt fektetni a kommunikációs rendre, a kapcsolattartás rendszerére, a különböző részt vevő ágazatok koordinálására is.

A NATO Ellenőrzési Útmutató a tagállamok számára két évente felülvizsgálatot, képességfelmérést irányoz elő. Mindezek alapján szükséges megvizsgálnunk a hazai felkészülést, hogyan is áll hazánk egy tömeges esemény felszámolására való felkészülésben. Ennek érdekében született 2018-ban a Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság határozata, a Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság 1/2018. (IV. 27.) KKB határozata (a továbbiakban: KKB határozat) a tömeges mentési és sérültellátási gyakorlat elgondolásának kialakításáról. A KKB határozat egy hazai gyakorlat előkészítését rendelte el. A gyakorlat nyilvánvaló célja a hazai képességek felmérése, illetve a gyakorlat tapasztalatainak feldolgozásával azok fejlesztése.

A kapcsolódó képességek felmérését, illetve fejlesztését szolgálva hazánk védelmi felkészítéséről szóló kormányhatározata¹⁸ alapján 2018-ban Nógrád megyében,¹⁹ 2019-ben Komárom-Esztergom megyében²⁰ került sor tömeges sérültellátási feladatok

18 A védelmi felkészítés egyes kérdéseiről szóló 1262/2018. (VI. 11.) Korm. határozat, illetve 1278/2019. (V. 15.) Korm. határozat.

19 Sikeres volt a Szécsényben megrendezett komplex civil-katonai egészségügyi válsághelyzeti gyakorlat. <http://www.kormanyhivatal.hu/hu/nograd/hirek/sikeres-volt-a-szecsenyben-megrendezett-komplex-civil-katonai-egeszsegugyi-valsaghelyzeti-gyakorlat> (Elérés ideje: 2019. 12. 10.)

20 Tatabányán értékelték a Fúzió-19 gyakorlatot. <http://www.kormanyhivatal.hu/hu/komarom-esztergom/hirek/tatabanyan-ertekelték-a-fuzio-19-gyakorlatot> (Elérés ideje: 2019. 12. 10.)

gyakorlására. Ezek a gyakorlatok (és részben bemutatók) azonban döntően az egészségügyi feladatok ellátására, illetve azok direkt támogatására koncentráltak, illetve nem országos szintűek voltak.

A hazai tervezési rendszer egészségügyi feladatrendszer az EVT KR. alapján készül: az Országos Egészségügyi Válsághelyzet-kezelési Terv, mely az EVT KR-rel összhangban szabályozza az országos szinten felemerülő feladatokat.

Az egészségügyi szolgáltatók felkészülését, tervezési feladatait, azaz a helyi szint egészségügyi feladatait a 43/2014. (VIII. 19.) EMMI rendelet határozza meg. Valamennyi egészségügyi szolgáltató készül egy tömeges eseményből fakadó feladatra, illetve annak támogatására. A helyi és országos tervezési feladatok közötti tervezési, a megyei terveket a már említett EVT KR. határozza meg. Ezek a tervek ugyanakkor nem teljeskörűen kompatibilisek a NATO Ellenőrzési Útmutató előírásaival, azok módosítása, illetve fejlesztése indokolt. Ennek bővebb elemzése azonban bőven túlmutat jelen írás keretein.

Itt is fontosnak vélem hangsúlyozni, hogy az EVT KR. és az Országos Egészségügyi Válsághelyzet-kezelési Terv nem fejt ki a nem egészségügyi feladatokat, azok részletezését más, nem egészségügyi tervektől várja. Ilyenformán egységes országos terv még nem áll rendelkezésre.

A szervezési kérdések felmérése, a nemzetközi tapasztalatok összegyűjtése érdekében – szolgálva a KKB határozatban meghatározott feladatok megvalósítását – 2019. őszén egy nemzetközi konferencia került megrendezésre.²¹ Az eredeti tervek szerint a meglévő kapacitások mennyiségi és minőségi ellenőrzésére 2020-ban, az eljárásrendnek ellenőrzésére egy törzsvezetési és terepi végrehajtással járó gyakorlat során 2021-ben került volna sor. A COVID-2019 pandémia azonban ezeket a terveket teljes mértékben felülírta.

A meglévő, érvényben lévő eljárásrendek, tervek ellenőrzése, értékelése és szükség szerinti felmérése azonban folyamatosan végzendő, végezhető feladat. A korábbiakban kifejtésre került, hogy az egészségügyi szolgáltatók, illetve a hatóságok jogszabályból eredő kötelezettségek alapján rendelkeznek tervekkel. Megítélesem szerint hiányzik ugyanakkor az az orvosszakmai szervezési irányelv, útmutató (katasztrófamedicina ellátási irányelv), amely a releváns tevékenységet összefogja, harmonizálja. Az össznemzeti, nem csak egészségügyi kérdésekre koncentráló, de azt szignifikánsan tartalmazó tervezési, szervezési dokumentum véleményem szerint szintén elkészítendő feladat, melyhez a NATO Ellenőrzési Útmutató biztos támpontot tud nyújtani.

Összegzés

A NATO Ellenőrzési Útmutató véleményem szerint abban nagy segítség, hogy bemutatja, egy válságesemény kezelésre való felkészülés milyen szervezési, szervezeti, koncepcionális kérdések elemzését igényli. Ez az elemzési módszertan azonban

21 A tömeges mentésről és sérültellátásról tanácskoztak.

<https://szolgáltato.uni-nke.hu/hirek/2019/11/04/a-tomeges-mentesrol-es-serultellatasrol-tanacskoztak>
(Elérés ideje: 2019. 12. 10.)

nem csupán a tömeges sérültellátást igénylő események, hanem gyakorlatilag minden esetben használható.

A legfőbb elemzésre szoruló összefoglaló témakörök így az alábbiak:

- I. Tervezés
- II. Vezetés és irányítás
- III. Kommunikáció
- IV. Erőforrások (ezen belül: humán-erőforrások, létesítmények, anyagi-technikai eszközök, eljárásrendek)

A hazai tervezési rendszer hiányosságait a fentiekben részben már jeleztem. A vezetés és irányítás rendszere jelenleg is átalakulóban, a COVID-19 pandémia tapasztalatai meglátásom szerint meghatározó módon fogják a hazai rendszert is formálni. A katasztrófamedicina ellátási irányelv mellett azonban véleményem szerint szükséges fejleszteni a meglévő logisztikai, szervezet-irányítási rendet is, amely valós és reális kihívás elé állítja az egészségügyi, illetve katasztrófa-egészségügyi menedzsmentért felelős szakembereket.

A fentiekben részletezett elemek vizsgálata és fejlesztése – részben a NATO Ellenőrzési Útmutató segítségével, annak előírásait figyelembe véve – folyamatosan kell, hogy történjen, felhasználva minden rendelkezésre álló szakértői tudást annak érdekében, hogy hazánk és a NATO tagállamok biztonságát, egészségbiztonságát minél magasabb szinten garantálhassuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Barlangi Mentőszolgálat Története. <https://www.caverescue.hu/index.php/rolunk/tortenetunk>
- A tömeges mentésről és sérültellátásról tanácskoztak. <https://szolgaltato.uni-nke.hu/hirek/2019/11/04/a-tomeges-mentesrol-es-serultellatasrol-tanacskoztak>
- Civil Emergency Planning Committee – Guidance to National Authorities for Planning for Incidents Involving Catastrophic Mass Casualties, AC/98-D(2018)0002.
- Csehi Gábor 2017. Asymmetric Warfare and Health with Sepcial Focus on Bioterrorism, In *Asymmetric Warfare – Conflict of the Past, the Present, and the Future*. 87–97. Budapest: Dialóg Campus.
- Csehi Gábor 2018. A civil-katonai egészségügyi együttműködés egyes szinterei. *Seregszemle XVI* (1): 74–81.
- Haláchy Enikő 2019. Az állami egészségügyi tartalék helyzete napjainkban. *Hadmérnök XIV* (2019/2).
- Molnár Ferenc 2013. A NATO stabilizációs és újjáépítési feladatokban való részvétele és a civil szakértők biztosítása. I: Keszely, László szerk. *Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás*. 72–88. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Molnár Ferenc 2018. Military And Police Cooperation And Competition In Hungary At Time Of Security And Defence Challanges. *Hadmérnök XIII* (különszám): 252–262.
- Opening Remarks by the Secretary General Jens Stoltenberg at the working dinner of the North Atlantic Council at the level of Heads of State and Government. 25 May, 2017. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_144096.htm?selectedLocale=en
- Padányi József 2019. The Significance of Civil-military Cooperation in Missions and Mission Preparation in Crisis Aerials. In Ujházi, Lóránd; Kaló, József; Petruska, Ferenc szerk., *Budapest Report On Christian Persecution*. 15–24. Budapest: Háttér Kiadó.
- Resilience: a core element of collective defence. <https://www.nato.int/docu/review/2016/also-in-2016/nato-defence-cyberresilience/en/index.htm>
- Sikeres volt a Szécsényben megrendezett komplex civil-katonai egészségügyi válsághelyzeti gyakorlat <http://www.kormanyhivatal.hu/hu/nograd/hirek/sikeres-volt-a-szecsenyben-megrendezett-komplex-civil-katonai-egeszsegugyi-valsaghelyzeti-gyakorlat>

- Stoltenberg, J. 2017. Press Conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg ahead of the Meeting of NATO Heads of State and Government, 24 May, 2017.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_144081.htm?selectedLocale=en
- Svéd L., Vekerdí Z., Sótér A. 2015. Quo vadis Honvéderoston? *Hadtudományi Szemle* VIII (1): 359–380.
- Tálas Péter 2016. A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. *Nemzet és Biztonság* 2016 (2): 97–100.
Tatabányán értékelték a Fúzió-19 gyakorlatot.
<http://www.kormanyhivatal.hu/hu/komarom-esztergom/hirek/tatabanyan-ertekelték-a-fuzio-19-gyakorlatot>
- Tóth György, Huszár András, Kormos Tímea 2011. A halottkémi rendszerről általában.
Hadmérnök VI (4): 121–128.
- World Health Organization guidance on “Mass Casualty Management Systems”,
https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43804/9789241596053_eng.pdf
1262/2018. (VI. 11.) Korm. határozat a védelmi felkészítés egyes kérdéseiről
1278/2019. (V. 15.) Korm. határozat
1997. évi CLIV törvény Az egészségügyről

Németh József Lajos[✦]

Interjú M. Szabó Miklós akadémikussal

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.98

A magyar biztonságpolitika rendkívül markáns időszakának tekinthető az 1989–1999 közötti évtized, amely nem csak a nemzetközi események intenzitásában érhető tetten, hanem a hazai biztonságpolitikai gondolkodás formálódásában is. Ennek egyik legfontosabb, napjainkban is számos elgondolást és vitákat magában foglaló területe a Magyar Honvédség átalakítását célzó erőfeszítésekhez köthető.

A Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutató Ösztöndíja által megvalósuló kutatás fő célkitűzése a fenti törekvések biztonságpolitikai jellemzőinek feltárása. E cél megvalósításához egyebek mellett a korszak jelentős szaktekintélyeivel, szakpolitikussal és katonai vezetőkkel elkészített irányított interjúk, mint primer források szolgálhatnak. Ez alkalommal M. Szabó Miklós nyugállományú altábornaggyal, akadémikussal, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (korábban Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem) volt rektorával készített interjút adjuk közre.

N. J. L.: Az interjút előkészítő megbeszélések alapján abban maradtunk rektor úrral, hogy bizonyos kérdésekre érdemben lehet válaszolni, biztonságpolitikai kérdésekre azonban nem minden esetben adható ilyen értelemben kimerítő válasz. Első kérdésem a biztonságpolitika, mint kutatási terület megjelenésére vonatkozik. Akik ilyen területen kutatnak, tudják, hogy az akadémián, majd később az egyetemen is a biztonságpolitika viszonylag korán megjelent. Bár rektor úr alapvetően hadtörténész, feltételezem, hogy biztonságpolitikával valamikor, valamilyen formában foglalkozott már a '80-as években vagy a '90 -es évek elején. Az első találkozás mikorra tehető?

Sz. M.: Annyit pontosítanék, hogy ex-rektor vagy a ZMNE Rector Emeritusa, nehogy összetévessenek valakivel. Természetesen egy dolog az, hogy hadtörténész vagyok, de talán mindenekelőtt katona. S mint katona, a biztonság kérdésével tisztiskolás korom óta, illetve a tiszti pályám során valamilyen formában mindenképp

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – *National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training;* e-mail: nemeth.jozsef@uni-nke.hu, <https://orcid.org/0000-0003-2819-7362>

1 Az interjú 2012. szeptember 20-án hangrögzítéssel készült a Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campuson, az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával. Az alábbiakban az interjú szerkesztett, rövidített változatát közöljük.

találkoztam. A harcászultságtól kezdve a kiképzésen keresztül mindenhol megjelent. A konkrét biztonságpolitikai képzés kiépülése az akadémiai képzés utolsó periódusára, illetve az egyetemi felkészülés, az egyetemteremtés időszakára tehető. Egy hosszú folyamat eredménye. A '60-as évek első harmadában megindult a hadtudományi tudományos képzés, aspirantúra. Az elsők között Európa katonaföldrajzáról, Olaszország katonai felkészültségéről stb. jelennek meg disszertációk.

A következő lépésben az értekezések, disszertációk az éppen átalakuló szovjet vagy szocialista hadtudomány alapján a Varsói Szerződés problémáira próbáltak a magyar lehetőségekhez mérten választ adni. Talán közelebb járok az igazsághoz, ha azt mondom, hogy elkezdődött az új szovjet nézetek adaptálása az oktatásba, a Magyar Néphadsereg felkészítésében, harcászultságában is ez jelent meg. Utána – különösen a rendszerváltás táján – a magyar politológusok (a politikával, a biztonságpolitikával, a honvédelemmel foglalkozók) rájöttek, hogy ebben a gyorsan változó világban szükség van egy sokkal szervezettebb, elmélyültebb munkára, folyamatos, szervezett tevékenységre. Így jött létre a Teleki Alapítvány a Honvédelmi Minisztérium támogatásával, ami kifejezetten biztonságpolitikával foglalkozott. Utána a Honvédelmi Minisztérium szervezeteként létrehozták a Biztonságpolitikai Központot, kimondottan a HM érdekeinek, a HM igényeinek megfelelő kutatásokra. Akkor megindult a kapkodás: ezt még létre sem hozták, átadták, visszavették.

Jött az új ötlet, hogy ezt jó lenne a születő egyetembe integrálni. Épp hogy felállt a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, integrálták is. Kettős megoldással. Rövidesen a rektornak rendelték alá, de a HM írta ki a pályázatot, a szakmai felügyeletnek azt a részét, ami a konkrét megrendelést illette. Természetesen, ez nekünk is nagyon jó volt, nemcsak az akkreditációnk szempontjából, hanem amiatt is, mert az egyre felkészültebb biztonságpolitikai szakembereknek, kutatóknak kutatási anyagaikkal be kellett lépni az oktatásba is. Így egyre szorosabbá vált az egyetemi léttel ez a biztonságpolitikai lét. A probléma megint ott volt, hogy amikor elkezdődött a hadsereg leépítése, hiába volt a NATO-felkészülés, azért a fűnyíró elv itt is működött. Tehát, amikor a legégetőbb szükség lett volna rá, akkor – én úgy érzem – ez megtorpant. Ami az egész folyamatban a leglényegesebb volt, miszerint nagyon jó partnereket kaptunk ahhoz, hogy felismerjék és támogassák a merőben megváltozott biztonságpolitikai viszonyok között egy felkészült biztonságpolitikusi szakembergárda kiépülését. Egyesek részéről komoly támogatást is kaptunk, hogy beindítsuk az ilyen irányú képzést. Mások felháborítónak ítélték az első pillanatban, hogy a Nemzetvédelmi Egyetemen az ötéves alapképzés nem katonák, hanem civil hallgatók részére folyik a védelem és biztonságpolitikai szakon. Mégis, nagyon nagy dolog volt, és Ön, mint az első „szenvető alanyok” egyike, egyetérthet, hogy a legkorszerűbb ismereteket kapták. Nem véletlen volt előfeltétel egy középfokú nyelvtudás, lehetőleg angol. Ha valaki franciát vagy németet hozott az is jó volt, mert legalább színesítette a palettát. A kimeneti követelmény meg ennek a felsővé tétele és még egy középfok lett. Az előadások egy része idegen nyelven folyt. A tananyag jelentős részét, az eredeti, főként angol NATO-s, EU-s biztonságpolitikai anyagok, témák tették ki.

Ugyanakkor azt is meg kell mondani, hogy életem egyik legnagyobb csalódása is ehhez a biztonságpolitikai képzéshez kapcsolódik. Én azt hittem, hogy szét fogják kapkodni azt a néhány tíz végzős hallgatót, aki valóban a legkorszerűbb tudással,

a legújabbal, a legmodernebb felkészültséggel lépett ki az egyetemről. Nem így volt. Ezt látván, én hatvan vagy hetven levelet írtam nagy államigazgatási szervek vezetőinek, hogy: „figyeljenek már ide, itt vannak ezek a legkorszerűbb felkészültséggel rendelkező emberek, biztosan szükség van rájuk.” A hatvan-hetven levélre kaptam vagy tizenöt-húsz választ. Ezek többsége is az volt, hogy: „igen, nagyon kellene nekik, de mint tudja nálunk is a létszámcsökkentés...” Bizonyos katonai szervek úgy válaszoltak, hogy: „jó lenne, de tudja, kötelességünk lenne a nyugdíjba küldött tiszteknek valamilyen alkalmazási lehetőséget nyújtani.” És hasonló dolgokat.

Talán Egyedül Szenes tábornok úr,² vezérkari főnök volt az, aki megértette ennek a fontosságát, és két-három embernek adott státuszt a vezérkaron, egy-két ember talán becsúszott a minisztériumba. Úgyhogy ez olyan dolog, amit én nagyon úttörőnek, nagyon korszerűnek, nagyon fontosnak tartok, csak ehhez kellett volna sokkal nagyobb támogatás az igény szempontjából, a megtervezettség szempontjából, hogy ezek a végzett hallgatók valóban a Honvédség, Magyarország számára tudják kamatoztatni a tudásukat.

N. J. L.: Rektor úr, kicsit visszakanyarodva az általánosabb téma felé, a kutatás szempontjából nagyon fontos azt megérteni, hogy amikor a rendszerváltás, rendszerváltoztatás elindul, Magyarországon nincs nagyon egységes nemzeti katonapolitika. Önök, mint katonák, hogy élték meg a rendszerváltoztatást? Hiszen a haderő és a pártállam között elég komoly összefonódás volt, ami hirtelen megváltozott. Vagy a változás nem volt ilyen gyors?

Sz. M.: Ez a '90-es évek elejének, közepének a nagy permanens kérdése, amikor én is – '91-től folyamatosan tizenhat évig – a NATO Akadémiaparancsnokok Konferenciájának a tagja lettem. Kibővültek a kapcsolataink, nagyon jó baráti nexusok is kialakultak az akadémiák vezetői között, és szinte állandó, sztenderd kérdésük volt, hogy: „mondd, hogy csináltatok ezt?” Az 1990. évi őszi amerikai utamról a videó megőrizte, amikor az amerikai légierő egyetemén a tolmácsnő nagy nyilvánosság előtt feltette a kérdést, „hogy tudatok egyik pillanatban még kommunisták lenni, a másik pillanatban demokraták?” Én akkor is elmondtam, hogy Varsói Szerződés ide vagy oda, de mi a Varsói Szerződésen belül is magyar tisztek voltunk. A haza védelmére készültünk fel, és erre tények vannak. Elnézést, ha szerénytelen vagyok, de az MTA rendes tagi székfoglalómon eltátották a szájukat, amikor bebizonyítottam, hogy a '70-es években még Czinege Lajos³ is, az általam nem kedvelt, ám a kutatásaim során kicsit megbecsültebbé váló honvédelmi miniszter, de különösen Oláh István vezérőrnagy, vagy, aki szintén nagy meglepetés volt számomra, Szűcs Ferenc vezérőrnagy, akit még mi is kriptokommunistának tartottunk, '68-ban, milyen bátran leleplezték a Varsói Szerződés vezetőinek minősíthetetlen magatartását a Šumava-gyakorlaton⁴ és a megszállás során, s milyen bátran kiálltak a magyar érdekek mellett.

2 Prof. Dr. Szenes Zoltán 1998–2002 között Magyarország NATO- és NYEU katonai képviselője Brüsszelben, majd a NATO AFSOUTH logisztikai főnöke Nápolyban. 2002-ben a HM HVK törzsigazgatója (a védelmi felülvizsgálat projektigazgatója). 2003. március 1-jétől 2005. február 1-ig altábornagyként a HM Honvéd Vezérkari főnöke.

3 Czinege Lajos, honvédelmi miniszter 1960. május 17.–1984. december 6.

4 A Varsói Szerződés első, Csehszlovákia területén zajlott gyakorlata, 1968 júniusában.

A másik dolog pedig az, hogy a Hadtörténelem Tanszéknek volt egy fantasztikus szellemisége dr. Nagy Gábor ezredes vezetésével. Én a '70-es évek elején kezdtem tanítani itt az akadémián, de már mi kikényszerítettük a kényes kérdéseket. Mi beszélünk a Molotov–Ribbentrop paktumról, mi beszélünk a magyar 2. Hadseregéről, szóval nyílt szellemiség volt. Mi kortársai voltunk azoknak a történészeknek, akik a '60-as '70-es években kezdték feszegetni a dolgokat, a hadtörténetírás akkori határait. És az Zrínyi Akadémia egészére is jellemző volt az újnak a keresése. Ezt tudtam mondani a nyugati kollégáknak is, hogy mi nem '89, vagy '92. március 1-jei dátummal éltük meg a változást. A társadalomtudományi képzés folyamatosan alakult át, próbáltuk a nyugati gondolkodást nem bírálni, hanem tanítani, megértetni. Persze mondtuk, hogy szerintünk ez jó, vagy nem jó, de nemcsak a bírálatról szólt. Ezt már az elődöm megkezdte, és én folytattam. Megszerveztük – az addig mélységesen lenézett, tiltott – Katonai szociológiai tanszéket. Természetesen, mint minden katonai akadémia, a különböző katonai csatornákon a NATO-ról megszerzett adatokat mi is beépítettük az idegenhadsereg-ismeret tantárgyba. A harcászati feladatainkban így próbáltuk az ellenség tevékenységét megjeleníteni. Aztán, amikor már a NATO is kezdett felénk nyitni, akkor egy kicsit többet kaptunk. Áttértünk az ún. „kétnormás” oktatásra. Ennek a nyomait megtalálja az akadémiai okmányokban. Tanítottuk a Varsói Szerződést, természetesen, mint tagok, de a megszerettek arányában egyre többet oktattuk a másikat is. Fokozatosan eltolódott az arány, és a '90-es évek végére teljesen kikopott a Varsói Szerződés, miközben teljes egészében visszaváltottunk az egynormás oktatásra, de most már a NATO-normásra. Épp most nézem az iratokat '96–'99 között. Elárasztják az igények az egyetemet: NATO-orientációs tanfolyamok, a Békepartnerségi Nyelvi Kiképző Központnak a megteremtése, a biztonságpolitikai cégek ide kerülnek az egyetemhez, szervévé válnak, szakasz-, századparancsnoki orientációs tanfolyamok, zászlóaljparancsnoki tanfolyamok. Tehát hatalmas ütemben indul meg a – most már nem megszerzett, hanem megkapott – nyugati ismeretnek a legalacsonyabb szinttől a vezérkari képzésig történő oktatása, megismertetése.

N. J. L.: Az, hogy a Magyar Néphadsereg, a Magyar Honvédség a rendszerváltoztatás időszakában nem folyik bele a folyamatokba, az minek köszönhető?

Sz. M.: Például, hogy nem lép fel fegyveresen?

N. J. L.: Igen, gyakorlatilag nem történik olyan lépés a hadsereg részéről, ami nagyon markáns lenne.

Sz. M.: Én azt hiszem, hogy a hadsereg akkori vezetői megértették a felelősséget. Megértették a váltás szükségszerűségét is. Én nem tudok róla, hogy egyetlen embert is felelősségre vontak volna, vagy konkrét pontok alapján azért távolítottak volna el a hadseregből, mert lázadást szervezett, mert szervezkedett, mert meg akarta akadályozni a demokratikus folyamatok kibontakozását. Én azt hiszem, hogy a hadsereg tisztikara a hazát szolgálta akkor is.

N. J. L.: Ebben az időszakban azonban felmerült egy nagyon fontos kérdés: a semlegesség kérdése. Mi legyen Magyarországgal? Az beszivárgott ide a falak közé? Vagy hamar megjelent és elfelejtődött?

Sz. M.: '90. október vége, november elején a Pentagonban, az amerikai légierő egyetemén, a törzstiszti iskolán vagy a repülőakadémián megkérdeztek az önállóságról.

Azt feleltem, hogy nem akarunk NATO-tagok lenni, a semlegességet választjuk. Für Lajos honvédelmi miniszter úr⁵ már korábban meghirdette a körkörös védelem, meg a semlegesség gondolatát. Tehát valamilyen módon kötelességszerűen az ember képviselte ott, ahol rákérdeztek. De – még egyszer mondom – voltunk annyira katonák, hogy nem feszegettük tovább a határokat.

Tálas Péter úr⁶ ezt nagyon jól összefoglalta az egyik cikkében. Ez egy rövid ideig volt „forgalomban”, nagyon hamar rájöttek arra, hogy nem kivitelezhető. Különösen a '94-es választások után, szinte robbanásszerűen megindul az egyértelmű NATO irányába való törekvés.

N. J. L.: Kicsit visszakanyarodva a biztonságpolitikai gondolkodáshoz, fontos nemcsak a folyamatokról, de a főbb személyekről is beszélni. Lehet említeni azok közül párat, akik valamilyen módon komoly hatást gyakoroltak a hazai biztonságpolitikai gondolkodásra? Vagy inkább csoportokban érdemes gondolkodni?

Sz. M.: Én egyrészt a minisztériumban Tóth Tibor helyettes államtitkárt említeném. Talán ez sem véletlen. A külügyből jött, de apja, Tóth Tibor altábornagy, vezérkarfőnök-helyettes volt hosszú időn keresztül. Tehát itt lehet, hogy az ő felkészültsége, tapasztalata az otthonról hozott másik oldal, másik ismeret nagyon szerencsésen találkozott. Nem tudom, lehet, hogy ez csak az én pillanatnyi felvetésem, ami beugrott, de lehet ilyen kapcsolat is. Ezt ő indította el. A „stafétát” tőle Gyarmati István vette át, akivel kemény vitáink voltak, időnként olyat is mondott, ami nekem, mint katonának, nekem, mint rektornak nem feltétlenül tetszett. Sok mindenben vitatkoztunk, de ő azért mégis meghatározó személyiség volt. Vagy Martinusz Zoltán is sokat tett ennek érdekében. A katonák között én azt mondom, hogy az egyik meghatározó dr. Kőszegvári Tibor ezredes (ny. vezérőrnagy) lehetett. Nagy tapasztalataival, előéletével sokat tett egészen a közelmúltig. Bizonyos területeken dr. Csabai Károly ny. ezredes, aki a gazdasági logisztikai vonatkozásunkban tevékenykedett, aztán áttért a személyi állomány biztosításának területére. Tehát inkább az SVKI-t és elődeit kell megemlíteni, akik beindították a Teleki Alapítványt.

N. J. L.: Ugyancsak ehhez a kérdéscsoporthoz tartozik annak tisztázása is, vagy legalábbis valami kísérlet erre vonatkozóan, hogy mit tekinthetünk a hazai biztonságpolitikai gondolkodás erősségeinek, illetve gyengeségeinek? A '89–'90-es évekről beszélünk, de nyúlhatunk előbbre is, ha úgy jobbnak látja rektor úr.

Sz. M.: Én az erősségének azt látom, hogy mindig voltak kiváló szakembereink, akik felismerték a világtrendet. Nagyon jó meglátásaik voltak, hogy mi az, ami most nagyon fontos, mi az, ami a jövő, mit kellene nekünk tenni. Ami a nagy hiba, és amiért a katonai vezetőket el lehet marasztalni – bár rendkívül nehéz helyzetben voltak –, hogy ezt nem sikerült megértetniük a politikával, ennek a szükségességét, fontosságát. Azt, hogy itt minden csak az anyagiaknak volt alárendelve, és nem volt biztonság, ami ezt felülmúlhatja. Feltétlenül ez lehet a fő gyengeség, hogy csak egy vagy két vezérkari főnök volt talán, aki azt mondta, hogy: „nem csinálom, mert ez ellehetetlenítésem a dolgoknak”. Megszámolta valaki is, hogy '89-től – mondjuk csak

5 Für Lajos az Antall-kormány és a Boross-kormány honvédelmi minisztere.

6 Dr. Tálas Péter, a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének vezetője.

2000-ig – hány hadseregreform született? És hányat vitt tovább a következő kormányzat? Mind előlről kezdte, és óriási pénzeket vesztett. Az állomány erősen megszenvedte az ilyen oda-vissza diszlokációt, az emberek kizsigerelését. Az úgynevezett reformok is alapvetően mindig csak a redukálással foglalkoztak. Alapvető katonai kultúrák haltak el, amiknek a feltámasztása macerás lesz, márpedig hosszú távon egy hadsereg kompaktságának meg kell lennie. Az, hogy valamit jobban fejleszt, valamit kevésbé, az érthető. De azért a magokat, a csírákat, azokat meg kell hagyni, legalább az alapvető területeken!

N. J. L.: Rektor úr, amikor beszélgettünk erősségekről és gyengeségekről, azt is mindenképpen meg kell vizsgálni, hogy a belső befolyásoló tényezők (anyagi problémák) mellett vannak-e, voltak-e olyan külső hatások (országcsoporthoz, országok, külföldi gondolkodók) amelyek erősen hatottak ránk?

Sz. M.: Ez nem feltétlenül az én területem. De, amit én megéreztem, és az oktatásban is nagyon előjött, azokat nem személyekhez kötném, hanem például az új NATO-utasításokhoz, a különböző NATO-konferenciákhoz, tehát amikor felmerült például a terrorizmus kérdése, a migráció, a drog kérdése, az aszimmetrikus hadviselés stb. Én nem tudom, hogy van-e valaki, aki ezt személyhez tudja kötni. Ma már ez nagy felkészültségű teameknek, vezérkaroknak a közös munkájaként jelenik meg. Új kihívások, új problémák merültek fel a '70-es '80-as évektől, ezek jelentősen hatottak mindenkire. A bipolaritás megszűnése, ami bizonyos dolgokat elnyomott, bizonyos szövetségeket, országokat egyben tartott, ezek szétrobbantak. Egy csomó új feszültség születik, vagy a fékek feloldódása következtében válik sokkal meghatározottabbá. Nem véletlen, itt a balkán-háború sem. Szinte permanensek különböző erősséggel, de mégsem egy adott országtól kell félnünk.

N. J. L.: Rektor úr, nagyon fontos dolog hangzott el, a balkán-háború. Az Ön megítélése szerint milyen tényezőkben, milyen konkrétumokban jelenik meg ennek a hatása akár a haderőre, az átalakításra, akár csak a biztonságpolitikánkra nézve?

Sz. M.: Én azt gondolnám, hogy legalábbis részben, a gyors, átmeneti kapkodásban. Nagy hirtelen létrehozzák a határbiztosítást, a határőrségen belül is a mozgó erőket. Mindent azonnal akarnak. Lakatos Géza vezérezredes, későbbi miniszterelnök '44-ben, aki az 1940-es román–magyar feszültség idején az egyik hadseregnek volt a vezérkari főnöke, az *ahogyan én láttam* című emlékirataiban azt írta, hogy „jaj de nagyon jó, hogy megtörtént a második bécsi döntés, mert rettenetes vereséget szenvedtünk volna a románoktól”. Ezzel szemben Teleki miniszterelnök természetesen dörzsölt politikusként azt írja Hitlernek, hogy bár biztos győzelem reményében léphettünk volna fel velük szemben, de az Ön kérésére elálltunk ettől. Én azt hiszem, hogy Lakatos tábornoknak volt igaza. Azt hiszem, hogy itt is, ha a jugoszlávok tovább jönnek, ez a kis erő nem tudott volna győzni. Gyorsan létrehoztak valami kis szervezetet, ami aztán elhalt. Megint csak a pénz hiánya játszott közre. Gyorsan valamit kaparjunk össze, de utána már szét is robbanhat. A harcjárművekkel kapcsolatos viták is elszabadultak: kerekések, lánctalpasak, hogy legyen, mint legyen? Aztán újabb döntés az ellenkezőjéről!

N. J. L.: Kicsit kanyarodjunk vissza az akadémiai léthez vagy a nemzetvédelmi egyetemi léthez. A '90-es évek elején megjelentek különböző külföldi szakértői csoportok, érkeznek meghívások konferenciái részvételre. Mely országok gyakorolták a legnagyobb hatást ezen a téren?

Sz. M.: Természetesen elsősorban az amerikaiak, a britek. Én magam is éreztem a rettenetes nyomást az oktatás terén. Persze, hogy NATO-ba törekvőként, majd NATO-tagként nekünk maximálisan kell alkalmazkodni, de mégis az amerikai hadsereg számtalan dolgot nem ért meg a mi problémánkból. Mert ez méretében, lehetőségében, nagyságrendjében, kultúrájában egy egészen más világ. Ezért én szerencsésebbnek tartottam volna, ha egy hasonló nagyságú, lehetőségű európai ország és hadserege tapasztalatait vizsgáljuk (például a belga, holland, dán, svéd, finn, norvég, tehát szövetségbeli és azon kívüli, aktív vagy semleges tapasztalatokat). Ott is voltak nagyon kemény követelmények, követelések. Például nagyon jó volt a NATO Akadémia parancsnokoknak a kapcsolatrendszere. Én bizonyítani tudom, nem elfogultság, hogy két-három-négy naponta miniszterek, vezérkari főnökök, parancsnokságok voltak itt, és nézték a mi módszereinket. Még most is a híres, sok száz éves múltra visszatekintő akadémia ide küldi doktorálni az embereit. Úgyhogy, nagyon sok tapasztalatot adtunk és kaptunk egyaránt.

Amire végtelenül büszke vagyok, azt az angoloknak köszönhetjük. Valahogy, a Varsói Szerződés korában is, meg most a NATO-időkből is egy kicsit nevetségesnek és fölösleges pénzkidobásnak tartom, hogy hetekig dresszírozunk x számú szerencsétlen katonát a sártengerben, hóban-fagyban vagy éppen rekkenő hőségben, hogy a nagy protokoll-bemutatón bemutassa, hogy elhittessük a díszvendégekkel, miszerint milyen kiváló harcászok vagyunk. Szerintem történelmi tett volt a MAGLITE-gyakorlat, amelyet a brit logisztikai dandár kezdeményezésére csináltunk hosszú éveken keresztül, alapvetően angol pénzből. Egy néhány tisztet kiküldtünk Londonba, ott elkezdték a felkészülést, majd huszonvalahány brit logisztikus szakember, meghatározott beosztásban lévő tiszt idejött, egy-két amerikai is becsatlakozott, és végigjárták Magyarországot logisztikai szempontból. A fő vasútvonalakat, a fő közlekedési vonalakat, a fő raktárakat stb. Barátságok szövődtek, ezek az emberek megismerték, hogy adott esetben hol, mit tudnak csinálni, kivel milyen kapcsolatot tudnak képesek teremteni. És bár, a balkán-háború alatt Taszárt alapvetően amerikaiak csinálták, én biztosnak tartom, hogy közöttük voltak azok az amerikaiak, akik itt ezeken részt vettek és megismerték a terepet. Különösen, amikor arról volt szó, hogy a briteknek át kell venniük az amerikaiaktól – volt ilyen elképzelés –, akkor egy kész helyzetbe ültek volna bele. Szóval ez volt szerintem az igazi gyakorlat és nem a várpalotai „patyomkin-falu”.

Meg egy program, amit néhány éven keresztül tudtunk csinálni, kezdetben a Brno-i, a Liptószentmiklós-i és a magyar hadtápos hallgatók, némi fanyalgás után az osztrák logisztikusok részvételével. A jövő hadtáposai, a csehek, a szlovákok, a magyarok, az osztrákok hosszú napokon keresztül együtt voltak. Ennek az együttműködésnek akkor lett vége, amikor megroppant a liptószentmiklói Akadémia. A tudományos meg a katonai részlegét kettéválasztották úgy, hogy hattól fél nyolcig a katonai parancsnok alá volt rendelve, nyolctól fél kettőig a rektornak alárendelve, utána vissza. A két parancsnok ráadásul furta is egymást rendesen! Az érintett előljárók nem ismerték Machiavelli vagy Zrínyi Miklós intelmeit a „kettős parancsnokság/alárendeltség” rettenetes hátrányairól!

Az itt tanult lengyelek és a németek a megmondható, akik visszajöttek katonai attasénak, hogy ők mekkora főrban voltak a többivel szemben, mivel itt voltak

magyar vezérkari osztálybeli osztálytársaik, kapcsolatok, egy telefon elég volt sok mindenhez, amit más hűsz levéllel sem tudott elintézni. Ezek voltak a legfontosabbak szerintem.

N. J. L.: Ebben a kérdésben érintettünk lehetőségeket, amelyeket kiaknáztunk. Kicsit visszakanyarodva a biztonságpolitikához – bár ez is annak a része –, milyen lehetőségeket mulasztottunk el?

Sz. M.: Ha a biztonságpolitikába a minőségi tisztí felkészítést beszámítjuk, akkor én szerintem óriási taktikai, végül stratégiai hibát követtek el az előjárók, minden figyelmeztetés ellenére. A kezdetekben nagyon rossz gyakorlatot vezettünk/vezettek be akkor, amikor csak a nyelvtudást vették alapul. Egy erős kontraszelekció alakult ki. Tessék utánanézni! Valaki véletlenül angol érettségivel jött be, vagy valahol elkezdett valamit tanulni, egy picit beszélt angolul, megpályázta az első kinti kurzust, megnyerte, kiment. Ott egy kicsit még felszedett, visszajött, de már beadta a következő kurzusra is a pályázatát és ismét megnyerte. Én konkrétan ismerem itt az egyetemen is olyan személyt, aki talán másfél, két, három évig itthon sem volt. Folyamatosan megnyerte a magasabb helyeket, ezért nagyon fejlődött. De sokan voltak közöttük olyanok, akik katonai, szakmai területen csak közepes szinten mozogtak. És a kurzusok után idekerültek az akadémiaúra, vagy magasabb beosztásba, és talán csak a nyelvben voltak jók. Amit mondok, mindig dokumentumokkal tudom bizonyítani. Még abban az átkos varsói rendszerben is évente a tanszékvezetőtől a tanárig legalább hűsz-harminc ember kint volt a Szovjetunióban, három-hónapos, hathónapos, egyéves továbbképzéseken. A legújabb technikát, a legújabb ismereteket – most a vezérkari akadémiai tanulók kivételével – az akadémia oktatói kapták meg legelőször. Mert akkor tudták, hogy egy ember itt százaknak adja tovább. Tessék már megnézni, hogy egy ideig még a nyelvtanároknak ment Lacklandban a továbbképzés, de mára az is meghalt. Tehát még azt sem akarták. Volt, amikor kihúzták a vezérkari képzésből az egyetemnek a jelöltjeit. Ezt már nem engedtem, önhatalmúlag beültetem őket!

N. J. L.: Rektor úr ebbe bele kell, hogy kérdezzek, ez alatt a Honvédelmi Minisztériumot értjük?

Sz. M.: Nem! Velük – ha kemény harcok árán is – mindig megtaláltuk a kompromisszumokat, akár csak a csoportfőnökségekkel, csapatparancsnokságokkal. Inkább a közvetlen kézi vezérlésüket féltő – egyes – katonai vezetőkről volt szó. És azt mondtam, hogy állj! Addig, amíg az egyetemen folyik a képzés, addig, amíg az én tanárain képezik őket, addig, amíg az a helyes követelmény, hogy vezérkarin csak vezérkari tanfolyamot végzett taníthat, addig én még beteszek plusz két széket urak, és engedéllyel vagy engedély nélkül el fogják végezni. És az sem lehet probléma, hogy nem kap vezérkari beosztást, mert én biztosítom, hogy ők azért ültek be, hogy itt taníthatassanak. Na de ezért mennyit kellett harcolni... Tessék már kimutatni nekem, hogy hány tanárt tudtam kiküldeni – minden küzdelem ellenére – magasabb képzést folytató nyugati akadémiaúra hallgatónak? A jelöltjeim helyett mindig valakit a vezérkarról, innen-onnan tartottak fontosnak. Persze voltak szerencsések, akik az SVKI-ból kijutottak ide-oda, aztán kint maradtak. De ezt sokkal szervezettebbé kellett volna – sőt hozzáteszem – kellene tenni, mert ennek most is egy folyamatnak kellene lennie.

N. J. L.: Itt felmerül egy másik dolog, hogy hogyan is nézett ki az együttműködés a politikai vezetés és a hadsereg vagy a katonai vezetők között a biztonságpolitikai kérdésekben. Amiről az előbb beszéltünk az egy törésvonal, ha úgy tetszik, legalábbis én így fogom meg valahogy. De mégiscsak a haderőn belül, hadseregen belül keletkeznek bizonyos meglátások, tudományos szakmai eredmények, amelynek el kell jutni a politikai vezetőkig, legalábbis így nézne ki elméletileg a dolog. A másik kérdés, ami ebből adódik, hogy amikor itt az akadémián vagy a Nemzetvédelmi Egyetemen megszületnek a különböző szakmai tudományos eredmények, azok hova jutnak el, eljutnak-e a Honvédelmi Minisztériumba, eljutnak-e a politikához, vagy ha nem, akkor miért nem?

Sz. M.: Az akadémiával kapcsolatban egy konkrét példát említek. Dr. Héjja István ezredes vezetésével öt-hat, különböző területeken kutató szakember egyszer csak elő akart állni egy elképzeléssel a honvédséget illetően. Mikor a kutatók végül letettek az asztalra valamit – senki nem tudta, hogy mit –, az egész honvédség vezetése kirohant: „Hogy képzelik? Mibe avatkoznak bele? Tudják mi az, hogy pince? A HM-ben?” Mondom, elnézést kérek, legalább egy embernek ezek közül bejárást kellene biztosítani a pincébe is, hogy a lehetséges dolgokat beépítse az oktatásba. És először talán meg kellene nézni, hogy mit tettek le az asztalra. Azt szétszedni, ha szét kell szedni, és nem a szándékot. Egy másik vezérkari főnökkel akkor még nagyon jó viszonyban voltam. Mondom: „Itt van az egyetem, itt van ez a nagy szürkeállomány. Ha elrendeled, vagy megkéred, akkor rendelkezésedre állunk, segítünk.” „Nagyon köszönöm! Majd kérek!”, s ezzel be is fejeződött. Idővel viszont megkezdődött a „faragás”, a „majd én mondom meg hogyan oktassatok”! Pedig csak a kiknek, hánynak, mit kérdésében volt kompetenciája!

N. J. L.: Ennyire nem kellett, vagy nem látták szükségét?

Sz. M.: Lebecsülték. Ugyanez az ember elkezdett PhD-ra járni, óriási hatása volt, hogy egy vezérkari főnök ott van közöttünk, két alkalommal. A harmadik alkalommal már úgy fogadott: „Miklós, csak nem gondolod, hogy századosok közé beülsz?” Erre én azt feleltem, hogy „ha Te közvetlen tényeket akarsz, itt tudsz meg minden igazat. Odafönt neked smúzolnak, odafönt azt mondják, amit Te hallani akarsz. Itt Te a tényeket ismered meg. Mi az, hogy nem ülsz be?”

N. J. L.: A szervezeti kultúrák mennyire lehettek itt döntők, akár az akadémiának, a Nemzetvédelmi Egyetemennek a kultúrája vagy a HM-nek a szervezeti kultúrája közötti hasonlóságok, feszültségek? A személy meghatározó, ez kétségtelen. De elméletileg ez úgy lenne jó – legalábbis sokan úgy véljük –, hogy ha születnek szakmai eredmények, azok kéz a kézben járnak a meglévő folyamatokkal, egymást kiegészítve viszik előre.

Sz. M.: Én a vezérkari tanfolyamon mindig mondtam, hogy próbálják majd felmérni, hogy itt mit kaptak, hogy ennek következtében milyen előrelépéseknek a részesei, és akkor szíveskedjenek nem elfelejtkezni, hogy az itt szerzett tudásnak köszönhetik, és ott próbáljanak segíteni vagy védeni bennünket. Egy alkalommal a helyettes államtitkárt sikerült meggyőzőn arról, hogy egyszerűbb és olcsóbb volna egységes öt éves egyetemi képzés a tisztek számára. Bejön a tizennyolc éves, itt öt éves képzést kap, a legkorszerűbbet. Kimegy csapathoz, és még öt év után a legtehetségebbeket, a legistránszaggatóbbakat nem vesszük ki két-három évre a csapatból,

hanem megvan a végzettsége, és akiktől akarunk valamit, azt behozzuk két hónapra speciális tanfolyamra vagy behozzuk egyéves vezérkarira azt a tíz embert. Amikor „első katonává” avanszált az illető, három napon belül a felhívtam: „amiben meg-egyeztünk, az ugye áll”? „Hogyne Miklósám, hogyne.” Nem telt bele két hét, cseng a telefon: „Miklósám, nem jó, amiben megállapodtunk”. A vezérkari beosztottak megértették velem, hogy nem kell.

A világtörténelemben mindig jelen volt, hogy a csapatparancsnokok panaszkodnak, hogy nem készítjük fel őket megfelelően a csapatszolgálatra. Könyörgöm miben? Szakmailag jók? Jók. De nem ismerik az ezred életét. Azt senki nem tudja megtanítani, hogy Tatán, Hódmezővásárhelyen, Debrecenben mi a helyi szokás, eljárás, gyakorlat. Azt pillanatok alatt megtanulja ez az ember. Jó szakaszparancsnok? Felkészíthető szakmailag? Itt megkapja az alapokat, de ami a csapatoknál kell konkrétan, azt két hét alatt ott meg lehet tanítani neki.

N. J. L.: Köszönöm az interjút rektor úr!

Horváth Miklós[✧]

„Lehelyezett kő...”

M. Szabó Miklós altábornagy, akadémikus életműve

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.108

Életrajz

A tragikus hirtelenséggel elhunyt M. Szabó Miklós az MTA levelező tagjaként 2002-ben megfogalmazott bemutatkozó írásában¹ nagyapai-apai „örökségének” tartotta a történelem és a földrajz iránti szeretetét. Gyermekkorában a történelemmel való ismerkedését segítette, tette lehetővé a család több száz kötetes könyvtára.

1942-ben Tiszadorozsmán született. Az általános iskola befejezését követően 1956-ban kezdete meg tanulmányait a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolában, majd az Egyesített Tiszti Iskola gépesített lövész szakának elvégzését követően, 1964 szeptemberében hadnagyi rendfokozattal az egri 6. gépesített lövészrezd szakasparancsnokaként kezdte meg a hivatásos tiszti szolgálatot. Öt év csapatszolgálat után került a Kossuth Lajos Katonai Főiskola állományába.

Oktatói munkája mellett 1972-ben jeles eredménnyel fejezte be a tanulmányait Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, 1976-ban pedig elvégezte az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar történelem szakát, ahol 1977-ben bölcsészdoktori címet szerzett.

A hivatásos katonai pályája legelején bekapcsolódott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat munkájába. Az egyik nagy sikerű előadását meghallgatva, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészet-történet tanszékének vezetője meghívta oktatónak. Ettől az időponttól kezdve öt éven keresztül az akadémia Hadművészet-történet tanszékének az oktatója, 1981-től tanszékvezető-helyettese, 1984-ig tanszékvezetője volt. Kapcsolata a tanszékkel haláláig megmaradt. Az Akadémia parancsnokának társadalomtudományi helyettesévé 1984-ben nevezték ki.

✧ Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar –
Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Humanities and Social Sciences;
e-mail: hmiklos@nsoft.hu; <https://orcid.org/>

1 M. Szabó 2002, 212–213.

1981-ben védte meg a hadtudomány kandidátusa, 1987-ben a hadtudomány doktora címet.

1988-ban nevezték ki egyetemi tanárrá.

1989 és 1991 között a Zalka Máté (a későbbi Bolyai János) Katonai Műszaki Főiskola, 1991-től 1996-ig a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Parancsnoka, majd 2011-ig az Akadémia átszervezését követően létrejött Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora, utóbb Rector Emeritusa, 2013-tól a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Professor Emeritusa.²

A ZMKA parancsnokává történt kinevezését 1991-ben támogató javaslatban olvasható értékelés szerint M. Szabó Miklós „magasfokú szakmai felkészültséggel rendelkezik, munkáját példás szorgalommal, jó szervezőkészséggel és vezetői tulajdonságokkal eredményesen végzi. [...] Megalapozott történelmi ismeretek birtokában korszerű módszerekkel és eszközökkel – beosztása mellett – magas színvonalon oktatta a hadtörténelmet és a hadművészt történetét. Nagy gondot fordít a hallgatói állomány szakmai és pedagógiai felkészítésére, továbbképzésére. Az új iránt fogékony, lépést tart a fejlődéssel. [...] Meglapozott tekintélyt és elismertséget vívott ki magának a szakterületéhez tartozó tudományos körökben. A TMB (Tudományos Minősítő Bizottság) Hadtudományi Szakbizottságának tagjaként jól segíti és irányítja a hadtudományi kutatómunkát, Folyamatosan figyelemmel kíséri a tudományterület nemzetközi eredményeit. [...] Magatartása fegyelmezett, példamutató. [...] Képességei, felkészültsége, fejlődése, emberi tulajdonságai és vezetői tapasztalatai az oktató-nevelő és tudományos munka irányítása terén magasabb beosztás eredményes ellátására is alkalmassá teszik.”³

1997. március 15-i hatállyal került szolgálati nyugállományba. Az egy évvel korábban készült szolgálati jellemzéséből kiemelendő: „A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoki munkáját magasfokú felkészültséggel, követelménytámasztással és eredményesen látja el. Elévülhetetlen érdemeket szerzett az egyetemi színvonalú képzés megteremtésében és az új szervezeti struktúra kialakításában.”⁴

Jelentős hazai és nemzetközi tudományos közéleti, valamint tudományos szervező munkásságot fejtett ki. 1994-től többek között az MTA Közgyűlés doktori küldötte és a IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának elnöke volt. 1990-től az elsők között törte át diszciplinájának zártságát, és bekapcsolódott a nemzetközi hadtudományi, valamint katonai felsőoktatási életbe.

Kiemelkedő tudományos munkásságával és a magyar katonai felsőoktatás megújításában játszott vezető szerepével hozzájárult a hazai hadtudomány fejlődéséhez, valamint nemzetközi tekintélyének emeléséhez.⁵

2001-től az MTA levelező, 2007-től pedig a rendes tagja, katonai beosztásában végzett munkája elismeréseként 1990-ben kinevezték vezérőrnagynak.

2 A Magyar Honvédség Parancsnokának 367/2021. MHP személyügyi parancsa a Magyar Honvédség halottjává nyilvánításról. 2021. március 12., a parancsot aláírta: Korom Ferenc vezérezredes.

3 Szolgálati jellemzés – kinevezési javaslat – 1991. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Központi Irattár, Tiszti okmánygyűjtő.

4 Szolgálati jellemző – 1996. – vezénylés, áthelyezés, megbízás. Uo.

5 Akadémiai tagajánlások – 2001. Ajánlók: Mátyás Antal, Simai Mihály, Szentes Tamás. *Magyar Tudomány* 2000 45 (12): 93.

Tudományos pályafutása során szerzőként 26 könyve és 15 könyvrészlete, 3 egyetemi tankönyve, több mint 93 tudományos folyóiratcikke, 12 konferencia közleménye, ebből idegen nyelven itthon és külföldön (például angol, német, francia, spanyol, görög, szlovák, cseh nyelven) mindösszesen 17 közleménye jelent meg, továbbá 6 könyvet szerkesztett. Élete végéig tartó tudományos aktivitásának fontos jellemzője, hogy csak az elmúlt öt évben szerzőként vagy társszerzőként 4 könyvét adták ki. Munkásságára, tudományos közleményeire közel 400 esetben hivatkoztak bel-, valamint 111-szer külföldön.⁶

A hivatásos katonai szolgálat elismeréseként, tudományos tevékenységéért kapott számos kitüntetés közül kiemelendő a Zrínyi Miklós-díj (1995), a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (1996) és a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal (katonai tagozat 2004). A Magyar Köztársaság elnöke 2006. május 21-i hatállyal előléptette altábornaggyá.

Napjainkig helytálló Ács Tibor hadtörténész még 2009-ben, *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969* című könyvet méltató írásában olvasható értékelése: „M. Szabó Miklós közel négy évtizedes kiemelkedő tudományos kutatói tevékenysége mindenekelőtt a második világháború hadügyi változásai, a magyar katonai részvétel, a magyarországi hadműveletek, a Magyar Királyi Honvéd Légierő története és háborús alkalmazása feltárásával, feldolgozásával vált elismertté tudományszakának, a hadtudomány, a hadtörténet mértékadó hazai és nemzetközi körei előtt. Tudósi hírnevéhez azonban jelentősen hozzájárult az a tény is, hogy a magyar katonai felsőoktatás történetének egyik legkiválóbb kutatója. [...] Vezető szerepet játszott az elmúlt tizenhét esztendőben a magyar katonai felsőoktatás megújításában, a nemzetközi viszonylatban is szinte egyedülálló, az elmúlt években hazai felsőoktatási tanintézetek között is rangos helyet elfoglaló, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem létrehozásában.

Rektori működése alatt a civil és az előd katonai tanintézetek legjobb hagyományából és történelmi tanulságaiból merítve, korunk állandó oktatói és kutatói kihívásainak megfelelő válaszokat keresve vált az egyetem korszerű felsőoktatási intézménnyé, a hazai hadtudományi kutatások központjává es a magyar és európai egyetemek, akadémiák elismert tagjává. [...]

M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, az MTA rendes tagja, több mint másfél évtizeden át volt a magyar felsőoktatás, a hazai és az európai (a NATO) katonai felsőoktatás egyik megbecsült szereplője.”⁷

Az alábbiakban kutatói, hadtörténetési munkásságának két legfontosabb területét próbálom számba venni.

A magyar királyi légierő története

M. Szabó Miklós az oktató teendőik ellátásával párhuzamosan kezdte meg a légierő-elmélettel, majd a Magyar Királyi Légierő történetével kapcsolatos kutatásait. Kezdetben elsősorban a második világháború magyarországi hadműveleteit, a magyar légierő

6 Magyar Tudományos Művek Tára – M. Szabó Miklós:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10000408> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 09.)

7 Ács 2009, 1424–1428.

technikai és szervezeti fejlődését vizsgálta, de ezzel összefüggésben foglalkoznia kellett gazdasági, hadiipari, külkereskedelmi, szervezési kérdésekkel is.⁸

A hazai repülés és a légierő történetét feldolgozó kandidátusi értekezését 1981-ben maximális pontszámmal védte meg. Az 1982-ben megjelent munkában arra vállalkozott, hogy, mint írja „a rendelkezésre álló rendkívül hiányos anyagú, s a szakemberek által is meglehetősen mellőzött honvéd légierő technikai és szervezeti fejlődését felvázolva” hozzájáruljon egy teljes értékű monografikus feldolgozáshoz. Hármast maga elé tűzve bemutatta azokat a nézeteket, szellemi erőfeszítéseket, amelyek megalapozni, illetve a későbbiekben továbbfejleszteni szándékozták a magyar légierő létrehozását; a hazai termelést, a külföldi beszerzést; szándékai szerint megtisztítva minden túlzástól, illetve leértékeléstől a valóságos technikai fejlődést; a szervezeti fejlődést, az ezzel kapcsolatos erőfeszítéseket, ezek eredményeit és kudarcait.⁹

1986-ban a Nagyváradai Sándorral és Winkler Lászlóval közösen jegyzett tanulmánykötetben a titkos, majd a nyílt légierő megteremtésére, szervezésére és fejlesztésére irányuló törekvéseket, a Magyar Királyi Honvéd légierő szervezeti fejlődését, a repülőkötelek harci alkalmazását tárta fel.¹⁰

A következő évben e témakörben kiadott *A Magyar Királyi Honvéd Légierő a második világháborúban* című könyve¹¹ bevezetőjében M. Szabó Miklós megállapítja: „Nehéz munkára vállalkozik az, aki a történelmi közeli időszakához nyúl vissza. A sebek még frissek, sok személyes emlék kapcsolódik hozzájuk. Különösen így van ez, ha a téma háborút is magában foglal. Válaszolni kell a mind gyakrabban megfogalmazott kérdésekre, mert azóta új nemzedék nőtt fel, amely nem élte át ezeket az eseményeket, de érdeklődik utánuk, tisztán akarja látni apái tetteit, sorsát, és reális nemzeti önismereten alapuló öntudat nélkül nem építhető a jövő. [...] A szerző erkölcsi kötelességének tartotta, hogy mindezekről véleményt is mondjon, de minden bizonnyal ezt teszik azok is, akik e bonyolult, ellentmondásos problémákkal foglalkozó, a második világháborús tragédia egy fejezetét bemutató könyvet átlapozzák.”¹²

M. Szabó Miklósnak az e témakörben folytatott kutatásait segítő, de nem egyszer kritikával is illető *Magyar Szárnyak* szerkesztője, Péterdi A. János szerint a munka lényegében összefoglalja a volt magyar királyi honvéd légierő történetét, „ha sok tényi hibával is, mely talán nem is a szerző mulasztásából ered, mert hiszen a szerzőt alapos, lelkiismeretes kutatónak ismertük meg.”¹³

8 M. Szabó 2002, 212–213.

9 M. Szabó 1982, 7.

10 Nagyváradai, M. Szabó, Winkler 1986.

11 M. Szabó 1987.

12 M. Szabó 1987, 7. A kötet alapját képező – kandidátusi értekezésésként megvédett – kéziratot a szerző 1980–1981-ben zárta. A könyv kiadásáig eltelt időszakban kutatásai eredményeit a *Hadtörténelmi Közleményekben* több tanulmányban publikálta. Mint az a Kanadában rendszeresen megjelenő *Magyar Szárnyak* című folyóirat 1986-os számában olvasható, ezek közül „Az 1. repülőcsoport harcai 1942-ben a magyar források tükrében” című „tárgyilagosságra törekvő” cikkét a „hozzászólások lényegében örömmel és elismeréssel fogadták”. *Magyar Szárnyak* repülésügyi folyóirat (Kanada) 1986, 48.

13 *Magyar Szárnyak* 1988, 19.

A *Magyar Szárnyak* 1988-as számában Bakcsy Gergely a *Könyvszemle ürügyén a hadtörténelemszokról és magunkról* című írásában M. Szabó Miklós könyve egyik nagy érdemének tartotta, „hogy a repülőkkal, mint önálló fegyvernemmel foglalkozik, másik érdeme, hogy a feltüntetett felhasznált forrásmunkák zöme a *Magyar Szárnyaktól* származik. Ezzel a *Magyar Szárnyakat* az elismert forrásmunkák rangjára emelte, amit nekünk méltányolnunk kell, még akkor is, ha mű egyes részeivel nem értünk egyet. Amikor itt a többesszámot használom, teszem ezt azért, mert mű megjelenésének szinte első percétől az itthon élő bajtársakban kiváltott elismerést vagy kritikai bírálatot összegezem.”¹⁴

M. Szabó Miklós a *Magyar Szárnyak* 1989-es száma Vitafórum rovatában mondott köszönetet a lap szerkesztőségének és szerzőinek, hogy az elmúlt években figyelemmel kísérték repüléstörténeti munkásságát, s többségükben reális, segítőkész észrevételekkel igyekezett támogatni történelemfeltáró erőfeszítéseit. „Őszintén vallom – írta –, hogy egyetértéseink és vitáink is egyaránt egyet kell, hogy szolgáljanak: a Magyar Királyi Honvéd Légierők rövid, de mozgalmas történetének minél alaposabb, sokoldalúbb és objektívebb bemutatását.”

Majd Ghyczy Tihamér korábbi véleményére – „Szabó Miklós cikkén keresztül az otthoni magyarok – elsősorban persze a repülők – békülő jobbot nyújtanak felénk ... Mi magyar repülők, akik híresek voltunk összetartó bajtársiasságunkról, nem mutatnánk jó példát és nem segíthetnénk őket ebbeli igyekezetükben? Nem nyújthatnánk mi is békülő jobbunkat hazafelé?”¹⁵ – reagálva írja: „Szerintem ez a kölcsönös bizalomra, megértésre törekvés szolgálhatja igazán a közös érdekeket.” Ide kívánczok még Péterdi A. János szerkesztő a *Magyar Szárnyak* hasábjain folyó vitát záró véleménye: „Úgy gondolom, hogy nekünk adott válaszában [M. Szabó Miklós] őszinte, nyílt igyekezettel fáradozik a köztünk lévő véleménykülönbségek lehetőség szerinti csökkentésén. [...] teljes mértékben elismerjük fáradhatatlan és értékes munkásságát, s mi azon vagyunk, hogy – különbségeink ellenére – békésen együttműködhessünk a Magyar Királyi Honvéd Légierő történetének tárgyilagos megírásában.”¹⁶

A témakörben tovább folytatott kutatásainak eredményeit M. Szabó Miklós az 1999-ben és 2008-ban megjelent könyvekben foglalta össze. A magyar légierő megszületésének 60. évfordulója alkalmából megjelent *A Magyar Királyi Honvéd Légierő elméleti-technikai- szervezeti fejlődése és háborús alkalmazása 1938–1945* című kötet előszavában olvasható: „A Magyar Királyi Honvédség eme fegyverneme nyílt működésének szűk hét esztendeje alatt bár elkövetett sok hibát, a fejlesztésével kapcsolatos rendkívüli erőfeszítések, a háború alatti egyéni tevékenységek és a honi légvédelem terén bizonyított hősies helytállásuk, önfeláldozásuk ... megkövetelik” e könyv megírását. „Legyen főhajtás ez a könyv a légierő mindazon tagjainak emléke előtt, akik a Haza vélt vagy valós védelmében szakértelmükkel, hazaszeretetükkel megsokszorozták a Magyar Királyi Honvéd Légierő teljesítőképességét. [...] Ugyanakkor ajánlom könyvemet azok figyelmébe is, akik napjainkban foglalkoznak, »küzdenek-kínlódnak«

14 *Magyar Szárnyak* 1988, 29–31.

15 *Magyar Szárnyak* 1986, 104.

16 *Magyar Szárnyak* 1989, 119., 122.

a Magyar Honvédség anyagi-technikai-szervezeti fejlesztésével: ne kövessenek el hasonló hibákat! Az itt vázolt múlt sok tekintetben kísért!”¹⁷

A 2008-ban megjelent *Politika - gazdaság - légi fegyverkezés Európában az 1920–30-as években* című munkájában a légi háború – elsősorban Douhet – elmélete kialakulásának gazdasági-politikai indítékait vizsgálta, azt, hogy „miért éppen Olaszországban született meg e koncepció, illetve a versailles-i békeszerződés által katonailag korlátozott, de a szövetségesek érdekellentéteit és forradalmaktól való rettegetését ügyesen kihasználó Németország – valamint a többi hatalom – milyen mértékben használta fel a háborús előkészületeiben Douhet tanításait?”¹⁸

A Szabó Józseffel, a téma kiváló szakértőjével együtt ugyancsak 2008-ban napvilágot látott *A magyar katonai repülés története 1938–2008* című kötetben a magyar katonai repülés nyolc évtizede eseményeinek feldolgozása során elsősorban a szervezeti fejlesztés, a harckészültség magas szinten tartása, a repülőképzés bemutatására helyezték a hangsúlyt. „Munkánk során célul tűztük ki – olvasható a mű előszavában –, hogy az olvasó megismerje a haderő fejlődéstörténetét, az első és második világháború alatti repülőtevékenységeket, valamint az 1945 utáni újrakezdés nehézségeit, a mennyiségi fejlesztés, majd csökkentés időszakát; az 1956-os forradalom és szabadságharc alatti, annak leverésétől a rendszerváltásig, majd napjainkig a magyar katonai repülés terén történt fontosabb eseményeket. Igyekszünk érzékeltetni a sugárhajtású, majd szuperszonikus repülőtechnika, helikoptertechnika megjelenésének és tömeges alkalmazásának problémáit, a csapatrepülőök létrejöttének, alkalmazásának szükségszerűségét, a szárazföldi csapatok érdekében végzett tevékenységét. [...] Történeti áttekintésünkben kötelességünknek éreztük, hogy emléket állítsunk mindazoknak a hajózó és más beosztású repülőkatonaiknak, akik a háborúban, majd az 1945-től napjainkig eltelt időszakban repülési feladataik végrehajtása közben – akár saját hibájukból, akár szolgálattal együtt járó, rajtuk kívülálló kedvezőtlen körülmények folytán – a legdrágábbat, az életüket áldozták a haza légterének megvédéséért. Tisztelettel és nagy részvétellel hajtunk fejet emlékük előtt.”¹⁹

A magyar katonai felsőoktatás története

„Rektorként és mint a Nemzetvédelmi Egyetem létrejöttének egyik irányítója, az új intézmény megszilárdításának-továbbfejlesztésének első számú felelőse, a múltból merítve »erőt« próbálok felvázolni a magyar nemzetvédelmi felsőoktatás közeljövőjét.

Ezért ezekben az években a második világháború utáni magyar katonai felsőoktatás történetét kutatva, tudományos alapossággal feldolgozva törekszem bemutatni az elmúlt, közel ötven évben megtett hatalmas utat, miközben igyekszem levonni a ma is hasznosítható, alapvető következtetéseket. Ezt követően részben a történelmi tapasztalatok, részben – s leginkább – a jelen, illetve a belátható közeljövő egyre növekvő igényei alapján megkísérlem meghatározni a Nemzetvédelmi Egyetem

17 M. Szabó 1999, 5.

18 M. Szabó 2008a.

19 Szabó, M. Szabó 2008, 5.

továbbfejlesztésének fő irányait, azok tartalmát kb. 2010-ig.” – olvasható a korábban már idézett „bemutakozó írásában”.²⁰

A katonai felsőoktatás története témakörben írt első – az 1947–1956 közötti időszakot vizsgáló – kötetről (*A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956*) a szakmai kritika azt állapította meg: „A most megjelent kötetben magasra tette a mércét szerző, dokumentumértékű alapos munkával gazdagította a szakirodalmat. [...] Ez az a helyzet, amikor a történelmi kvalitások más az első oldalakon szembevetően elénk tárulnak és világosan megítélhetők. [...] A könyv jelentős érdeme, hogy kétségtelenné teszi – bemutatja –, hogy a korabeli Magyarországon a Zrínyi Akadémia és jogelőd szervezetei a katonai felsőoktatás tekintéllyel és egyedülálló autentikussággal rendelkező intézménye volt és maradt.”²¹ M. Szabó Miklós ezt a kötetet és több későbbi munkáját is a katonai felsőoktatás mindenkori robotosainak ajánlotta.²²

A 2007-ben megjelent folytatás utószavában M. Szabó Miklós az 1955 és 1960 között tevékenykedő három parancsnok (Mátékovics Endre vezérőrnagy, Márton András ezredes és Csémi Károly tábornok) elévülhetetlen érdemének tartotta, hogy „rendkívüli politikai-gazdasági viszonyok között megőrizte a katonai felsőoktatás alapintézményét, majd egyesítését követően mint egyetlen katonai akadémiáját az egyáltalán lehetséges ütemben mind szervezetileg, mind tartalmilag korszerűsítve képessé tett az 1960/70-es években végrehajtandó – már valóban – megreformálásra.”

A Márton Andrásról leírtakat olvasva M. Szabó Miklós emberségéről és értékrendjéről kaphatunk árnyaltabb képet: Márton András ezredes, akit a nagykorosi református tanítóképzőben magába szívott nép- és hazaszeretete, a parancsnoktársai többségénél összehasonlíthatatlanul magasabb általános műveltsége, kemény katonássága üstökösként lökött előre a pályáján, alig 3 év alatt eljutva az ezredes rendfokozatig, majd újabb 4 esztendő követően az akadémiaparancsnok-helyettesi beosztáshoz. [Mint 1956. szeptember 22-én kinevezett parancsnokot] „1956. október 23-tól csak az a cél vezérelte, hogy az akadémiát a törvényes kormányzat parancsainak (ha lett volna ilyen!) szellemében vezetve-működtetve, a személyi állomány életét maximálisan megkímélve, a katonai és »népi« vagyont minél jobban megőrizve, a fegyelmet fenntartva, ha kellett a szovjet szövetséges katonákat és a magyar tisztek szovjet állampolgárságú feleségeit mentve, ha kellett a megszállt csapatokkal szemben a magyar katonai becsületet – a lehetőség határain belül – megőrizve, teljesítse parancsnoki kötelességét. A történelem – legalábbis az azt megjelenítő hatalom hálátlannak bizonyult: a már kész tábornoki kinevezését visszavonva, 10 éves börtönre ítélve, kettétörte katonai pályáját, majd amnesztiával történt szabadulását követően is megbélyegzettként kezelte.”²³

Az e könyv kapcsán is elismerő véleményt megfogalmazó Kolozsvári Sándor „a résztvevő, az érintett hitelességével” állapítja meg: „igen jó könyv, tartalmilag korrekt és a figyelmes olvasó a kor atmoszféráját, az akadémia adott időszakban kialakult hangulatát is »kiolvashatja« a kötetből. Az akkori időket a helyszínen megélt

20 M. Szabó 2002, 212–213.

21 Kolozsvári 2005, 42–43.

22 M. Szabó 2004.

23 M. Szabó 2007, 249–250.

legigényesebb érdeklődő is nosztalgiát érezhet, bár bizonyosan nem ez volt a szerző célja. Olyan összefoglaló, sallangmentes mű, amely évtizedek múltán is reális képet fest azokról az évekről és személyiségekről, akiket anno »helyzetbe hozott« a kiszámíthatatlan katonasors. Az eddig megjelent két kötet logikájából következhet annak feltételezése, hogy a »történet« folytatódik, hasznos szolgálatot téve ezzel a múlt – a múltunk – objektív és reális bemutatásának. Mi, a múlt emberei ebben vagyunk érdekeltek.”²⁴

A történet már 2008-ban folytatódott. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1961 és 1969 közötti időszakával foglalkozó újabb kötetet – és a mű 2010-es folytatását is – M. Szabó Miklós a szűkebb és tágabb családjának ajánlotta, „akik valamilyen szinten és módon megszenvedték az akadémiahoz való kötődésemet/kötődésüket!” A szerző értékelése szerint a vizsgált korszaknak, „ennek a hullámzó hidegháborús periódusnak »köszönhetően« a Magyar Néphadsereg soha nem tapasztalt fejlődésnek indult [...] A hol feszültebb, hol enyhébb nemzetközi helyzet, a mind konszolidáltabb belpolitika, az ún. hadügyi forradalom parancsolóan írta elő, illetve tette lehetővé a katonai felsőoktatás lényeges korszerűsítésének megalapozását. [...] E könyv fejezetein előrehaladva nyomon követhetjük azokat a lépéseket, amelyek fokozatosan teremtettek új, magas műveltségű és szakismeretű, mind nagyobb számban több diplomával és tudományos fokozattal rendelkező tanári kart. Erre támaszkodva ki lehetett alakítani az akadémia új szervezetét, meg lehetett teremteni a perspektivikus célok megvalósításának alapjait, amelyekre építve az 1970-es években elindulhatott a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia a folyamatos és mind nagyobb léptékű korszerűsítés útján.”²⁵

Ács Tibor – a már idézett ismertetőjében – úgy fogalmazott, hogy az „érdeklődő olvasó plasztikus és újszerű életképeket ismer meg a múlt század 60-as évtizedének katonai akadémiaja zárt, sok vonatkozásban »Titkos!« minősítésű mindennapjairól. A szerző művében egyértelműen a hadtörténetírásnak azt a szakmai irányzatát képviseli, amely a téma feldolgozásakor mindig vizsgálja a korabeli politikailag és katonailag megosztott világ és szövetségi rendszerek problémakörét. A katonai tanintézet kérdéseinek felvetésekor nem mulasztja el a nemzetközi és hazai társadalmi, gazdasági és politikai, kulturális és tudományos, biztonsági és katonai állapotokba, viszonyokba, változásokba ágyazott alapos történeti elemzést. A kútfők kritikus kezelésével, objektív szemléletű feldolgozásával érzékelteti a hazai katonai felsőoktatás sokszínű folyamatait és erőfeszítéseit, a hiányosságokat, a félmegoldásokat és a szakmai alulteljesítéseket.”²⁶

M. Szabó Miklós – mint ezt a sorozat következő, az 1970 és 1979 közötti korszak tudományos kutatásainak eredményeit összegző részében is teszi, gyakran megfogalmaz kritikai észrevételeket. „Bár tovább folytatódott a Varsói Szerződés működésének korszerűsítési folyamata, de ez inkább az egységesítést szolgáló parancsok és szabályzatok tömeges kiadásában, a Magyar Néphadseregben történő hatályba léptetésében fejeződött ki, s nem – az előző évtizedre jellemző – szervezeti tökéletesítéséért

24 Kolozsvári 2007, 218.

25 M. Szabó 2008b, 453–454.

26 Ács 2009, 1425.

folymatott permanens küzdelemben. [Ebben az időszakban] valódi felsőoktatási reformfolyamat zajlott a tanintézetben. [...] Mint e könyvből is kitűnik mind a tanári kar, mind a hallgatók minőségi mutatói lényeges fejlődést mutattak a korábbi évekhez viszonyítva.”²⁷

Akik ismerik Szabó Miklós korábbi, e témában nyilvánosságot kapott köteteit azok számára szembeszökő a kontinuitás, a tények egymásra épülése. nem lehet nem észrevenni azt a típusú belső egyensúlyt, amely a történész kutató igazi vénájára utal. „Nincsenek ún. kedvenc témák (vagy személyiségek), nem minősít, csupán tényeket közöl, de mégis kiolvasható, mit tart értékek, megőrzendőnek a jövőre nézve – írja Kolozsvári Sándor –. Hiszem és remélem, hogy a következő évtized története már a szerző laptopjában várja a nyomdába adást, amely meggyőzően fogja bizonyítani, hogy ennek az évtizednek a tanári állománya meghatározó módon járult hozzá az intézmény »beemeléséhez« (ahogyan a szerző találóan megfogalmazta a 272. oldalon) a magyar egyetemek közösségébe.”²⁸

Talán ezért is ajánlotta a 2011-ben megjelent következő részt M. Szabó Miklós „mindazoknak, akik megalapozták a Nemzetvédelmi Egyetemet!” Az 1989-ig terjedő időszak történéseit elemezve végső következtetésként fogalmazta meg, hogy a „két akadémiaparancsnok [dr. Lantódi József vezérőrnagy, dr. Simon Sándor altábornagy] és a teljes személyi állomány maximális odaadásának köszönhetően – a folyamatos korszerűsítések eredményeként – a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia minden megrázkódtatást elkerülve teremtette meg a rendszerváltást követő viszonyok közötti töretlen továbbműködés, a NATO-akadémiák közösségének egyenrangú tagjává válás, illetve a Nemzetvédelmi Egyetemmé váló átalakulás feltételeit”.²⁹

M. Szabó ötödik könyve a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 80-as évekbeli történetét dolgozza fel a korábbi könyveiben megszokott módszertannal és objektivitással. Az erről írott recenzióban Szenes Zoltán kiemeli, „hogy napjaink [2011] katonai felsőoktatási történései különleges olvasatot adnak a könyvnek, hiszen az olvasó óhatatlanul azt keresi, hogy mindazon hajtóerők, módszerek és eljárások, amelyet a 80-as években a ZMKa a Honvédelmi Minisztériumtól kapott, hogyan fognak megvalósulni egy civil tárca által irányított és felügyelt rendszerben. [...] Szabó tábornok könyve éppen azt dokumentálja meggyőzően, hogy a ZMKa nyolcvanas évekbeli sikerei a haderőn belül elfoglalt helyzetéből származnak, mindent, amit elért, a honvédség részeként érte el.”³⁰

Az egyetemmé válás 1990–1996 közötti időszakának történetét tárgyaló „hatodik kötetet” M. Szabó Miklós Oroszi Antal nyá. ezredessel közösen készítette. Mivel a korszak nagyobbik részében Szabó Miklós az Akadémia parancsnokaként funkcionált, és ezeket az éveket nehezen tudta volna objektíven, mintegy a „kívülről szemével” vizsgálni, ezért az első három fejezetet ő, a többi öt fejezetet Oroszi Antal jegyzi.

27 M. Szabó 2010, 273.

28 Kolozsvári 2010, 60–61.

29 M. Szabó 2011.

30 Szenes 2011, 134.

A könyvet a szerzők Borsits László altábornagynak, vezérkari főnöknek és a ZMKÁ személyi állományának ajánlották, „akik erős »ellenszel« leküzdve – az itt bemutatott halatlan erőfeszítéseikkel – létrehozták a korábban soha és sehol sem volt Nemzetvédelmi Egyetemet”.

2012 júniusában a szerzők munkájukat az alábbi sorokkal zárták: „Feltárultak azok a kezdeményezések, majd eredmények, amelyek az egyre romló anyagi-gazdasági viszonyok, majd az időszak utolsó szakaszában mind jobban érzékelhető emberi-egzisztenciális problémák ellenére 1996 őszére megteremtették a – soha és sehol nem volt! – nemzetvédelmi egyetem létrejöttének feltételeit. [...] Nem [a személyi állományon] múltott, hogy e korszék, mind hazánkban, mind külföldön nagy elismertséget kivívó magyar katonai intézménynek csak negyed századot adott a történelem!”³¹

Resperger István „hatodik könyv” által ihletett széljegyzeteiből ide kívánczik, hogy „a recenzált mű egy nagyon értékes könyv. Értékes abban a tekintetben, hogy két történész végre feldolgozta és papírra vetette a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemmé válásának történetét. Roppant értékes a mű azért is, mert a belső folyamatokat megélő, azokban mélyen érintett személyek láttatják az eseményeket; és kiemelten értékes azért, mert a »Zrínyin« történeteket a biztonságpolitikai és katonadiplomáciai események elemzésével és magyarázatával fűszerezve ábrázolják. [...] A szerzőket nyilván nyomasztotta a krónikások felelőssége, az, hogy felül emelkedni a személyes érintettségen, a számtalan át nem aludt éjszakán, az intézmény jövőjével kapcsolatos sok aggodáson...”³²

M. Szabó Miklós a *Volt egyszer egy egyetem 1996–2007 – Rektor a tűzvonalban* című könyvét 2014-ben ezekkel a gondolatokkal nyújtotta át a Tisztelt Olvasóknak: „Ilyen lehetőségem az életben nem volt: hitvesi kezdeményezésre morzsolgathatom – remélem hasznosan – a nyugdíjas napjaimat! Ugyanakkor, bár továbbra is törekszem a történészi becsület megkövetelte maximális objektivitásra, de kérem – adott esetben – emlékezzenek az alcím második felére is: »... szubjektív emlékek«. [...] Így talán sok egykori odaadó munkatársamnak is emléket tudok állítani, akik hatalmas személyes áldozatokat hozva teremtették meg, fejlesztették tovább a Nemzetvédelmi Egyetemet, míg néhányan tönkre nem tették, majd ismét mások fel nem számolták.” A kötetét a szerző mindazoknak is ajánlotta: „akkikkel felépítettük ezt a soha, sehol nem volt tanintézetet, s akiket évek múltán méltatlanul eltávolítottak onnan.”

M. Szabó Miklós szerzői önvallomása szerint esze ágában „sem volt megírni a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem [1996–2007 közötti] történetét, hiszen óhatatlanul keveredhetnek bele szubjektív meglátások”. Ám a talpraesett feleség felismerte, hogy ezt „... neked kell megírnod, az átélő-megélő résztvevőnek – ha évekre az asztalfióknak is! – mert a legtehetségesebb kutató sem olvashat ki mindent az iratokból. Az egyetemen kapcsolatos személyes emlékeket is közkinccsé kell tenned!”³³

A korábbi szerzőtárs, Oroszi Antal e könyv kapcsán 2015-ben papírra vetett értékelése szerint a Magyar Tudományos Akadémia egyetlen katona rendes tagja,

31 M. Szabó, Oroszi 2012, 281.

32 Resperger 2013, 63–64.

33 M. Szabó 2014, 5–6.

az általa 1996 és 2007 között vezetett Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektori korszakának feldolgozásakor a „nála megszokott alaposággal kezeli az objektív tényeket. [...] Az alkotásban jól érzékelhető a felelősség a közösségért, az intézmény rendeltetéséért és küldetéséért. A szerző [M. Szabó Miklós] nagy tisztelettel emlékezik odaadó munkatársaira, akik osztoztak a felelősségben. [...] Az Olvasó érzékelheti, hogy a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora és munkatársai, a tanári kar, az ellátó és kiszolgáló állomány milyen áldozatos, sokszor éjt nappallá tevő erőfeszítésekkel építette fel Magyarország egyetlen katonai egyetemét. És azt is, hogy a különböző, sokszor mondvacsinált, személyes intrikáktól sem mentes gondoktól és problémáktól sem mentesen felfelé ívelő, jelentős eredményeket és sok sikert hozó tanintézet történetét tartja a kezében.”

A 2007. március 13-án megtartott ünnepi állománygyűlésen M. Szabó Miklós az egyetem leköszönő rektora – hivatkozva református lelkipásztor nagyapja sírfeliratára – ezekkel a szavakkal búcsúzott: »ama nemes harcot megharcoltam, a futásomat – időnként vesszőfutásomat – elvégeztem, az egyetemet megtartottuk!« Ezzel lezárult – írja Oroszi Antal – a rektor életének legfontosabb szakasza, annak egyik értelme...³⁴

Életének új szakaszában M. Szabó Miklós egy percre sem megpihelve folytatta a tudományos alap kutatásokat, amelyek eredményeit a katonai főiskolák történetét bemutató kötetekben Fekete Istvánnal és Fekete Lászlóval tette közkinccsé. A Kossuth Lajos Katonai Főiskola majd 30 éves múltját vizsgálva és értékelve – mintegy a mű lezárásaként – állapította meg: „A nemzetközi helyzetben periodikusan bekövetkező hidegháborús hullámok a legkorszerűbb fegyverek és harceszközök tömegeit adták a katonák kezébe: a társadalom nem kis anyagi áldozata és az időnként háborús veszély a magyar haderőt története legkorszerűbb hadseregévé fejlesztette. Nos, az ezt kezelni, a legoptimálisabban alkalmazni, kiszolgálni képes fiatal tiszti generációk felkészítésében és a kiképzésében a Kossuth Lajos Katonai Főiskola játszotta a döntő szerepet. Mint láttuk, lépésről lépésre egyre kiválóbb tiszteket adtak a csapatoknak, ugyanakkor a pálya nem kellő vonzása, a szorító alegységparancsnok-hiány és a kapkodó, átgondolatlan felső szintű döntések, törést, sőt visszalépést is előidéztek. Ennek ellenére, a szolgálatba lépett tisztek egyre jobban megfeleltek az új követelményeknek, s egy részük – a természetes kiválasztódás következtében – folyamatosan vált a Magyar Néphadsereg, majd a Honvédség mind magasabb szintű vezetőjévé.”³⁵

A Fekete Istvánnal jegyzett újabb könyvvel – *A katonai repülőszakember képzés Szolnokon. 1967–1996* – a szerzők mindazok előtt tisztelegtek, akik létrehozták és működtették a magyar tisztképzés e fontos intézményét.

Harmadikként ebben az évben jelent meg a Fekete Lászlóval közösen írt, *A Katonai Műszaki Főiskola 1967–1999 közötti történetét* ismertető kötet.³⁶

„A Mór megtette a kötelességét, a Mór mehet...” mottóval bocsátotta útjára 2019-ben M. Szabó Miklós a *Karikás Frigyes Katonai Kollégium története 1969–1991* című művét.

34 Oroszi 2015, 172–173., 183.

35 M. Szabó 2017.

36 Fekete, M. Szabó 2017.

Ebben a szerző annak az intézménynek állított emléket, amely mint írja: „A magyar hadtörténelem legkorszerűbb haditechnikájával felszerelt hadereje működtetése előfeltételeinek megteremtésében, biztosításában a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia és a három katonai főiskola mellett oroszánrészt vállalt – egy speciális területen. [...] Minden olyat magára kellett vállalnia, ami a fent említett katonai felsőoktatási intézményeknek nem volt a rendeltetése, mint pl. a hazai egyetemeken és főiskolákon megszerezhető speciális képzettség; a külföldi katonai akadémiákon és főiskolákon a legkorszerűbb új eszközök, rakétatechnikák megismerése, üzemeltetésükre való magas szintű felkészülés; a legkorszerűbb katonatorvosi jártasságok elsajátítása stb. feltételeinek, kereteinek a biztosítása.”

Mint minden esetben, a személyes véleményének e kötetben is hangot adva, meggyőződöttséggel vallotta: „a kollégium vezetése és munkatársai – ha nem is hibáktól mentesen, de összességében magas színvonalon megoldották, teljesítették is ezt a küldetést.”

„Sajnos – olvasható néhány bekezdéssel később – az életnek, így a rendszerváltozásának is a túlnyomó többségben pozitív következményei mellett voltak negatív hatásai, pl. sok tehetséges tiszt és tisztjelölt pályájára, amit talán lehetett volna hozzáértőbben, higgadtabban, politikamentesebben, összességében humánusabban kezelni. De sajnos ez már a jóvátehetetlen múlt!”

M. Szabó Miklós akadémikus utolsóként megjelent kötete végén – visszatekintve tudományos életének jelentősebbnek tartott eseményeire – vetette papírra hadtörténelmi tevékenységét értékelő, összegző gondolatait: „Sok szépről, felemelő eredményről számolhattam be, amiket esetenként negatívumok is »tarkítottak«. Mégis, a végén minden esetben jó érzéssel ütöttem le az utolsó billentyűt. E könyv esetében – sajnos – ez nem mondható el! Az utolsó oldalak – nem a kollégiumnak felróhatóan, az ő munkájukért (időnként tűzoltásukért!) köszönet jár! – nagyon szomorúvá, elkeseredetté tettek. Így, az Olvasónak csak a reményemet üzenhetem – Petőfi Sándort segítségül hívva –, miszerint: Más... [írásom]... majd több lesz és vidám.”³⁷

* * *

M. Szabó Miklós akadémikus, tábornok, professzor hadtörténész tragikus hirtelenséggel megszakadt élete, eredményekben és sikerekben gazdag munkásságának néhány fontosabb eseményét, állomását felidéző írásomat egy 2017-ben megjelent munkából átvett Antoine de Saint-Exupéry-idézzel zárom: „Embernek lenni pontosan annyit jelent, mint felelősnek lenni, érezni, hogy a kővel, amelyet lehelyez, a világot építi tovább.”³⁸

37 M. Szabó 2019, 211–212.

38 Fekete, M. Szabó 2017, 352–353.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ács Tibor 2009. Katonai felsőoktatás a múlt század második felében. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969. (Könyvismertetés) *Magyar Tudomány* 55 (11): 1424–1428.
- Akadémiai tagajánlások – 2001. Ajánlók: Mátyás Antal, Simai Mihály, Szentes Tamás. *Magyar Tudomány* 2000 45 (12): 93.
- Fekete László, M. Szabó Miklós 2017. *A Katonai Műszaki Főiskola története 1967–1999*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Kolozsvári Sándor 2005. Recenzió helyett – M. Szabó Miklós – A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956. (Zrínyi Kiadó, 2004.) *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum* 2005, 42–43.
- Kolozsvári Sándor 2007. Gondolatok M. Szabó Miklós „A Zrínyi Miklós Katonai története 1955–1960” című könyvéről. *Társadalom és Honvédelem* 2007, 218.
- Kolozsvári Sándor nyá. ezredes 2010. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1970–1979. (Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010) című könyvéről. *Honvédségi Szemle* 2010 (5): 60–61.
- Nagyváradai Sándor, M. Szabó Miklós, Winkler László 1986. *Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Oroszi Antal 2015. Adalékok M. Szabó Miklós: Volt egyszer egy egyetem 1996–2007. Rektor a tűzvonalban című könyvéhez. *Hadtudomány* 2015 (1–2): 172–183.
- Resperger István 2013. Szeljegyzet a hatodik (1990–1996) könyvről. *Honvédségi Szemle* 2013 (3): 63–64.
- Szabó József, M. Szabó Miklós 2008. *A magyar katonai repülés története 1938–2008*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 1982. *A Magyar Királyi Honvéd Légierő technikai és szervezeti fejlődése (1938–1944)*. Kandidátusi értekezés. Budapest: Magyar Néphadsereg Vezérkara Tudományos Osztály.
- M. Szabó Miklós 1987. *A Magyar Királyi Honvéd Légierő a második világháborúban*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 1999. *A Magyar Királyi Honvéd Légierő elméleti-technikai- szervezeti fejlődése és háborús alkalmazása 1938–1945*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2002. az MTA levelező tagjának bemutatkozó írása. *Magyar Tudomány új folyam* 48 (2): 212–213.
- M. Szabó Miklós 2004. *A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2007. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1955–1960*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2008a. *Politika – gazdaság – légi fegyverkezés Európában az 1920-30-as években*. Budapest: ZMKA.
- M. Szabó Miklós 2008b. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2010. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1970–1979*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2011. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1980–1989*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2014. *Volt egyszer egy egyetem 1996–2007 – Rektor a tűzvonalban*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2017. *A Kossuth Lajos Katonai Főiskola történet (1967–1996)*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2019. *A Karikás Frigyes Katonai Kollégium története 1969–1991*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós, Oroszi Antal 2012. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1990–1996*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Szenes Zoltán 2011. Ötödik könyv: Gondolatok M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1980–1989 című könyvéről. *Hadtudomány* 21 (4): 134.

Egy hadtudós emlékére

Ács Tibor (1931–2021)

2021. január 18-án, életének 89. évében elhunyt Ács Tibor nyugállományú ezredes, a hadtudomány (MTA) doktora, az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága egykori elnöke, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem címzetes egyetemi tanára, a ZMNE Habilitációs Bizottságának és doktori iskoláinak tagja, a 19. századi hadtörténet, hadtudomány-történet és technikatörténet elismert művelője.

Magas, szikár alakja gyakran tűnt fel a Hungária körúton, a HB üléseire vagy konferenciára sietve, a Magyar Hadtudományi Társaság irodájában vagy a Hadtörténelmi Tanszék körül. Sokan ismerték, ismertük személyesen, sokan és sokat köszönhattünk neki.

Az 1931-ben, Budapesten született Ács Tibor 1949-ben rádiótechnikusi végzettséget szerzett. Ezt követően, 1950-ben önként belépett a hadseregbe, ahol egy féléves tiszti tanfolyam elvégzését követően alhadnagyi rendfokozattal a hadsereg első lokátoralakulatánál kezdte a tiszti pályafutását. Néhány év múltán lehetőséget kapott a pályamódosításra: beiskolázták a Petőfi Akadémiára, ahol érdeklődése a történelem, különösen 1848–1849, a forradalom és szabadságharc története felé fordult. Utóbb elvégezte az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem–könyvtár szakát, s végérvényesen a hadtörténettel kötelezte el magát, eredeti szakmájából megtartva technikatörténet iránti fogékonyságát.

Pályáját 1963-ban a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián tanárként folytatta, később a Zrínyi Katonai Kiadóban irodalmi vezetői és igazgató-helyettesi, majd a Honvédelmi Minisztérium Tudományos Tanácsa titkári beosztásában dolgozott. Ács Tibor már ezredesként, 1989. január 1-jével nevezték ki a *Hadtörténelmi Közlemények* főszerkesztőjévé, s innen helyezték nyugállományba 1991 májusában.

Kutatói pályafutása az 1960-as években indult, első tanulmányai 1967–1968-ban láttak napvilágot. 1966-ban a bölcsészettudomány doktora, 1982-ben a hadtudomány kandidátusa lett, 1994-ben a hadtudomány doktora címet érte el. Érdeklődésének középpontjában mindvégig a magyar hadtörténet, hadügy és hadtudomány múltjának feltárása állt, különösen a 19. század azon kiemelkedő személyiségeinek az élete, akik kötődtek a hadsereghez, a hadügyhöz, és akiknek az élete tanulságul szolgálhat az utókor számára.

„Hosszúnak mondható hadtörténeti pályám értelmét az adja meg, hogy a levéltárból kibányászott ismeretlen kútfők feldolgozásával néhány ténnyel és összefüggéssel

gyarapíthattam a 19. századi magyar hadtörténetet és tudománytörténetet. S ami ennél is fontosabb, hogy ... olyan forrásokat tártam fel, amelyek segítségével új adalékokkal sikerült talán ... árnyaltabbá tenni ... Batthyány Lajos, Bolyai János, Kisfaludy Károly, Kiss Károly, Kossuth Lajos, Mészáros Lázár, Petőfi Sándor, Széchenyi István és más jeles személyiségek katonáskodásáról, hadügyi és honvédelmi nézeteiről kialakított történeti képet” – írta szerényen utolsó könyvében (Hadtörténelmünk utolsó két évszázadából. Események, arcképek, tanulmányok. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Line Design, 2015).

Kiss Károly (1986), Széchenyi katonaevei (1994); Mészáros Lázár (1996), Haza, hadügy, hadtudomány (2001); Bolyai János új arca – a hadi mérnök (2004) című munkái – hogy csak néhányat említsünk – kötelező olvasmányok nemcsak a Nemzetvédelmi Egyetemen, de a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen is. A világhírű magyar matematikus életének egy addig szinte ismeretlen oldalát feltáró, félezer oldalas Bolyai monográfiája pedig a hazai mellett jelentős nemzetközi figyelemben és elismerésben részesült, s a közelmúltban német nyelvű változata is napvilágot látott (János Bolyai an der Ingenieursakademie in Wien. Wien, 2007.)

Több mint öt évtizedes tudományos munkásságát 21 könyv és mintegy 300 közlemény fémjelzi, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége 2004-ben Eötvös József Koszorúval, 2010 májusában pedig Akadémia Díjjal ismert el. A honvédelmi miniszter Zrínyi-díjat adományozott kimagasló tudományszervezői, oktatói kutatói tevékenységéért, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szenátusa pedig tiszteletbeli doktorrá nyilvánította és feljogosította a Doctor honoris causa cím viselésére.

Mindemellett Ács Tibor 1985 óta napjainkig a Magyar Tudományos Akadémia bizottságaiban, különböző egyetemeken és tudományos társaságokban elismerésre méltó érdemeket szerzett kiemelkedő tudományszervezői munkásságával. 1990-ben alapítója volt a Magyar Hadtudományi Társaságnak, és tíz éven keresztül (1994–2004) elnöke a Hadtudomány-történeti és -elméleti Szakosztálynak. Ő volt az első, aki 1993-ban megkapta a Társaság legmagasabb elismerését, a Tanárky Sándor-díjat.

Tagja volt az Akadémia (II., Filozófiai és Történettudományi Osztálya) Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottságának, valamint közel öt évtizeden keresztül a Magyar Történelmi Társulatnak.

Ács Tibor érdemei sokkal számottevőbbek, mint azt magáról állította. Valójában kevesen tettek annyit a hadtudomány, azon belül is a hadtörténet helyének, szerepének kijelöléséért, oktatásáért és népszerűsítéséért mint ő. Az 1980-as évektől szívós módszerességgel tárta fel a magyar hadtudomány kezdetei törekvéseit, első hadtudósaink (köztük például Tanárky Sándor, Hollán Ernő) életművét, e tudományág hazai historiográfiáját. A 19. századi előzmények kutatásával és bemutatásával jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a Magyar Tudományos Akadémia elfogadta a diszciplína önállóságát, és 1994-ben (a IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályán belül) ismét felállította a Hadtudományi Bizottságot, amelynek 2002–2008 között elnöke is volt.

Búcsúzás helyett ezért inkább azt mondjuk:

Ezredes Úr, köszönjük! Isten Vele, nyugodj békében!

Hausner Gábor

In memoriam M. Szabó Miklós (1942–2021)

(Búcsúbeszéd Szabó Miklós sírjánál, Fiumei úti Sírkert, 2021. április 1.)

Február közepén találkoztunk az MTA Hadtudományi Bizottság online újjáalakulási ülésén. Viccelődtünk a bajuszodon, 40 éve ismerlek, de még nem láttalak ilyen ősz orrseprűvel, meg is jegyeztem: Miklós, öregít! De te nevetve mondtad, hogy a szörnyű idők szörnyű megoldásokat kívánnak. Azt hiszem, egyikünk sem gondolta akkor, hogy ez lesz az utolsó beszélgetésünk. Váratlanul mentél el, nagy úrt hagytál magad után.

Egy indiai bölcs mondás szerint „az élet az, amit kihozol belőle: iskola, csata-mező vagy játszótér”. Szabó Miklós altábornagynak mindháromból kijutott.

Élete jól példázza az *iskolát*. Folyamatosan képezte magát, örök tanuló volt, 34 évesen fejezte be a graduális képzést, hogy aztán elinduljon felfelé a tudományos létrán: egyetemi „kisdoktori” fokozat, kandidátusi cím, MTA doktora fokozat (45 éves volt ekkor), majd az akadémiai taggá választása fényjelezte ezt a negyedszázados utat. Gyorsan jött minden, mint az augusztusi csillaghullás. Hatalmas katonai és akadémiai karriert futott be, főiskolai, akadémia-parancsnoki, majd rektori kinevezések, soron kívüli előléptetések, csillagok és kitüntetések kísérték pályáját. Több mint fél évszázad után ismét lett katona akadémikus az Magyar Tudományos Akadémián: M. Szabó Miklós 2001-ben lett levelező tag, 2007-ben pedig rendes tag. 160 évvel azután, hogy Tanárky Sándor személyében megválasztották a Tudós Társaság első hadtudományi tagját.

M. Szabó Miklós hadtörténész példátlan örökséget hagyott ránk! 32 könyve jelent meg: légierő-történet, gépesített hadviselés, fegyvernemek története, egyes hadtörténelmi események feldolgozása egyaránt elért tudományos munkásságának palettáján. Miklós kedvenc mondása volt, hogy a levéltári források nem hazudnak! Kiváló krónikása volt a katonai felsőoktatásnak, egy tucat könyve jelent meg ebben a témában. Az elmúlt évtizedben gondozta az új Hadtudományi Lexikont, a Katonai Terminológiai Szótárt és a Katonai Helyesírási Szótárt. Vallotta: nincs modern diszciplína megújított szaktudás és terminológia nélkül.

Bátor volt a témaválasztásban! Emlékszem, 1987-ban védte meg a Magyar Királyi Honvéd Légierő történetéből írt doktori művét. A mai Zrínyi Campus színházterme csurig volt érdeklődővel, sokan – veterán pilóták – az emigrációból érkeztek haza erre az eseményre. Nagy élményként élték meg a Magyar Királyi Honvédség volt tagjai a honvéd légierő történetének reális és pártatlan bemutatását.

Kéri Kálmán vezérezredes, akkor még ezredesként, felállva gratulált, és azt mondta: „Ezredes úr (tudni kell, hogy akkor még elvtárs megszólítás volt a Néphadseregben) gratulálok, bajtársammá fogadlak!”

A tábornok és parancsnok Szabó Miklós számára kijutott az indiai mondásban megfogalmazott „*csatamezőből*” is. Közel két évtizedet töltött el katonai tanintézetek élén, a számos átszervezés próbára tette erejét, tudását, szükség volt vezetői tapasztalataira, kompromisszumra kész tárgyalási technikájára. Nagy harcos volt! Kemény vitákat folytattunk a ZMNE létrehozása során, a végsőig harcolt a Hungária körüti érdekekért. Akkor Szabó Miklós vezérőrnagy a ZMKA parancsnoka volt, én pedig dandártábornok, a katonai felsőoktatás átalakításáért felelős HM főosztályvezető. Nagyon becsültem benne, hogy el tudta választani a szakmai vitákat az emberi kapcsolatoktól. Nehezen viselte a ZMNE megszűnését, és valljuk meg, sok jót nem is hozott neki a 10 éve alakult új egyetem. Fájt neki, hogy sem a 70., sem a 75. születésnapjára nem kapott emlékkötetet, pedig egy festschriftet igazán megérdemelt volna. Már januártól tervezgettük 80. születésnapjára a jubileumi kötetet. Biztos vagyok benne, Miklós, hogy egy posztumusz könyvnek is örülni fogsz!

Szerencsére Szabó Miklós professzor esetében az indiai tanítás harmadik eleme is megvalósult, *élete „játshely” is lett egyben*. Az ő esetében a játszóhelyet az oktatás jelentette, imádott tanítani, kutatásairól mesélni. Halála előtt egy nappal, hétfőn reggel, még a kórház intenzív osztályáról is PhD órát akart tartani. A doktoranduszok látták nehéz helyzetét, és próbálták lebeszélni szándékáról: akkor is azt hajtogatta, hogy egy katona nem teszi le fegyvert egy láthatatlan ellenség előtt. Ezt a hősie viselkedést, kötelességtudatot, emberi és tanári példamutatást írta meg az egyik diákunk egy hosszabb facebook-bejegyzésben. Ez a gyönyörű, tiszta szívű, spontán nekrológ örökre meg fog maradni a Doktori Iskola legendáriumában, dicső emléket állítva az oktatást mindenek fölé helyező katonatanárnak.

Köszönöm a sorsnak, hogy nekem is lehetőségem van beszélni ebben a nehéz órában. Fontosnak tartom ezt, mint ahogyan te is így gondoltad: aktív és nyugdíjas korodban egyaránt kivetted részed az elhunyt bajtársaink búcsúztatásából. Ezzel kapcsolatban egyszer bölcsen megjegyezted: mindannyian végig megyünk ezen az úton, egyszer elveszítjük szeretteinket, és egyszer minket is elveszít valaki.

Búcsúzom tőled a Magyar Honvédség, a volt munkatársak, bajtársak, barátok és tisztelők nevében. Búcsúzok tőled a Magyar Hadtudományi Társaság, ahol két évtizedig meghatározó munkát végeztél.

Takács Tibor verssoraival¹ veszek végső búcsút tőled:

*Ember voltál, katona! Titkod ez volt.
E kor reményt és bánatot adott.
Hamvaid fölött legyen tiszta mennybolt,
S rajta szikrázó hullócsillagok!*

Isten áldjon, nyugodj békében, a viszontlátásra!

Szenes Zoltán

1 Takács Tibor: Csillagokkal takarózva (versek). Budapest: A CÉH, 1998.

Újjáalakult az MTA Hadtudományi Bizottsága

2021 februárjában került sor a Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományi Osztály Hadtudományi Bizottsága új tagjainak megválasztására.

A három évenként zajló akadémiai tisztújítás keretében, az előző hároméves ciklus leteltével, a választás az MTA választási rendszerébe illeszkedve, az Akadémia Alapszabályának vonatkozó rendelkezései alapján, a többi akadémiai osztály tudományos bizottságaihoz hasonlóan zajlott le.

A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya szerint a különböző bizottságoknak az elkövetkező három évre szóló összetételéről az egyes szakterületekhez tartozó köztestületi tagok titkos szavazással hozhattak döntést. Az akadémiai tudományos bizottságok tagjainak megbízatása három esztendőre szól, s tetszőleges alkalmalmmal újraválaszthatók.

A Hadtudományi Bizottság 30 fős tagságára, a Bizottsághoz tartozó 332 fő köztestületi tag az Akadémia elektronikus rendszerén keresztül adta le szavazatát.

A Hadtudományi Bizottság – a IX. Osztály elnöke, Bayer József akadémikus által összehívott – 2021. február 16-án lezajlott online alakuló ülésének határozata és döntése alapján, a választás első fordulója 2021. február 17. és 19. között zajlott le a Bizottság elnökének és titkárának megválasztásáról. A második fordulóra 2021. február 19. és 22. között került sor, melynek során a Bizottság alelnökeinek megválasztása zajlott. Mindkét választási forduló az Akadémia elektronikus választási rendszerében bonyolították le.

A választást a Hadtudományi Bizottság leköszönő elnöke, Padányi József február 3-i felkérésére, háromtagú Előkészítő- és Választási Bizottság szervezte meg, melynek elnöke *Szenes Zoltán*, tagjai pedig *Solymosi József* és *Balla Tibor* voltak. Az Előkészítő- és Választási Bizottság – figyelembe véve a köztestületi tagok tudományos közéleti munkáját, a Hadtudományi Bizottság működése során kifejtett tevékenységét, továbbá számos köztestületi tag véleményét – külön elektronikus levélben fordult a köztestületi tagsághoz a HB 30 tagjának megválasztása és a választáson történő aktív részvétel érdekében. A választás során egyik fő szempont volt, hogy minél több MTA doktora fokozattal rendelkező köztestületi tag kerüljön be a Bizottságba (M. Szabó Miklós, az MTA rendes tagja mellett), mivel az önálló bizottsági léthez, továbbá az MTA doktora cím minősítéséhez bizottságonként legalább 10 fő MTA doktora megléte nélkülözhetetlen.

A választás eredményes volt, melynek következtében a köztestületi tagság a Hadtudományi Bizottságba az alábbi tagokat választotta be:

Balla Tibor, az MTA doktora
Boda József, PhD
Csikány Tamás, az MTA doktora
Felházi Sándor, PhD
Forgács Balázs, PhD
Gőcze István, PhD
Haig Zsolt, PhD
Halász László, a kémiai tudomány doktora
Harai Dénes, a hadtudomány kandidátusa
Horváth Miklós, az MTA doktora
Kaiser Ferenc, PhD
Kende György, az MTA doktora
Kis-Benedek József, az MTA doktora
Kovács László, az MTA doktora
Krajnc Zoltán, PhD
Matus János, az MTA doktora
Munk Sándor, az MTA doktora
Nagy László, az MTA doktora
Óvári Gyula, a hadtudomány kandidátusa
Padányi József, az MTA doktora
Pohl Árpád, PhD
Rajnai Zoltán, PhD
Resperger István Tibor, PhD
Solymosi József, a hadtudomány doktora
Svéd László, PhD
Szabó Péter, az MTA doktora
Szenes Zoltán, a hadtudomány kandidátusa
Szternák György Mihály, a hadtudomány kandidátusa
Tömösváry Zsigmond, PhD
Ványa László, PhD

A pandémiás helyzetre tekintettel, az Akadémia elektronikus választási rendszerében kerültek megválasztásra a Bizottság új tisztségviselői is. A Hadtudományi Bizottság elnökének *Csikány Tamást*, titkárának *Forgács Balázst*, alelnököknek *Kovács Lászlót* (haditechnika és katonai műszaki tudományok), *Krajnc Zoltánt* (hadművészet és hadtörténet), valamint *Kis-Benedek Józsefet* (egyéb diszciplínák) választották.

Az új összetételű Hadtudományi Bizottság 2021. április 29-én megtartotta első ülését, amelyen többek között elfogadta a HB 2021. évi munkaprogramját, valamint megemlékezett a március 9-én tragikus hirtelenséggel elhunyt M. Szabó Miklós akadémikusról, méltatva a Bizottság érdekében kifejtett több évtizedes tevékenységét, valamint tudományos munkásságát és tudományszervező tevékenységét.

E-tartalom

A Hadtudomány 2020. évi elektronikus számának tartalomjegyzéke

<https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2020/2020e/index.php>

BIZTONSÁGPOLITIKA

Bencsik Gábor

A NATO-tagországok védelmi kiadásainak vizsgálata klaszterelemzés módszerével

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.91

Bihari Rita

Radikalizmus a Nyugat-Balkánon

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.165

HADMŰVÉSZET

Zsigri Ferenc

The role of mindsets in decision-making

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.E.1

Szatai Zsolt József

Innovative Solutions in Mine Detection

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.198

HONVÉDELEM

Pohl Árpád, Jobbágy Zoltán

A Nemzeti Közszerződési EgyetemHadtudományi és Honvédtisztképző Kar
tudományos és nemzetközi tevékenysége: 2017–2019 1. rész

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.16

Pohl Árpád, Jobbágy Zoltán

A Nemzeti Közszerződési EgyetemHadtudományi és Honvédtisztképző Kar
tudományos és nemzetközi tevékenysége: 2017–2019 2. rész

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.80

Priváczi-Juhászné Hajdu Zsuzsanna, Muhoray Árpád

A síkvidéki települések belvízzel és aszályal szembeni rugalmas ellenálló képességének növelése

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.31

Teknős László

A lakosság védelmének időszerű kérdései, az önkéntesség jelentősége a katasztrófák elleni védekezésben

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.55

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Ujházi Lóránd, Horváth Tibor

Szent László alakja a magyar haderőben.
Gondolatok a fegyvernemi védőszentek kultikus tiszteletének alacsony fokáról

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.123

Hegedűs Henrik

The Impact of Digital Transformation on the World of Work
and on Human Resource Management

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.146

Dajnoki Krisztina, Kőmíves Péter Miklós, Szabados György Norbert, Bácsné Bába Éva

Factors influencing well-being at work

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.183

VÉDELEMGAZDASÁG

Bencsik Gábor, Király László

A háborús pénzügyi elmélet egyes, máig aktuális kérdései,
avagy miből finanszírozzuk a háborút?

DOI 10.17047/Hadtud.2020.30.E.154

MILITARY SCIENCE

Periodical of the Hungarian Association of Military Science, and of
the Committee on the Military Science of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

MILITARY ART

András Mező

Command and Control of Multi-domain Operations 3

Péter Szücs

Military Leadership Culture in the Hungarian Defence Forces 21

SECURITY STUDIES

József Padányi

The Impact of Climate Change as Security Challenges Faced by the Military 31

László I. Szabó

Perception of Power Positions of Superpowers and
Hungarian Foreign Relations in Hungarian Society 44

SOCIAL SCIENCES

Mihály Boda

Warfare ideologies in medieval Hungary:
ideology of judgement of God, just war theory 62

Zoltán Jobbágy

Adaptation and what is beyond... 75

DEFENCE ECONOMY

Gábor Csehi

NATO's Expectation for Mass Casualties Supply 88

FORUM

József Németh

Interview with Academician Miklós M. Szabó 98

Miklós Horváth

"A Stone Firmly laid ..."

The oeuvre of Lieutenant General (Ret.) Miklós M. Szabó
full member of the Hungarian Academy of Sciences 108

ASSOCIATION NEWS

In memoriam a military scientist: Tibor Ács (1931–2021) (*Gábor Hausner*) 121

In memoriam Miklós M. Szabó (1942–2021) (*Zoltán Szenes*) 123

The Committee on Military Science
of the Hungarian Academy of Sciences was re-established (*Tibor Balla*) 125

Az MHTT Kiss Károly Hadtudományi Klub

MINDENKI HADTUDOMÁNYA

című szabadegyetemi előadás-sorozat 2021. évi őszi programja

A Magyar Hadtudományi Társaság folytatja szabadegyetemi előadás-sorozatát.

A rendezvények minden alkalommal 17 órakor kezdődnek

a Budapest Helyőrség Dandár Honvéd Kulturális Központjában.

(Budapest XIV., Stefánia út 34.)

A TERVEZETT ELŐADÁSOK

2021. szeptember 9., 17 óra

Dr. Csiki Varga Tamás PhD

tudományos munkatárs, NKE Eötvös József Kutatóközpont

Az új amerikai elnök és a nemzetközi biztonságpolitikai helyzet

2021. október 14., 17 óra

Dr. Németh Gergely PhD

HM védelempolitikáért felelős helyettes államtitkár

A magyar védelempolitika fő irányai

2021. november 11., 17 óra

Prof. dr. Óvári Gyula ny. ezredes, PhD

Az úrállomások polgári és katonai felhasználása

2021. december 2., 17 óra

Etl Alex

tudományos segédmunkatárs, NKE Eötvös József Kutatóközpont

Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének jövője